

The Project Gutenberg eBook of Kuninkaita maanpaossa I

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Kuninkaita maanpaossa I

Author: Alphonse Daudet

Translator: Kasimir Leino

Release date: March 3, 2008 [eBook #24743]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK KUNINKAITA MAANPAOSSA I ***

Produced by Tapio Riikonen

KUNINKAITA MAANPAOSSA I

Kirj.

Alphonse Daudet

Ranskasta ["Les rois en exil"] suomensi Kasimir Leino.

Kansan Romaanikirjasto 1.

Helsingissä 1907,
Suomalainen Kustannus-Osakeyhtiö Kansa.

Oulussa 1907,
Oulun Uudessa Kirjapainossa.

SISÄLLYS:

Alphonse Daudet

Tekijän esipuhe

I. Ensimmäinen päivä

II. Eräs kuningasmielinen

III. Hovi St. Mandéssa

IV. Kuningas »juhlii»

V. J. Tom Lewis, ulkolaisten asioitsija

VI. Maanpakolaiset »mustalaiset»

VII. Kansanhuveissa

ALPHONSE DAUDET.

Ranskan uusaikaisen, luonnonmukaisen eli naturalistisen kirjailijakoulun johtajana on tavallisesti totuttu pitämään Les Rougons-Maquart -sarjan ja muiden jättiromaaniin realistista tekijää *Emile Zolata*, joka sotaisalla julkaisullansa »Medanin iltamia» astui kirjalliselle kilpatantereelle muutamien häntä nuorempien kirjailijain kanssa ja jonka teoksista useat ovat suomenkielellekin käännettyt.

Löytyy kuitenkin arvostelijoita, joiden mielestä todellisin realisti uudempien ranskalaisten kirjailijain joukossa on *Alphonse Daudet*. Niinpä sanoo esim. Jules Lemaître, joka on käsitellyt Daudetin tuotantoa pitemmässä arvosteluserjassa, että Daudet on »vilpittömin realisti, mikä koskaan on kynää käyttänyt, juuri hän on tosirealisti eikä Zola, sen todistaa jo Daudetin sommittelutapa: Zola tekee ylimalkaisia havaintoja, mutta Daudet tekee havaintonsa yksityisten impressionien avulla, jotka ovat mitä voimakkaimmat ja välittömimmät; sielutieteellisiä partioiteta tapaa hänellä harvoin, vaan esiytyvät hänen henkilönsä enimmäkseen toimivina, eläen n.s. hetkielämää. Itse sommittelu on rikasta ja kun havaintoja kannattaa mielikuvitus, syntyy tästä yhteistoiminnasta mitä miellyttävintä kokonaisuus, joka ei ole tarpeellista romanttisuuden lentoakaan vailla». Lemaîtren mielestä on viehätys Daudetin runouden pääominaisuus ja juuri tämä kohottaa ne Zolan luomain rinnalle, jopa niiden yläpuolellekin; monen mielestä on Daudetin viehättävä esitystapa pääsyynä siihen, että hän osasi vetää puoleensa sekä Zolan että Victor Cherbulezin lukijakunnan. Daudet viehättää kaikkia, jatkaa hän, ja valloittaa kaikki sydämet, olkootpa nämä uudenaikaisia, henkeviä ja hienostuneita lukijoita, naisia, runoilijoita taikka naturalistisen tyylin ihailijoita. Kuitenkin myöntää Lemaître, että Daudet moninaisen ja monivaihteisen tunne-elämänsä vuoksi on sangen vaikea kuvata muutamilla pääviivoilla, paljo vaikeampi kuin tuo voimakas pessimistinen kohtalorunoilija Zola, jopa vaikeampi kuin aina hermostunut Goncourtin. Tästä monivaihteisesta tunnerikkaudesta huolimatta pitää sama arvostelija häntä sopusointuisimpana ja tasaisimpana runoilijana, jonka melkein voi lukea klassikkojen pyhitettyyn joukkoon.

Tunnettu ranskalainen kirjailija ja arvostelija Anatole France, joka tunsikin Daudetin jo nuoruudesta alkaen, kehuu häntä aina nuorekkaaksi, pirteäksi, miellyttäväksi mieheksi; nuorempana oli hän usein surumielinen ja haaveileva. Mutta vilpittömämpää ja hellempää luonnon ja taiteen ihailijaa, kuin aina elämänhaluinen Daudet oli, ei hän sano tietävänsä; luonnosta puhuessansa ja kesäisen luonnon keskellä eläesssänsä vaikutti hän kuin iloinen nuori, kiihkoisa fauni. Hän rakasti ehkä liiaksi elämää ja luontoa; luonnon mukaan maalaaminen eli oikeammin kuvaaminen oli hänen ainoa työhönsä. Kukaan ei voinut nähdä välittömämmin kuin hän, olkoonpa kysymys muodoista, väreistä tahi mistä tahansa. »Minulla ei ole koskaan ollut muuta työtapaa kuin kuvata luonnon mukaan», sanoo Daudet itsekin; »samoin kuin taiteilijat huolella säilyttävät luonnonmukaiset luonnoksensa, olen minä jo 30 vuotta säilyttänyt ja työssäni käyttänyt pieniä vihkosia, joihin olen tehnyt muistiinpanoja ja kirjoittanut välittömiä ajatuksia merkiten muutamilla sanoilla jonkun äänilajin, kädenliikkeen, sanelman j.n.e.» Anatole Francen mielestä on Daudet tässä sanonut vain totuuden: hänen työtapansa oli todellakin tällainen rakenteleva ja kokoileva. Ranskan kansaa hän rakasti sellaisena kuin se vikoineen ja tietämättömyyksiensä oli ja eli köyhempänäkin, ja köyhälistönkin keskuudessa liikkui hän havaintojensa tehden. Hän kohensi alakuloisia elämänhalullansa ja rakasti pieniä; pahansuopaisuutta ei hänessä ollut ensinkään; vaan sen sijaan myötätuntoa, intoa, osanottoa. Hänellä oli naurun ja kyynelten lahja, ja kun hän nauroi keveää, sointuvaa nauruansa, oli usein kuulevinansa nuoren metsäsatyrin leikkisää huilun soittoa, niin raikkaasti vaikutti jo hänen äänensä sointu. Sellaisissa kansallisissa perikuvissa kuin esim. Tartarin on hän suorastansa verrattava Cervantesin ikuisen Don Quichotte-luomaan; Ranskan kirjallisuudessa ei sille löydä paljo muita vastikkeita kuin Rabelaisin Gargantua. Historiallisissa romaaneissansa, joihin »Numa Roumestan», »Nabob» ja »Kuninkaita maanpaossa» ovat luettavat, seuraa hän samaa menettelytapaansa, piirtäen henkilönsä Pariisissa oleskelleiden tunnettujen kuninkaallisten maanpakolaisten mukaan, joita hän on nähnyt ja tutkinut useampia, esim. Hannoverin kuninkaan tyttärensä, Braunschweigin herttuan, Espanjan kuningattaren Isabellan puolisoinsensa, Don Carloksen, Napolin kuninkaan Fransin, Walesin prinssin y.m. Näiden näkemisiensä avulla on hän kyhännyt romaaninsa »Kuninkaita maanpaossa», jonka päähenkilöt — Illyrian ja Dalmatian hallitsijaperhe — muuten ovat mielikuvituksen luomia. Teoksen synnystä tekee hän selkoa kirjansa laajahkossa esipuheessa, jonka vuoksi meidän ei tarvinne siihen enempää kajota; itse romaani taas puhuu kyllä puolestansa eikä suomentajan suositusta kaippaa.

Eräässä Ranskan vaateliaimpia aikakauskirjoja (*Revue des deux Mondes* 1898) käsittelee René Doumic Daudetin elämäntyötä, lausuen heti aluksi, että Daudet kuuluu niihin runoilijoihin, joita mielellänsä kiittää, sillä hän on itse pelkkää myötätuntoa niinkuin tapakuvaajain tuleekin olla. Aihevalinta ja työtapana on samanlainen kuin Flaubertilla, Goncourtilla, Zolalla y.m. realisteilla. Hieman iva tosin, mutta aina tositaiteilija vaistonsa ja älynsä pakosta. Goncourtin hermostumista toisinaan (*Le petit chose*), symbolismia toisinaan (*Chèvre de M. Geguin*, *Kirjeitä myllyltäni*), ani harvoin mitään törkeyksiä (*Käkelän kirkkoherra*, *Veli Gaucherin elämänneste*), joskus sairalloistakin tunteellisuutta (*Le petit chose*), mutta tavallisesti tasainen, sopusointuinen ja rikas sielunelämä todellisesta elämästä

tehtyjen havaintojen ytimenä silloinkin kun mielialihe, pettyneet toiveet, ovat käsittelyn alaiset, kuten esim. Sidoniessa, Jansouletissa, Mérautissa y.m.

Daudet ei Doumicin mielestä luo perikuvia, vaan yksilöitä. Tämä ei oikeastaan ole mikään puute, vaan se tulee siksi, jos runoilija tietämättömyydestä syrjäyttää tapausten yleiset, johtavat lait, eikä osoita, mikä yksilössä on lajia ja missä suhteessa yksilö on perikuvaan. Silloin voi sanoa, ett'ei runoilija ole voinut kohoutua perikuviiin. Senvuoksi jäävät Daudetin yksilölliset henkilöt heikommiksi kuin esim. Flaubertin perusluonteet. Verrattakoon vain Sidonie Chèbesiä (Fromont nuorempi) Flaubertin kuuluisaan Rva Bovaryyn. Sapho taas, joka on Daudetin tunnetuimpia mestariluomia, kalpenee Prévostin Manonin rinnalla, joka ijäti säilyy klassillisesti kauniina, hienona ja tuoreena ilmiönä. Ja kuitenkin on Sapho — samoin kuin Nabob — sellaisen arvostelijan mielestä kuin Georg Brandes on, Daudetin mestarillisimpia, miehekkäimpiä te'elmiä, jopa suorastansa mallikelpoisinta taidetta, mitä olla voi. Niin eriäviä mielipiteiltänsä voivat arvostelijat olla!

Daudetin sommittelutavasta olemme jo ylempänä puhuneet. Senkin suhteen ovat Brandes ja Doumic vallan vastakkaisella kannalla. Daudetin sommittelu on tositalinalainen, selvä ja täysin harkittu alusta loppuun, sanoo Brandes, ihaillen juuri Saphon, Nabobin y.m. ankarasti kaavamaista ja lujaa rakennetta; samalla kun hän väittää Daudetin olevan tosiranskalaisen; pitää hän tämän tunnetapaa pohjoismaalaisena, tehden vertauksia Kiellandin »Työmiesten» ja Daudetin »Nabobin» välillä.

Doumic taas pitää kirjailijamme puutteina m.m. seuraavat kielteiset ominaisuudet: häneltä puuttuu loogillisuutta, hän ei kykene täysin hallitsemaan ainettansa, ei jaksa pitää koossa kokonaisuutta eikä voi antaa yleiskatsausta ympäri näköpiirin. Tätä puutetta, joka olletikin ranskalaisesta lukijasta tuntuu sellaiselta, ei huomaa hänen rakastettavissa, täyskelpoisissa ja taiteellisissa novelleissansa ja lyhemmissä kertomuksissansa (contes), jotka tyylinkin puolesta melkein voi asettaa Mériméen ja Maupassantin novellien rinnalle. Mutta laajemmissa romaaneissa ne jo ilmenevät, arvelee Doumic, joka muuten kokoo loppulauseensa seuraavaan ponteen: »Daudet ehti toteuttaa, mitä hän ylipäänsä voi toteuttaa. Vaikka hän ei ollutkaan mikään terävä, läpikatsova äly ja vaikka häneltä puuttuikin syvempi maailman kokemus ja käsitys tosielämästä, jätti hän meille, mitä kaunis, tunteellinen, hermostunut ja hieno taiteilijasielu voi antaa.»

Muihin ihasteleviin arvostelijoihin verrattuna kuulustaa tämä arvostelu jotenkin ankaralta, vaikka siinä voi olla paljo tottakin. Siltä varalta, että suomalaista lukijakuntaa huvittaa kuulla, mitä mielipidettä suomalaisissa kirjallisissa piireissä Daudetin runouden suhteen ollaan, annamme lyhyen selostuksen nimimerkki H. A—n'in piirtämästä, verrattain laajasta »kirjailija-muotokuvasta» Valvojassa 1884 ja Juhani Ahon muistokirjoituksesta Daudetin kuoltua.

Arvostelija jättää Daudetin draamallisen tuotannon aivan syrjään ja käsittelee häntä ainoastaan romaanikirjailijana. Erityisesti ihailee hän Maanantai-tarinoita, joiden lyhyt, ytimekäs sommittelu, sujuva, sointuva kieli, huolellinen suunnitus ja hento tunne häntä viehättää, samoin myöskin kirjailijan lapsuuden muistelmia [»Le petit chose»] puhumattakaan niistä historiallisista romaaneista ja tapakuvauksista, joiden kautta Daudet on kuuluisuuden saavuttanut. Muuten muistuttaa Daudet arvostelijan mielestä monessa suhteessa Mussetiä. »Daudet on runoilija hienon aistinsa, suorasanainen kirjailija kirjoitustapansa kautta — naturalisti havaintotapansa ja ihminen sen syvän tunteen kautta, joka suo hänen kuvauksillensa lämpöä ja elämää. Hänen viehätysvoimansa salaisuus — — — on se, että hän itse kokonaan antautuu ja sentähden myös voittaa muut. — Daudet on syntynyt runoilijaksi eikä milloinkaan runoilijaluontoansa kiellä. Että hän on naturalisti, sen näemme siitä erinomaisesta taidosta, jolla hän kuvaa esineitä, seutuja ja elämää sellaisina, jommoisina ne esiytyvät hänen tarkalle silmällensä. — Nämä kaikki edut vaikuttavat sen, että nuori Ranska täydellä oikeudella katsoo Alphonse D:n taitavimmaksi kaikkien romaanikirjoittajiensa joukossa.»

Juhani Aho taas näkee Daudetissa yhden aikamme miellyttävimmistä kirjailijoista ja Ranskan hienoimmista ja terävimmistä kynistä. Hänen kertomuksensa ovat pieniä, suorasanaisia runoelmia, hienoa, ihanaa taidetta. Novelli, pikku kertomus, jonka tulee olla kekseliäs ja hillitty, hienosti hiottu kuin helmi, sopii erinomaisesti Daudetin herkälle älylle, joka pyrkii suorasanaisessa saavuttamaan runokielen täydellisyyttä. — Jokainen hänen kertomuksistansa on täysvalmis, erinomaisella huolella kyhätty taideteos. Näkyy, että niiden aatteita on mietitty ja kultavaa'alla punnittu, että muotoa on vuoltu, sorvattu ja kiilloitettu. Eräät niistä ovat sisällyksen täyteläisyyteen ja aatteiden kantavuuteen nähden kuin suuria romaaneja. Romaanikirjailija Daudetista ei Aho muistokirjoituksessansa puhu mitään (Valvoja 1898).

Tämä kaikki ylläoleva riittänee yleisselitykseksi Daudetin merkityksestä ja kirjailijaluonteesta sellaisena kuin hän lukijoille ja arvostelijoille teoksissansa esiytyy.

* * * * *

Alphonse Daudet syntyi 13 p. toukokuuta 1840 Nimesissa (Languedocin maakunnassa), joka

historiallisine muistoinensa, murattiköynnöksinensä, olivi- ja viinitarhoinensa vaikuttaa kuin kappale muinaista Kreikkaa. Näillä eteläisillä seuduilla olivat sekä hänen esi-isänsä että hänen äitinsä suku Reynaud asuneet ja toimineet monta miespolvea joko kuningasmielisinä käsityöläisinä ja tehtailijoina taikka hurskaina pappeina. Alphonsen isä oli silkinkutoja, joka vararikon tehtyensä muutti suureen Lyonin tehdaskaupunkiin, jonka lyseoon poikanen joutui. Runolliselle luonteelle ei tämä tehtaiden savustama ympäristö suinkaan sovelias ollut. Mutta pian pääsi hän yliopistoon ja 17-vuotiaana saapui hän Pariisiin, mukanansa ensimmäinen runokokoelmansa »Rakastavaiset», jotka seuraavana vuonna jo ilmestyivätkin Tardieun kustannuksella. Vanhempi veli Ernest Daudet, joka on tehnyt itsensä tunnetuksi valtiollisena kirjailijana, historioitsijana, kymmenkunnan romaanin ja veljensä elämäkerran (Mon frère et moi, 1882) kirjoittajana, oli silloin parinkymmenen vanha nuorukainen ja palveli Napoleon III:n kuuluisan ministerin ja Mériméen hyvän ystävän kreivi de Mornyn kabinettikirjurina. Tämän toimen luovutti Ernest D. kolme vuotta myöhemmin nuoremmalle veljellensä, joka sillä välin oli sangen puutteellisesti elättänyt itseänsä kirjoittelemalla eri sanomalehtiin (Monde illustré, Figaro y.m.), joita hän myöhemminkin on novelleilla muistanut. Kreivi, sittemmin herttua de Mornyn kirjuri v. 1861-65 ollessa jäi hänelle kyllin aikaa kirjallisten taipumustensa kehittämiseen, mihin hänen sujuvien rakkausrunojensa menestys häntä muuten kehoitti. Kaksoiskääntymys (La double conversion), romaani punaisesta päähineestä (Chaperon rouge) ja molemmat näytelmät Viimeinen epäjumala ynnä Valkoneilikka, joista edellinen esitettiin Odéon-teatterissa, jälkimäinen Théâtre françaisissa, syntyivät näinä vuosina.

Viimemainitun teatterin eli Ranskan kansallinäyttämön nykyinen johtaja Jules Claretie, kirjailijamme nuoruuden ystäviä, kertoo pienen tarinan Daudetin suhteesta Mornyn. Daudet, joka on kuvannut puutteellisuudessa ja köyhyydessä vietetyt ensimmäiset vuotensa teoksessa Le petit chose (Pikku asia), oli joutunut velkojain ahdisteltavaksi ja eräänä päivänä ilmestyi oikeuden palvelija kansliahuoneeseen uloshakemuksen kanssa, vaatien osuutta hänen palkastansa. Herttua kutsutti nuoren kirjailijan puheillensa. »Mitä? Onko teillä siis velkoja?» sanoi hän nauraen. »Vai on teillä velkoja! Miks'ette te heti sitä sanonut! Se sovittaa meidät, sillä mielestäni te olitte liian viisas. Tästä uloshakemuksesta teidän ei tarvitse huolehtia, siitä otan minä pitääkseni huolen!» Ja siitä velasta Daudet lieneekin heti päässyt. Velkojensa vuoksi oli Daudet pakotettu edelleen etsimään raha-ansioita kirjallisella alalla. — Veljensä toimittamaan Journal officieliin kirjoitti hän teatteriarvostelut, Vaudeville-teatterille kyhäsi hän kappaleet »Vanhempi veli» ja »Uhraus», julkaisi lapsuuden muistelmansa (Le petit chose), joita verrattiin Dickensin kertomuksiin, sekä kokoelmat »Kirjeitä poissaolevalle ystävälleni» ja »Kirjeitä myllyltäni» (1869), joista hän muodosteli 5-näytöksisen näytelmän nimeltä »Arlesilainen tyttö» (l'Arlesienne) Ambiguteatterin silloista primadonnaa nti Bartetia varten. [Sama kappale on tunnettu myöskin Bizetin säveltämänä operana ympäri maailmaa.]

Näillä teoksillansa oli hän jo saavuttanut jonkunlaisen maineen, jota tuntuvasti lisäsi seuraavalla luomallansa »Fromont nuorempi ja Risler vanhempi» joka on ehkä enemmän tunnettu romaanina kuin näytelmänä.

Ranskalaisaksalaisen sodan jälkeisinä vuosina 1872-74 kypsyi Daudetin kyky jo kukkaansa. Tosin ei hänen näytelmänsä »Lise Tavernier» saavuttanut suurempaa menestystä, mutta sellaiset luomat kuin tehdaselämää kuvaava »Fromont nuorempi», Pariisin piiritystilaa kuvaavat »Maanantai-tarinat» (Contes du Lundi), kokoelma luonne- ja maisemakuvauksia nimeltä »Robert Helmont», ja ennen kaikkea ehkä Rabelaisin ja Cervantesin ikuisiin mestariluomiin verrattu »Tarasconin Tartarin», kohottivat kirjailijamme äkkiä ihailtujen kuuluisuuksien joukkoon. Ja tällä asemallansa hän seuraavillakin luomillansa pysyi. Romaanissansa »Jack» kuvasi hän Murgerin tapaan maailmankaupungin kirjaviaa sivistynyttä joutolaismaailmaa: taiteilijoita, joilta puuttui tilauksia, runoilijoita, jotka eivät tahtoneet saada kustantajia, professoreja, joilta puuttui oppilaita, lääkäreitä ilman potilaita, asianajajia ilman juttuja j.n.e. »Nabobissa» antoi hän vilkkaan kuvan valtiomiesten ja valtiolisten sanomalehtikirjailijain elämästä, herättäen näiden leirissä ankaraa arvostelua; »Numa Roumestanissa» (1880) katsotaan hänen kuvanneen Gambettaa, tunnettua Ranskan tasavallan presidenttiä; »Kuninkaita maanpaossa», jossa Illyrian kuviteltu kuningas Kristian II huvitteleikse kuin Pariisin suuren »Seuraklubin» hurjimmat jäsenet, ovat eräät tahtoneet pitää samanlaisena hyökkäyksenä kuningasvaltaa vastaan kuin on Björnsonin näytelmä »Kuningas», vaikka teos mielestämme ei anna oikeutettua aihetta tähän mielipiteeseen; kuningas on heikko ja huikenteleva nautiskelija, mutta usko kuninkuuden merkitykseen on hänen puolisolollansa samoin kuin useilla nuorillakin, jotka Daudet muka on kuvannut puolalaisen nuorison mukaan.

Tätä miesijän täyteläistä ja runsasta tuotantoa kesti vielä kymmenkunnan vuotta. »Numa Roumestanin» jälkeen ilmestyi sarja kelpollisia romaaneja, joista »Sapho» ja »Kuolematon» (l'Immortel) ehkä ovat saavuttaneet enimmäin huomiota. Sapho on kertomus naisesta, joka sokeasti seuraa aistillisia halujansa, on aikoinansa ollut mallina Sapho nimiselle kuvapatsaalle, istunut taiteilijain mallina, elostellut ja jättää vihdoin maansa ja kaikki siirtyäksensä Amerikkaan. Jo 1883 julkaistussa romaanissa »Evankelista», jonka päähenkilö Elise Ebsén on nuori, Pariisissa asuva tanskalainen tyttö, on Doumic

näkevinänsä kirjailijan tyylin ja luonnonkuvauksen muuttuvan tuttavallisemmaksi ja hellemmäksi, jommoinkin se taiteellisempaan on »Saphossa». Ja kuitenkin on »Sapho» monen mielestä tekijänsä miehekkäintä ja mallikelpoisinta taidetta!

»Evankelista» ei saavuttanut erityisempää menestystä vaikka siinä tekijänsä tyylliset ansiot esiytyvätkin kaikessa loistossansa; eikä myöskään sitä seuraava teos »Haikarat» (1883) herättänyt suurempaa huomiota. Sen sijaan otti arvostelu ja yleisö »Saphon» erittäin ystävällisesti vastaan; saman suosion sai osaksensa myöskin samana vuonna julkaistu kokoelma luonnekuvauksia »Taiteilijain puolisoja», jossa annetaan täysi tunnustus ja henkinen osuus kuuluisain taiteilijain jokapäiväisille elämänkumppaneille. Tähän tunnustukseen oli Daudetilla ehkä täysi syykin, sillä hänen oma vaimonsa Julia Allart (s. 1857) oli sivistynyt, kirjallisuutta ja taiteita harrastava ja ihmisenä mitä miellyttävin nainen; paitsi kirjallisia katsauksia Ranskan viralliseen lehteen (Journal officiel), jonka toimitus vuodesta 1874 oli uskottu Alphonse Daudetille, on hän nimellä Karl Sten julkaissut m.m. teokset »Vaikutelmia luonnosta ja taiteesta» (1879), »Itsetunnustuksia eli pariisilaisen naisen lapsuus», »Katkelmia painattamattomasta kirjasta» ja »Lapset ja äiti»; kaikki nämä todistavat arvostelijain mielestä samaa hienoa sielunelämää ja samoja sivistyneitä, kirjallisia näkökantoja, jotka — kuten vakuutetaan — ilmenevät myöskin hänen veljessänsä, kirjailija Leon Allartissa ja Alphonse D:n ainoassa pojassa Leon Daudetissa, joka hänkin on kotimaassansa luonut nimen kirjailijana.

Tehtyämme tämän pienen poikkeuksen runoilijamme omaisten keskuuteen, on meidän ainakin nimeltä mainittava teokset »Tartarin alpeilla», »Kaunis Nivernelaistyttö», ja »Pieni seurakunta», ennenkuin tulemme hänen paljo puhuttuun romaaniinsa »Kuolematon», jossa eräät arvostelijat jo tahtovat nähdä voipumisen alkavan. [Minä vuonna Daudet julkaisi teoksensa »Arlatanin aarre» ja »Rummuttaja» (Tambourinaire), en varmasti voi sanoa.] Millä syyllä esim. Doumic tämän päättää, ei käy oikein selville, mutta näyttää siltä kuin romaanissa esiytyvät maailmankaupungin tapakuvaukset eivät enää olisi olleet tehtyjä niillä silmilaseilla, joiden läpi seuraelämä nuorempaan mielestä oli katsottava. Ett'ei Lemaître ole samaa mieltä esim. »Kuolemassa» kuvatun pyrkijän eli struggle-for-life-tyypin Paul Astierin suhteen, se käy kyllä selville hänen laajahkosta arvostelustansa.

Muuten on Doumic oikeassa siinä, että »Kuolematon» ennustaa jo lopun alkua. Sillä paitse »Tarasconin satamaa» ja »Perheen tukea» ei Daudet enää julkaissut muita kuin muistelmia 30-vuotisen kirjailijaelämänsä varrelta. Sellaisia ovat »Kolmekymmentä vuotta Pariisissa» ja »Erään kirjailijan muistelmia», joista kirjallisen elämän tutkijat epäilemättä saavat paljo aineksia uudempien ranskalaisten kirjailijain elämäkertoihin ja luonnekuvauksiin.

Daudetista draamallisena kirjailijana on jo yllä ollut puhetta. Edelliseen on meidän lisättävä, että useat hänen romaaneistansa ovat ilmestyneet myöskin näytelmiksi muodostettuina. Näitä muodosteluja suoritti hän toisinaan yksin, toisinaan jonkun apumiehen kanssa yhdessä. Niinpä on hän itse tehnyt draamoja teoksistansa »Jack» ja »Numa Roumestan», kirjailija A. Belotin kanssa muodosteli hän näytelmiksi romaaninsa »Fromont nuorempi» ja »Sapho»; P. Elcérin kanssa »Nabobin», P. Delairen kanssa sen romaaninsa »Kuninkaita maanpaossa», joka tässä tarjotaan suomalaiselle yleisölle jatkona jo ennestänsä suomennetuille Daudetin teoksille; »Tartarinia alpeilla» muokkasi kirjailija kahden nuoremman apulaisen — Courcyn ja Bocagen — kanssa eikä siitä sittenkään kelvollista draamaa tullut. Lopuksi on meidän vielä muistettava vuosina 1889-90 esitetyt näytelmät »Este» (Obstacle), jossa Daudet käy sotaa Ibsenin Haamuja vastaan, ja Darwinismia kohtaan tähdätty draama »Elämän taistelu», jonka sattumalta näin Sarah Bernhardtin ja hänen seurueensa esittämänä Lontoossa (Her majesty-teatterissa) keväällä 1890; mallikelpoisesta esityksestä huolimatta ei se tehnyt minuun mitään voimakkaampaa, draamallista vaikutusta.

Näin olemme päässeet Daudetin runsaan kirjallisen tuotannon loppuun. Vaikka hän draamallisena kirjailijana ei vedäkään vertoja aikalaisillensa Augierille ja Sardoulle ja vaikka toiset hänen romaaneistaan ehkä jäivätkin unhotukseen, tulee hän kuitenkin klassikkona säilymään jälkimaailmalle sellaisten mestarillisten luomiensa kautta kuin ovat esim. »Tarasconin Tartarin», »Maanantaitarinat» [ilmestyvät suomeksi Kansan Novellikirjasto-sarjassa], »Fromont nuorempi ja Risler vanhempi», »Nabob», »Kuninkaita maanpaossa», »Numa Roumestan» ja »Sapho».

Daudetin perhe-elämä oli muuten täydellisesti onnellinen, ell'emme ota lukuun niitä huolten pilviä, joita heikko terveys viimeisten 15:n vuoden kuluessa mahdollisesti tuotti hänen ympäristöllensä. Nuorempaan oli hän ollut ahkera kanoottimeloslakija, purjehtija ja metsämies, mutta nämä urheilut jäivät häneltä unhotuksiin Pariisissa. Terveytensä vuoksi matkusteli hän Algeriassa, Sveitsissä y.m. Kesänsä vietti hän viime aikoina aina Champrosayssa; talvet asui hän Pariisissa, ensin n.k. Hôtel de Marais'issa ja sitten Luxembourgin puutarhan luona olevassa Lamoignonin palatsissa, missä hänen kotinsa oli Ranskan kirjallisen ja taiteellisen elämän keskustoja; siellä nähtiin melkein joka päivä provensaalilainen lyyrikko Emile Mariéton, kirjailijat P. Hervieu ja Glaser, venäläinen Stepniak ja Gambettan ystävätär, »Nouv. Revuen» tunnettu julkaisija rva Adam, mutta sitä paitse usein myöskin Anatole France, Zola, Cherbuliez, Bourget, Barrés j.n.e. joiden kanssa hän juuri oli muodostanut

»seurusteluliiton», kun kuolema äkkiä yllätti hänet perheensä keskuudessa illalla joulukuun 17 p. 1897.

Niinkuin Edelfeltin piirtämästä muotokuvasta selvästi näemme, oli Daudet ulkomuodoltansa kauneimpia taitelijatyyppejä, mitä koskaan näemme: kihara, tumma ja pitkätukka, kauniit, sisältörikkaat ja eloiset silmät, jalot ja hienot piirteet; hänen sointuvan kaunista ääntänsä taas, joka Anatole Francen mielestä lauloi kuin faunin huilu, pitää Brandeskin niin miellyttävänä, että hän jo yksistään sillä voitti kaikki ystäviksensä.

Ja kun hänen etevämmillä teoksillansa on ollut sama viehättävä ominaisuus, emme epäilekään, ettei »Kuninkaita maanpaossa» puolestansa lisää sitä suomalaista ystäväpiiriä, jonka Daudet jo on täällä luonut tätä ennen suomennetuilla teoksillansa »Fromont nuorempi», »Tarasconin Tartarin», »Kirjeitä myllyltäni», »Kuvaelmia ja kertomuksia» ja »Seinevirran laivuri».

TEKIJÄN ESIPUHE.

[Tämä esipuhe tavataan v. 1885 julaistussa painoksessa, joka kuuluu sarjaan Alphonse Daudetin Teokset täydellisinä (Oeuvres complètes).]

Tämä teos on epäilemättä ollut minulle vaikein sommitella ja tätä olen hautonut mielessäni enemmän aikaa sen nimisenä ja sen suunnitelman mukaisena kuin aihe syntyi päässäni, eräänä lokakuun iltana seisoessani Carrousel-torilla katselemassa Tuileries'in palatsin surullista kukistumista ja hävitystä.

Joku erotettu ruhtinas, joka kukistumisensa jälkeen on paennut Pariisiin, asettuu asumaan Rivolikadun varrelle, vetää herätessänsä ylös hotellin parvekkeelle antavan akkunan varjostimet ja huomaa nämä suistuneen palatsin rauniot, siinä näky, joka mielestäni oli ensimmäisenä kuvattava teoksessa »Kuninkaita maanpaossa». Tästä ei tulisi mikään tavallinen romaani, vaan enemmän historiallinen tutkimus, koskapa romaani on tavallisten ihmisten historiaa ja historia taas kuninkaiden romaania. Kuitenkaan ei tästä tulisi sellainen historiallinen tutkimus, jommoisena tätä alaa tavallisesti meillä harjoitetaan, nimittäin tuollainen kolkon outo, tomuinen, haparoiva ja paksu kokoelma, joista Ranskan akatemia pitää ja joita se vuosittain palkitsee niitä ensinkään avaamatta, ja joiden kansilehdelle voisi kirjoittaa: *ulkoaisesti käytettäväksi*, kuten apteekin sinisten pullojen nimilipuissa luemme. Ei, vaan tästä piti tuleman nykyaikaista historiaa käsittelevä elävä, huumaava kuvaus, joka vaikuttaisi niin hirmuisen tulisella ja jyrkällä todistelulla, että se repisi elämän sisälmykset ulos eikä suinkaan hautautuisi arkistojen tomukasoihin.

Työn vaikeus oli mielestäni juuri siinä, että se vaati todellisia esikuvia, oikeita tietoja ja kaikellaista ikävää urkkimista, johon minulle, ympäristölleni, aineellisille elämäntavoilleni ja henkisille totumuksilleni vieras ja outo aihe suorastansa pakotti tekijän. Nuorena ollessani olin tosin hiipaissut erään »mustan kuolevaisen», nim. Braunschweigin herttuan tekotukkaa, joka laahasi yökahvilain kaasulämpöä, höysteitä ja hajuvesiä löyhkäävissä kapeissa käytävissä; samoin olin eräänä iltana nähnyt n.k. ruhtinas Citron-Harvapuheisen istuvan Bignonin ravintolan perimäisellä sohvalla vastapäätä erästä katutyttöä ja syövän rasvaista maksapalasta; niinikään näin kerran konservatorion sunnuntai-iltamasta tullessani Hannoverin sokean kuninkaan kookkaan ja ylvään vartalon haparoivan eteenpäin pylväskäytävän pilarein välissä osanottoa herättävän prinsessa Frédériquen taluttamana, jonka tehtävä oli ilmoittaa, keitä vastaan tulijoita kuninkaan oli tervehdittävä. Mutta nämä muistot olivat sentään sangen ylimalkaisia ja hämäriä; mitään täsmällisiä muistiinpanoja minulla ei ollut maanpaossa elävien ruhtinaiden yksityisestä elämästä ja siitä tavasta, miten he kansansa epäsuosiossa ollessansa aikansa kuluttivat, minkä verran maanpako ja Pariisin ilmakehä oli heihin vaikuttanut ja minkä verran kultausta heidän hoviviitoissansa ja juhlallisuutta heidän tilapäisissä asunnoissansa oli säilynyt.

Tästä kaikesta oli minun otettava selko; se taas vei paljon aikaa, vaati lukemattomia juoksuja ja pakotti minun käyttämään hyväkseni kaikki mahdolliset tuttavuussuhteeni eri yhteiskunnallisilla asteilla elävien vanhain pariisilaisten kanssa, alkaen verhoilijasta, joka kuntoonpani Pressburgin kadun varrella olevan hotellin, aina niihin korkeihin valtiomiehiin saakka, jotka kutsuttuina olivat olleet läsnä kuningatar Isabellan luopuessa valtaistuimelta. Samoin oli minun niin sanoakseni lennosta siepattava seuraelämän säilyttämiä tarinoita, selailtava poliisikamarin päiväkirjoja, katseltava kuninkaallisten hankkijain mielilauseita j.n.e. Saatuani vihdoinkin perinpohjaisen selon kaikista Pariisissa oleskelleista kuninkaallisista henkilöistä, heidän ylpeästä kieltäytyksestänsä, riutumisistansa, heidän kunniansa täplistä ja omientuntojensa vioittumisista, seuloin kaikki tutkimusteni tulokset säilyttäen ainoastaan sieltä täältä selville saamani tyypilliset yksityisseikat, tapoja kuvaavat piirteet ja sen yleisen ilmakehän näyttämölle sovituksen, jossa esitettävä draamani oli tapahtuva.

Eräs heikkous, jonka jo olen myöntänyt, nimittäin todellisuuden kaipaaminen, joka aina rasittaa minua ja pakottaa minun ainaiseksi jättämään elämän sovinnaisuuden huolellisimmin hävitettyjen mielikuvituksen keksintöjen juurelle, sai minut muuttamaan alkuperäisen suunnitelmani. Sijoitettuani alussa kuninkaallisen perheen Madridin herttuan pieneen palatsiin Pompe- (Loisto-) kadun varrella, koska Illyrian kuningas Kristian monessa suhteessa muistutti häntä, muutin hallitsijaperheen Herbillonin kadun varrelle, parin askeleen päähän samannimisestä suuresta esikaupungista ja sen ulkomaisista juhlallisuuksista, koska Mérautin oli siellä esitettävä kuningattarelle kansa sellaisena kuin se todellisuudessa on ja opetettava hänelle, ettei hänen tarvinnut sitä enää peljätä. Kun Napolin kuningas oli puolisoinsensa asunut pitemmän aikaa Herbillonin kadun varrella, väitettiin julkisesti minun tahtoneen kuvata näitä; mutta vakuutan vilpittömästi, ettei niin ole ollut laita, vaan olen minä itse teossa esittänyt vain oman mielikuvituksen luoman kuninkaallisen perheen.

Méraud sitä vastoin on elämästä otettu ja ainakin puoleksi todellisuudessa elänyt henkilö; se tapa, miten jouduin kuvaamaan hänet historiallisessa romaanissani, ansaitsee ehkä tulla tunnetuksi. Kun varmasti olin päättänyt, ettei teoksestani saanut sukeutua mikään häväistyskyhäelmä, vaan oli jonkun henkilöstäni edustettava perustuslaillisuuden ja jumalallisen oikeuden asiaa, koetin kaikin voimin innostua tästä aatteesta ja johtaa mieleeni nuoruuteni vakaumukset, jotka olin muodostanut lukiessani Bonaldin, Joseph de Maistren, Blanc Saint-Bonnetin ja kaikkien niiden valtiofilosofien teoksia, joita Barbey d'Aurevilly kutsuu »menneisyyden profetoiksi.» Ostettuani rantakadun kirjakauppiailta antikvaarisen kappaleen teosta »Taantumus Ranskassa» (Restauration française), keksin eräänä päivänä lehtien väliin unhottuneen, entisen omistajan kyhäämän kirjeen, joka päättyi sanasta sanaan näin kuuluvalla jälkikirjoituksella: »Jos tiedätte jonkun tarvitsevan oppinutta ja kaunopuheista nuorta miestä, niin kääntykää *minun puolestani* hra Thérionin puoleen, jonka osoite on Hôtel Luxembourg, Tournonin katu n:o 18.»

Heti johtui mieleeni eräs tumma- ja säihkyväsilmäinen nuorukainen, jonka olin nähnyt Pariisiin tullessani ja jolla aina oli kirjoja kainalossa, tulipa hän sitten jostakin lainastosta tai seisoi jossakin kirjakaupassa nuuskien kirjoja; muuten oli hän pörhötukkainen, pitkä hontelo, joka aina teki saman vakuuttavan, koneellisen kädenliikkeen ja korjaili avosieraimisella, lihallisella ja eloisalla lättänenällänsä istuvia kakkuloitansa. Epäilemättä oli hän kaunopuhelias, oppinut ja sitä paitse n.k. joutolaisia. Mainitun kaupunginosan kaikki luomukauppiat olivat kuulleet hänen vakuuttavan monarkkisia vakaumuksiansa ja suurentelevin liikkein ynnä vakuuttavin, kiihkein äänin pitävän tarkkaavana piippujen savuun kiedotun kuulijakuntansa. Olisipa hän nyt ollut elävänä edessäni! Mikä aarre hän olisikaan ollut minulle! Hän olisi antanut kirjalleni tulisuuksensa ja lojaalisuuden tehoimansa; ja mitä tärkeitä tietoja olisinkaan voinut saada häneltä Itävallan hovista, missä hän oli ollut pikku prinssien opettajana ja mistä sittemmin palasi pettynein toivein ja sammunein unelmin. Mutta hän oli jo aikoja sitten kadonnut ja kuollut kurjuudessa tämä sama Constant Thérion, jonka sen pahempi olin vain nähnyt enkä koskaan häneen tutustunut. Siihen aikaan eivät silmäni vielä olleet sekavan selventäviä: silloin olin vielä liian nuori ja itse elämä huvitti minua enemmän kuin havainnot siitä. Täydentääkseni hankkimiani yksityistietoja hänestä, johtui mieleeni tehdä hänestä kotipuolen mies ja Nimesin kaupunkilainen, jonka työteliääseen käsityöläisporvaristoon kaikki isäni työmiehet olivat kuuluneet, ja asettaa hänen huoneeseensa sama punainen sinetti kaiverruksinensa *Fides, Spes*, jonka olin nähnyt vanhempieni luona samassa salissa, missä kaikkien perhejuhlien lopuksi aina laulettiin laulu »Vive Henri IV (eläköön Henrik IV).» Päätin siis ympäröidä miehen samoilla kuningasmielisillä sukumuistoilla, joiden keskellä itse olin kasvanut ja jotka olin säilyttänyt niin sanoakseni henkisen avautumiseni ja ajatukseni vapautumisen aikoihin. Sekottaen siihen etelä-Ranskan tavat ja lapsuuteni muistot sain aiheen lähemmäs itseäni. Näin olin löytänyt Mérautin taikka jos niin tahdotte Thérionin; mutta kuinka oli hän saatettava kuninkaan luo? Täytyi keksiä hänelle opastettava nuori prinssi; siitä prinssi Zara. Ja kun eräässä tuttavassa perheessä juuri samaan aikaan sattui sellainen onnettomuus että lapsi sai salonkikiväärin kuulun silmäänsä pälkähti päähäni tehdä tästä »kuninkaan tekijästä» oman työnsä turmelija.

Unikuvat syntyvät usein todellisen elämän vaikutuksesta. Aikana, jolloin usein näin unia, olin tottunut aamulla herättyäni merkitsemään muistikirjaani nämä unennäöt ja varustamaan ne selityksillä: edellisenä iltana olin tehnyt sitä ja sitä, puhunut niin ja niin, tavannut sen ja sen henkilön j.n.e. Miksi en voisi pistää tällaisia muistiinpanoja kirjaani »Kuninkaita maanpaossa?» Sen luvun lopussa, jossa m.m. puhutaan höystetyistä markkinaleivistä ja jossa Méraud kantaa nuorta prinssiä hartioillansa, kirjoittaisin näin:

»Eilen kävin Herbillonin kadulla — kuljeskelin Mandén metsissä poikani kanssa. — Pääsiäispyhä. — Juhlahälinää. — Olimme keskellä meluavaa, kuohuvaa väkijoukkoa. — Pienokaista alkoi peloitaa. Nostin hänet hartioilleni ja läksin tieheni markkinakentältä.» Sen luvun loppuun taas, joka kuvaa sankaritanssijaisia Rosenin hotellissa, kirjoittaisin, että minä maailmannäyttelyn aikana v. 1878 satuin kerran kuulemaan mustalaissoittoa ja juomaan Tokaijerviiniä, jolloin symbaalien ääni johti mieleeni eräät puolalaiset jäähyväistanssijaiset kreivitär Chodskon luona; tanssijaiset oli toimeenpantu niiden

nuorten puolalaisten ylimysten kunniaksi, jotka olivat poislähdössä eivätkä enää aikoneet takaisin palata. Ja mitä kaikkia nautintoja, omituisia, yht'aikaisia tapauksia ja ihmeellisiä sattumia voikaan huomata mies, joka ei muuta mieti kuin tekeillä olevaa kirjaansa! Mainitsin jo kirjeestä Blanc Saint-Bonnetin »Taantumuksen historian» lehtien välissä. Samanlaisia olivat Madridin herttuan alkama oikeusjuttu ajutanttiansa Boëtia vastaan, jalokivien panttaus, kultaisen taljan myynti ja tuomitseminen Tattersallissa; samoin Braunschweigin herttuan hovivaunujen osto sirkukseen, kuningatar Isabellan molempien hohtokivillä koristettujen kruunujen myynti Drouotin salissa. Juuri samana päivänä, jolloin menin »Hotelliin» katsomaan tätä huutokauppaa, huusi eräs mainio ylimys-epatto pistäen kahden henkilön välistä esille päänsä ja tuoppien minua: »missäs tänä iltana juhlitaan?» Tämä typerä huudahdus, jonka pistin teokseeni, on julkisuudessa tullut huomatuksi enemmän kuin mitkään muut typeryyteni. Erään toisen kerran seisoin Uuden kirjakaupan luona katsellen Hannoverin vanhan kuninkaan hautajaiskulkuetta, jonka etunenässä ajoi Walesin prinssi. Kaunis lisä tuo maanpakolaisen kuninkaan hautajaiskulkue, ajattelin minä. Sen pahempi olin jo entisissä teoksissani käyttänyt hautajaisaiheita, kuten esim. Moran herttuan, Désiréen ja pienen kuninkaan Madou-Ohezon hautajaisia. Mutta kaikki tämä vakuutti minua siinä uskossa, että teoksestani tulisi nykyaikainen ja että se ilmestyi kuin ilmestyikin oikealla ajalla ja hetkellä.

II.

»Kuninkaita maanpaossa» kirjoitin siinä pienessä, unhottuneessa ja tuoreiden viiniköynnösten siimestämässä paviljongissa, joka on Vosgesin torin varrella sijaitsevan Richelieun palatsin suuren pihan perällä, missä vihreä, töyhtöpäinen nurmikko jakaa epätasaisen kivityksen omituisiin neliöihin. Sisällä näette siellä vanhoja puuleikkauksia Ludvig XIII:n ajoilta, melkein tyyten kuluneita kultauksia ja viisi metriä plafondimaalausta; ulkopuolella on taotusta raudasta tehty ja alhaalta ruosteen syömä parveke.

Se oli siis varsin sopiva ympäristö surulliselle historialle. Tässä suuressa työhuoneessa löysin joka aamu uudelleen samat mielikuvitukseni luomat henkilöt, jotka yhtä elävinä kuin todelliset ihmiset ryhmittivät kirjoituspöytäni ympärille. Tämä vimmattu työ hallitsi minut aivan yksinvaltiaana. Ulos en mennyt muulloin kuin talvisten päivain aamuhämärissä, jolloin saatoin poikani Kaarle Suuren lukioon sen kolkan likaisia solakatuja myöten, joka alkaa Eginhardin solakadulta ja jatkuu läpi juutalaisten kaupunginosan eli ghetton, missä isä Leemansin säilykauppatanko seisoo ja missä Pariisiin päin kaltevalla vieriteellä aina tapasin joukon hyvin su'ittuja, kyömynenäisiä, nopsajalkaisia ja naureskeleviä käsityöläis-tyttöjä. Silloin tällöin täytyi minun kuitenkin lähteä kaupungille hankkimaan jotakin puuttuvaa tietoa, katselemaan jotakin kirjassani kuvattavaa taloa, Tom Lewisin luolaa tai mustain veljesten luostaria Fourneaux-(Sysi-) kadun varrella.

Päästyäni keskelle teosta ja työskennellessäni täyttä vauhtia noina julmasti kiduttavina iltahetkinä, jotka kirjailijasta ovat parhaita koko hänen elämässsänsä, tuli äkkikeskeytys, sillä liiallisesti rasittunut koneisto alkoi natista kaikissa saumoissansa. Se alkoi siten, että minun keskellä työtäni täytyi nukahtaa joku minuutti n.k. linnunhorrosta, käteni vapisi ja häiritsevä, voittamaton raukeus pakotti minun keskeyttämään aloitetun sivun. Joskus täytyi keskeyttää työ ihan keskelle lausetta ja odottaa, kunnes väsymys meni ohitse. Luotin hyvän lääkärin huolenpitoon ja lepoon maalla, joka antaisi rasittuneelle hermostolleni takaisin joustavuutensa ja voimansa. Oleskeltuani kuukauden päivät Champrosayssa ja huumautuneena Senartin metsän raittiita tuoksua hengitettyäni seurasikin, ihme kyllä, tavaton hyvinvointi ja keuhkojen laajeneminen.

Kevät tuli ja suonissani kuohui jälleen vironnut mahla niinkuin keväisessä luonnossakin, ja uudelleen puhkesivat kaikki nuoruuteni liikutukset kukoistamaan. Unhottumattomana on muistissani säilynyt puistokäytävä, jonka tiheän tammi- ja pähkinäpuulehvistön alla kirjoitin kirjassani kuvatun parvekekohtauksen. Sitten havahduin äkillisestä ja ankarasta, mutta kivuttomasta verensyöksystä; suuni tuntui kirpeältä ja veriseltä. Minä säikähdin kovin, luulin loppuni olevan käsissä ja kuoleman tempaavan minut pois, ennen kuin ehdin lopettaa työni. Hyvästijättökohtauksessa, joka tuntui minusta viimeiseltä hetkeltä, sain vaivoin sanotuksi vaimolleni ja kumppanilleni hyvinä ja huonoina hetkinä: »lopeta sinä tämä teos.»

Pysymällä liikkumattomana vuoteessani muutamia ikäviä päiviä, joiden kuluessa kirjani jatko kauheasti vaivasi päätäni, sain vaaran vältetyksi. Kaikki kelpaa. Hiukan ennen kuolemaansa täytyi Turgenjewin kestää kipuja tuottava leikkaus, jonka aikana hän ylläpiti tajuntansa merkiten muistoonsa kaikki kärsimystensä eri vivahdukset. Nämä hän aikoi — omien sanojensa mukaan — kertoa myöhemmin niillä päivällisillä, joita me siihen aikaan söimme yhdessä Turgenjew, Goncourt, Zola ja minä. Samoin tutkistelin minäkin kipujani ja käytin näitä ahdistuksen aikana saatuja kokemuksia hyväkseni Elysée Mérautin kuolemaa kuvatessani.

Vähitellen aloin näet taas hiljallensa työskennellä. Kesken olevan teokseni otin mukaani Allevardiin,

jonne lääkäri lähetti minut. Eräässä hengityksen vahvistamista varten järjestetyssä salissa tutustuin siellä vanhan, sangen oppineen ja omituisen lääkärin, nim. tohtori Robertyn kanssa Marseillesta, jolta sain aatteen kirjassani esiytyvälle Bouchereaulle ja koko loppukohtaukseen. Aina urhean vaimoni avulla, joka ohjasi vielä empivää kynääni, pääsin näin vihdoinkin teokseni loppuun.

Mutta tunsin, että jotakin oli särkynyt minussa sittenkin. Huomasin, etten enää voinut kohdella ruumistani kuin mitään riepua, en riistää siltä liikkeen ja ilman tuottamaa vahvistusta enkä pitentää yövalvokkiani aamuun saakka tehdäkseen näinä kuumeellisina hetkinä uusia kauniita, kirjallisia keksintöjä.

III.

Romaanini ilmestyi ensin Le Temps (Aika-) lehdessä ja sitten kirjakauppias Dentun kustannuksella. Sanomalehdistö ja yleisö vastaanotti sen suosiollisesti; myöskin legitimistiset lehdet hyväksyivät kantani. Niinpä kirjoitti Armand de Pontmartin Gazette de France-lehdessä: »En tiedä, onko Alphonse Daudet kirjoittanut kirjansa tasavaltalaisen innostuksen vallassa. Mutta sen huomaa paremmin ja se sukeusi itsestensä lopputulokseksi hänen teoksensa lukemisesta, että juuri kuningasmielinen tunne on perustana kaikelle kauniille, liikuttavalle, innostuttavalle ja lohduttavalle, mitä romaanissa on ja mikä sovittaa siinä esitetyt julmuudet ja riistää teokselta kaikki realismin aiheuttamat arkipäiväiset ja rumat piirteet. Se on jo ylväiden ja korkeiden sielujen voimakkaalla vastustuksen tunteella kuvattu tuo äkkiarvaamaton tapaus, että Vlabillen tanssijaiset, teatterit, suuri klubi ja n.k. 'suuret 16' lopullisesti nielevät nuo kukistuneet kuninkaalliset henkilöt.»

Muiden näin kirjaani ylistäessä esiytyi Vallès arvostelulla, jossa hän väitti Tom Lewisin olevan Ponson du Terrailin tapaisen keksinnön. Tämä oli selvä todistus siitä, minkä jo ennestään tiesin, nim. että »Kadun» kirjailija ei tunne Pariisista muuta kuin etukaupunkien katuelämän, nuorallatanssijain kulkupaikat ja katukäytävät; talojen sisällä hän ei ole käynyt koskaan. Hän moitti minua m.m. siitä että olen väärentänyt ja rumentanut Thérionin. Olenhan jo vastannut arvostelijoille, ettei Méraut ole aivan täydellinen kopia Thérionista. Lisäksi voin esittää seuraavat rivit kirjeestä, jonka heti kirjani ilmestyttyä sain vastaanottaa myötäliitetyn valokuvan kanssa.

»Te olette nähtävästi pitänyt paljo rakkaasta Elyséestä, koska olette antanut hänelle kunniasijan teoksessanne 'Kuninkaita maanpaossa'. Teoksenne on oleva minulle ja omaisilleni ystävän kirjoittama perhekirja.»

Kirje oli Thérionin veljeltä.

Sitten lakkasi hälinä. Pariisilaiset saivat muuta lukemista. Minä taas olin tyytyväinen, kun olin saanut valmiiksi kirjan, jonka isäni, innokas kuningasmielinen, voi pahastumatta lukea, ja että sain vielä sanat ja lauseet kokoon enkä ollut aivan sortunut, kuten vihamieheni olivat toivoneet.

Pian lausuivat useat näytelmäkirjailijat halunsa saada muodostaa romaanini näytelmäksi. Viivyttelin jonkun aikaa lopullisen luvan antamista, kun sain kuulla erään italialaisen luvattani suorittaneen tämän tehtävän jotakin teatteria varten Roomassa. Tämä ratkaisi asian. Kenelle uskoisin tehtävän tuosta italialaisesta huolimatta? Gondinetilla oli halu tehdä se; myöskin Coquelin, jolle olin puhunut asiasta, tiesi erään sopivan henkilön. Jos uskoisin kaikki hänen huomaansa ja muuten suostuisin asiaan, saisin myöhemmin tietää apulaiseni nimen. Coquelinista olen aina pitänyt ja häneen luotan. Sen vuoksi annoin hänen tehdä niinkuin hän hyväksi näki. Sitä mukaa kuin näytelmä valmistui luki hän minulle kappaleen näytös näytökseltä; draama oli mielestäni kaunopuheliaasti kirjoitettu, kieli leveää ja sointuvaa, vuoropuhelu hyvä ja pirteä. Pari sanaa ensi näytöksen keskিপalkoilta, jotka Méraut sanoo Hezetasta, (achevé d'imprimer) ilmaisi minulle tekijän. »Se on joku Lemerren kustannettavista!» Muutkin tiennevät, että Choiseulin solakadun kirjakauppa painattaa tekijäin nimet julkaisemiensa kauniiden runokokoelmien loppuun. Näin keksin kanssakirjailijani: se oli Paul Delair, kyvykäs, vaikkakin joskus hieman epäselvä runoilija, jolla on sekä salamainvälähdyksiä että suuruutta.

Kappale miellytti minua muuten, paitsi viime näytös, joka tuntui liian ankaralta. Se tapahtui Mérautin kuolinvuoteella Monsieur-le Prince- (Prinssi-) kadun varrella. Aivan lopulla ra'otti Kristian ovea kysyen: »Asuuko neiti Clémence täällä?» Kun Coquelin luki Delairin kyhäelmän pienessä salissani Observatoirekadun varrella, olivat muutkin läsnäolijat samaa mielipidettä. Sinä iltana olivat kutsuani noudattaneet Gambetta, Edmond de Goncourt, Zola, Banville, tri Charcot, veljeni Ernest Daudet, Edward Drumont ja Henry Céard. Voi, kuinka siitä onkin jo pitkä aika kulunut! Yleisesti oltiin sitä mielipidettä, että viimeinen näytös oli kovin liioiteltu ja vaati muutosta. Delair kuuli arvostelut, suostui muodostamaan lopun toisellaiseksi ja lievensikin sen.

Mutta tämä kaikki oli turhaa: meidät oli jo ennakolta tuomittu. Sen huomasin jo pääharjoituksessa. Kappale oli hyvin näyttämölle asetettu, Vaudeville-teatterin parhaat voimat tulkitsivat sen eikä johtaja

ollut säästännyt vaivojansa; mutta sittenkin oli salonki jo alusta niin vihamielinen, ett'en ikinä ole moista nähnyt. Seuraavana päivänä toimeenpantiin vihellysnäytös ja samaa peliä jatkui sitten joka ilta, kuten sen aikuisista Gauloisin numeroista voidaan nähdä. Eri seurapiirit lähettivät joka ilta sinne miehensä meluamaan. Kokonaisia kauniita ja liikuttavia kohtauksia meni niin, ett'ei niistä melun vuoksi voitu kuulla sanaakaan. Semmoiset kohtaukset kuin se, missä kuvattiin bourbonilainen prinssi juoksemassa raitiovaunun perässä, olivat jo ennakolta tuomitut. Jospa meluajat olisivat tienneet, keneltä tämän tarinan olin kuullut! Saman kohtelun alaiseksi oli merkitty Dièudonnén mainio tulo mustassa puvussa Pugnón sankarimarssin kaikuessa! Mennä Vaudeville-teatteriin meluamaan tuli muotiin: sinne mentiin, kuin Taitboutin saliin! Tämän keinotekoisien vihamielisyyden ohessa pysyi muu yleisö sangen välinpitämättömänä. Pariisin yleisö, joka on vähemmän kuningasmielinen kuin minä, pysyi täydellisesti kylmänä kuninkaallisten kurjuuksille, jotka olivat sen tavallisten näkökantojen ulkopuolella ja yhtä kaukana sen säälistä kuin Chicagon tulipalon uhrit tai Mississippijoen vedenpaisumuksesta kärsineet. Muutamia itsenäisiä sanomalehtiä lukuunottamatta, noudattivat arvostelijat yleisön esimerkkiä, kuten tavallisesti. Vaikka ohjelmassa seisoikin ainoastaan Paul Delairin nimi, täytyi minun kuitenkin useampien viikkojen kuluessa kestää kaikellaisia panetteluja ja uhkauksia. Näille en tietystikään antanut sen suurempaa merkitystä. Sanomalehtien ja uutistenurkkijain kautta on Pariisin yleinen mielipide käynyt jonkunlaiseksi huumaavaksi vuoristokaiuksi, joka vain lisää sanomalehtien juttukirjailijain merkitystä, heittelee heidän lausuntonsa äärettömiin, laajentaa ne ja tukahduttaa oikeutetun moitteen ja kiitoksen. Sattumalta olen muistossani säilyttänyt erään panettelun, jonka tahdon mainita tässä.

Joku väitti minun tahtoneen kirjassani imarrella hallitusta, koska olin alkanut kumarruksella »toukokuun 16:n» kuningasvallalle, tehnyt käännöksen marsalkan suistuttua ja avosylin tervehtinyt voittoisaa tasavaltaa. Tämän mielipiteen esittäjä siis luulee, että tekijä, kerran kirjansa suunniteltuaan, voi noin vain pelkästä oikusta tahi etunsa vuoksi käännähtää oikealle ja vasemmalle. Moiset kynäilijät eivät ikinä ole mitään teosta suunnitelleet, muuten olisivat he epäilemättä myöskin keksineet ja voineet ilmoittaa, missä tarkoituksessa olin tehnyt sen, josta minua syytettiin. Minä en tarvitse mitään enkä ketään, elelen yksikseni kumartelematta virkoja, arvonosoituksia ja ylennyksiä. Miksi siis?

Yhtä vääriä on se väite, että olisin päätöksestä kirjoittanut häväistyskirjoituksen. Sekä romaani että näytelmä jäävät totuuden alapuolelle. Kuningasvallalle olen myöntänyt varsin kauniin sijan, kenen on syy, ell'ei se sen parempi ole? Kuningaskunta seisoi kuin mallina edessäni. Minä kuvasin vain luonnon mukaan. Muuten en minä ole ensimmäinen, joka on tosiasiaksi merkinnyt maanpakolaisten kuninkaallisten henkilöiden henkisen vajoamisen. Ihailtavissa »Muistelmiansa haudan tuolta puolen», jotka minulla työn aikana aina olivat pöydällä, on esim. Chateaubriand kuvannut paljo julmemmin kuin minä Englannin kuninkaan Kaarle X:n kovin asteittaisen typerymisen ja sokaistumisen. [Otteet Chateaubriandin teoksesta ja Fourneronin Histoire des émigrés'ista olen jättänyt pois. *Suomentaja.*] —

— — —
Alphonse Daudet.

I.

Ensimmäinen päivä.

Kuningatar Frédérique nukkui yhä väsyneen kuumeellista unta ja kaikki hänen unennäkönsä kiertelivät suistuneen, maanpakolaisen kuningasperheen ympärillä, sillä pari kuukautta kestäneen piirityksen melu ja kärsimykset vaivasivat häntä alinomaa; sitä paitse kiusasivat häntä silloin tällöin veriset, sotaiset näyt, voihkeet, väristykset ja omituinen hermoston herpautumistila, josta kauhun vavahdus hänet äkkiä herätti.

»Zara! Zara! Missä hän on?» huusi kuningatar heti.

Eräs hänen kamarineitosistansa lähestyi vuodetta ja vastasi hiljaa:

»H. K. K. kreivi Zara nukkuu levollisesti kamarissansa. Rouva Eleonora on hänen luonansa.»

»Entäs kuningas?»

Kuningas oli jo keskipäivän aikaan lähtenyt ajelemaan hotellin vaunuissa.

»Yksinkö?»

Ei. Hänen majesteettinsa oli ottanut valtioneuvos Boscovitschin seuraksensa.

Sitä mukaa kuin kamarineito puhui dalmatialaista murrettansa, joka kuulusti kovalta ja sointuvalta kuin somerlainen helke, tunki kuningatar kauhuntunteensa hälvenevän. Rauhallinen hotellihuone, jonka hän tullessansa oli nähnyt ainoastaan hämärissä, esiintyi nyt tavallisessa jokapäiväisessä loistossansa vaaleine seinäpaperinensa, korkeine akkunoinensa, valkoisine villamattoinensa ja akuttiminsa, joilla lenteli hiljainen ja eloisa pääskysparvi, leikitellen suurten yöperhosten kanssa.

»Kas, kello on jo viisi! Petsha, laita pian tukkani... Minua oikein hävettää, että olen nukkunut näin kauvan.»

Kello oli siis viisi ja päivä ihanin, mikä keväällä 1872 vielä oli ihastuttanut pariisilaisia. Ihmetellen jäi kuningatar seisomaan tultuansa Hôtel des Pyramidesin pitkälle balkongille, jonka viisitoista, vaaleanpunaisilla akuttimilla varustettua akkunaa antoi Rivolikadun kauneimmalle osalle. Alhaalla leveällä kadulla kuului pyörien hurinaa ja kadunhuuhtojain hiljaista litinää; loppumaton jono vaunuja ajoi Boulognen metsään päin niin että pyörät, valjaat ja vaaleat puvut vilisivät ohi kuin nopeassa tuulessa. Kiireellisestä ihmistulvasta Tuileriesin kullatun portin luona siirtyivät kuningattaren ihastuneet silmät naisten valkoisilta hohtaviin hameihin, vaaleihin suortuviin, välkkyvään silkkiin, lasten ulkoilmaleikkeihin ja kaikkeen siihen pyhäiseen elämään ja lasten hyörinään, jota kirkkaina, aurinkoisina kevätpäivinä näemme tuon suuren puiston hiekoitetuilla tasangoilla, kunnes ne vihdoin mielihyvällä pysähtyivät puiston keskellä kasvavain kastanjapuiden mahdolloman laajalle, täyteläiselle, pyöristyneelle ja viheriöitsevälle lehväkatokselle, jonka siimeksessä parast'aikaa soitteli sotilas-orkesteri ja pelmusi kirkuva, meluava lapsiparvi.

Maanpakolaisen hallitsijattaren karvas mieliharmi lauhtui vähitellen näin runsasta hilpeyttä katsellessa. Lämmin hyvinvointi kiehtoi hänet kaikkialta kiertyen ruumiin ympärille pehmeänä kuin silkkinen verkko; hänen valvomisesta ja kieltämyksistä lakastuneille poskipäällensä nousi jälleen heleä, eloisa puna.

»Hyvä Jumala, kuinka minun on hyvä olla», mietti hän itseksensä.

Suurimpia onnettomuuksia voi seurata äkilliset ja viattomat lohdutuksensa, joihin eivät vaikuta niin paljo ihmiset kuin asiain viehättävä kaunopuheisuus. Mitkään ihmisten keksimät sanamuodot eivät olisi voineet suoda lohdutusta tälle kieltämykseen pakotetulle ja puolisoinsa, lapsinensa maanpakolaisuuteen karkoitettulle kuningattarelle, jonka yksi ainoa kansan kuohahdus syviä maanrepeämiä, sähköviä salamoita ja tulivuoren purkauksia aiheuttavan maanjäristyksen tavoin oli viskannut vieraalle maalle ja jonka hieman matalalla ja sentään niin ylväällä otsalla aina näkyi juovat ikäänkuin olisivat ne olleet Euroopan kauneimman kuningaskruunun painamat.

Ja nyt esiytyi luonto uudistuneena ja iloisenä tämän ihmeteltävän kauniin pariisilaisen kevään valaistuksessa, keväimen, jonka lempeä raikkaus muistutti kasvihuoneen tai Rivieran ilmastoa ja herätti ihmisessä viihtymystä ja toiveita jälleen virkoamisesta. Mutta samalla kuin maanpakolaisen kuningattaren hermot höltyivät ja silmät täysin terin ahmivat viheriöitsevää näköpiiriä, vavahti hän äkkiä. Vasemmalla puolellansa äkkäsi hän alhaalla puiston sisäänkäytävän luona aavemaisen muistomerkin, jonka muodostivat kalkitut muurit, ruskeat pylväät, luhistuneet katot, ilmaa sinertävät akkuna-aukot, puoleksi sortunut julkipuoli, jonka yli näkyi laajoja rauniokasoja ja perimäisenä näiden takana — Seineen päin — melkein eheänä säilynyt, tulipalon väritlemä ja kultaama suvihuone savustuneine rautaparvekkeinensa. Muuta ei koko Tuileriesin palatsista tallella ollut.

Tämä näky teki häneen syvän vaikutuksen ja sydämessänsä hän vallon kauhistui noita kivikasvoja katsellessaan. Kymmenen vuotta sitten, eikä siitä ollut kymmentäkään vuotta, — voi kuinka surulliselta ennustukselta se hänestä nyt tuntui! — oli hän puolisonsa kanssa asunut tuossa palatsissa, joka nyt oli raunioina. Se oli keväällä 1864. Kolme vuotta avioliittonsa jälkeen matkusteli silloinen Zaran kreivitär onnellisena puolisona ja perintöruhtinattarena liittohovista toiseen. Kaikki pitivät hänestä ja vastaanottivat hänet ystävällisesti. Olletikin juhliittiin häntä Tuileriesin palatsissa tanssijaisilla ja muilla juhlallisuuksilla. Vieläkin voi hän kuvitella ne suojat tuolla kukistuneiden muurien sisällä. Hän oli näkevinänsä siellä nuo mahdolloman suuret ja komeat galleriat kivikoristeinensa häikäisevässä valaistuksessa ja hovipukujen laahustinten aaltoilevan laajoissa rappusissa välkkyvän kyrassierikujanteen välissä. Ja tuo näkymätön soitto, joka silloin tällöin tuulen mukana kuului puistosta, muistutti hänen mielestensä Waldteufelin orkesteria silloisessa marsalkkain salissa. Juuri tuon leikkivän ja vilkkaan säveleen mukaan hän silloin oli tanssinut orpanansa Maksimilianin kanssa, viikkoa ennen kuin tämä Meksikoon lähti. Aivan oikein, samat sävelethän nuo ovat!... katrilliin ottivat silloin osaa keisarit ja kuninkaas, keisarinnat ja kuningattaret; aihe siihen oli otettu »Ihanasta Helenasta» ja luontevasti liiti silloin hänen ohitsensa loistava jono ylhäisiä henkilöitä... Max huolestuneen näköisenä ja vaaleaa partaansa pureskellen; häntä vastapäätä, Napoleonin läheisyydessä, Charlotte säteilevänä ja

ikäänkuin kirkastuneena ilosta olla keisarinnana.. Missähän nuo kauniin katrillin tanssijat nyt mahtoivat olla? Kaikki haudassa, maanpaossa tai hulluinhuoneessa. Suru toisensa perästä! Onnettomuus: onnettomuuden jälkeen! Jumala ei siis suojellut kuninkaita enää!...

Sitten muisti hän kaikki, mitä oli kärsinyt sen jälkeen kuin vanha Leopold oli laskenut hänen ohimoillensa Illyrian ja Dalmatian kruunun. Ensiksi oli hänen esikoisensa, joka oli tytär, joutunut tuollaisen oudon ja nimettömän sairauden uhriksi, jommoiset merkitsevät veren heikontumista ja rodun loppua ... ja tämä oli tapahtunut juuri juhlapyyhinä, niin että ruumiin vieressä palavain kynttiläin valoon yhtyi kaupungin ilotulitus eikä tuomiokirkosta hautajaispäivänä ehditty viedä pois lippujakaan. Näiden suurten surujen ja niiden tuskain ohella, joita hänen poikansa heikko terveys alinomaa hänelle tuotti, täytyi hänen kärsiä muita murheita, joista muut eivät mitään tienneet, sillä ne kätki hän naisylpeytensä salaisimpaan soppeen. Kansojen sydämet eivät ole uskollisempia kuin kuninkaidenkaan. Eräänä päivänä kylmeni äkkiä sama Illyrian kansa kuningasperheellensä, joka oli sitä niin usein juhlinut. Oli syntynyt väärinkäsityksiä, erimielisyyksiä, epäilyksiä, ja vihdoinkin kehittyi tästä kaikesta viha, tuollainen koko maan hirvittävä viha, jonka hän tunsu ilmassa, huomasi katuelämän hiljaisuudesta, ihmisten ivallisissa katseissa, rypistyneiden otsien värityksessä, jonka vuoksi hän tuskin uskalsi ilmestyä akkunaan, ja lyhyillä ajoretkillänsä painausi hän hovivaunujen nurkkaan, ettei ensinkään näkyisi. Voi, noita kuolemanhuutoja Laibachin linnan pengermäin alla, jotka hän taas oli kuulevinsa katsellessansa Ranskan kuninkaiden suuren palatsin raunioita. Hän oli näkevinänsä valtioneuvoston viimeisen istunnon ja ministerien kalpeat ja pelvosta höpertyneet kasvot, kun nämä rukoilivat kuningasta luopumaan... Ja sitten pako keskellä yötä ja talonpoikaisissa valhepuvuissa ylös vuoristoon ... kylät ulvoen kapinallisina ja vapaudesta yhtä juopuneina kuin kaupungitkin ... ilokokkoja kaikilla kukkuloilla... Ja hänen omat hellät kyyneleensä keskellä tätä suurta onnettomuutta, jonka aikana hän vaivoin sai pojallensa illallisen eräästä paimenmajasta vuoristossa ... ja vihdoinkin se äkkipäätös, johon hän sai kuninkaan suostumaan, nim. että sulkeuduttaisiin vielä hallitsijalle uskolliseen Ragusaan, missä sitten vietettiin kaksi kieltämyksen ja ahdistuksen kuukautta, kun kaupunkia piirrettiin ja pommitettiin ... nuoren prinssin sairastuminen ... ja nälässä riutuminen ... linnoituksen lopullinen antautuminen ... kolkosti vaikuttava laivaan-nousu äänettömän ja väsyneen väkijoukon katsellessa ... lähtö ranskalaisella laivalla muita kurjuuksia, kolkkoutta ja outoa maanpakoa kohti ... sillä aikaa kuin Illyrian tasavallan ihka uusi ja voittoisa lippu liehui valloitetun kuninkaallisen linnan katolla... Tuileriesin rauniot johdattivat hänen mieleensä kaiken tämän.

»Pariisi on kaunis, eikö totta?» kysyi joku äkkiä hänen vieressänsä iloisella ja nuorekkaalla, vaikka vähän honottavalla äänellä.

Samassa tuli kuningas ulos parvekkeelle kantaen sylissänsä pientä prinssiä, jolle hän näytti viheriöitsevää näköpiiriä, kattoja, kupooleja ja tuota liikettä kaduilla iltapäivän kauniissa valaistuksessa.

»Oi, kuinka kaunista!» huudahti lapsi — noin 5-6 -vuotias poloinen, jonka piirteet olivat pingoitettut ja tiukat, tukka vallan vaalea ja lyhyeksi leikattu kuin taudin jälkeen; nytkin katseli hän ympärillensä ikäänkuin kärsimystensä keskestä hieman hymyillen ja hämmästellessä, ett'ei enää kuulunut piiritysajan kanuunain pauketta ja iloiten ympäristön viehkeydestä. Hänelle näytti maanpako olevan onneksi. Eikä kuningaskaan näyttänyt juuri surulliselta. Ajeltuansa pari tuntia bulevardilla palasi hän hotelliin loistavan ja hilpeän näköisenä, joten hänen kasvonsa olivat täydellinen vastakohta kuningattaren huolestuneelle ulkomuodolle. Muutenkin olivat he kerrassaan toistensa vastakohtia.

Kuningas oli hoikka, hento, tumma-ihoinen, tukka musta ja käherä, viikset, joita hän alinomaa taivutteli valkoisella ja kovin hennolla kädellä, taas olivat vaaleammat, silmät kauniit ja hieman hämmentyneet ja katse hieman epäröivä ja lapsellinen, jonka vuoksi häntä voitiin sanoa vallan nuorekkaaksi, vaikka hän olikin jo yli kolmenkymmenen vanha.

Kuningatar taas oli vakava ja vartaloltansa tukeva dalmatialainen nainen, joka ei tehnyt paljo käsiliikkeitä; oikeastaan oli hän näistä kahdesta miehekkäämpi luonne, huolimatta ihonsa läpikuultavasta kirkkaudesta ja kauniista, vaaleista venetsialaisista suortuvistansa, joihin itämaat näyttivät sekoittaneen punertavia ja kellertäviä hiuksia.

Häntä kohtaan esiytyi kuningas Kristian epävana ja vaivautuneena puolisona ikäänkuin olisi hän omasta mielestään suostunut liiallisiin nöyryyksiin ja uhrauksiin. Lempeästi kyseli hän puolisonsa terveyden tilaa tahtoen tietää, kuinka hän oli nukkunut ja kuinka hän matkan jälkeen ylipäänsä voi. Kuningatar taas vastasi tavallisen hellästi ja kaikella myöntäväisyydellä, vaikka hänen mielenkiintoaan itse teossa ei herättänyt muu mikään kuin poikansa, jonka nenää ja poskia hän tunnusteli ja jonka kaikkia liikkeitä hän seurasi hautovan kanan tuskallisella huolella.

»Poika voi jo paremmin kuin siellä kotona», sanoi Kristian puoli-ääneen.

»Niin, hänen poskensahan alkavat jo punoittaa», vastasi kuningatar yhtä tuttavallisesti kuin heidän tapansa aina oli puhua, kun kysymys oli heidän pojastansa.

Tämä taas nauroi milloin äitiinsä, milloin isäänsä päin ja veti sievästi hyväillen heidän paitansa lähemmäs toisiansa ikäänkuin olisi hän ymmärtänyt, että hänen pienet kätensä olivat ainoana todellisena yhdyssiteenä näiden molempain erilaisten ihmisten välillä.

Alhaalle katukäytävälle oli äskettäin pysähtynyt muutamia uteliaita, jotka olivat saaneet kuulla kuninkaallisten saapumisesta ja katsoa töllöttelivät nyt Illyrian kuningasta ja kuningatar, jotka Ragusan sankarillisen puolustautumisen kautta olivat tulleet kuuluisiksi ja joiden muotokuvat nähtiin kuvalehtien alkulehdillä. Vähitellen lisäytyi töllistelijäin joukko, joka katseli heitä suut ammollansa, nenät ylöspäin ja tietämättä, mistä on kysymys, aivan kuin ihmiset toisinaan voivat keräytyä katsomaan kyyhkystä jonkun katon räystäällä tahi tollottavat häkistänsä karannutta papukaijaa. Vastapäätä hotellia keräytyi melkoinen väkijoukko, joka alinomaan lisäytyi, ja kaikki katselivat he uteliaina nuorta, matkapukuista pariskuntaa, jota tuo vaaleatukkainen lapsi näytti hallitsevan kohottaen suistuneiden toivoa ja sitä iloa, jonka nämä tunsivat nähdessänsä pienokaisensa vielä elävänä sellaisen hirmuisen myrskyn jälkeen.

»Tuletko pois, Frédérique?» kysyi kuningas, jota väkijoukon huomio vaivasi.

Mutta siihen vastasi tämä oikaisten itsensä suoraksi kuin ainakin kuningatar, joka on tottunut pelkäämättä kohtaamaan rahvaan epäsuosion osoituksia:

»Miksi? Onhan täällä parvekkeella hyvä olla.»

»Niin, mutta ... näetkös, unhotin sanoa, että... Rosen on tuolla sisällä poikansa ja miniänsä kanssa... Hän haluaisi tavata sinua.»

Rosenin nimen mainitseminen kirkasti kuningattaren silmät, sillä se johdatti hänen mieleensä paljon hyviä, lainkuuliaan miehen palveluksia.

»Se hyvä herttuako? Minä olenkin jo odottanut häntä», sanoi hän heittäen ennen poistumistansa ylhäisen katseen kadulle, missä eräs mies ... juuri vastapäätä ... kapusi Tuileriesin rautaportin kivijalustalle ja katseli tältä korkealta asemaltansa hetken aikaa väkijoukkoa. Tuohan oli aivan kuin Laibachissa silloin, kun väkijoukosta ammuttiin heidän akkunoihinsa! Kuningattarelle lensi äkkiä päähän hämärä ajatus jostakin murhayrityksestä, jonka vuoksi hän viskausi taapäin. Mies oli asettunut kunnianteko-asentoon, nosti lakkiansa, jotta kiharat tuulussa häilyen välkähtelivät päivää vastaan, ja huusi rauhallisella, mutta kovalla äänellä: »Eläköön kuningas!» Tämä oli kaikki mitä kuningatar voi kuulla ja nähdä hälinässä tuosta tuntemattomasta ystävästä, joka keskellä tasavaltalaista Pariisia ja suistuneen Tuileriesin palatsin raunioiden edessä uskalsi huutaa tervetuloa kruunuttomille hallitsijoille.

Tämä suosiollinen tervehdys, jota kuningatar ei ollut kuullut pitkään aikaan, teki häneen saman vaikutuksen kuin lämmin, lieskaava liesi ankarasta pakkasesta tulijaan. Se lämmitti häntä orvaskedesta sydämeen asti ja vanhan Rosenin jälleen näkeminen täydensi tätä hyväntekevää ja hilpeää virkistystä.

Kenraali, herttua de Rosen, sotalaitoksen entinen ylipäällikkö, oli jättänyt Illyrian noin kolme vuotta sitten, kun kuningas oli riistänyt häneltä tämän luottamustoimen uskoaksensa sen erälle vapaamieliselle tahtoen näin osoittaa myötätuntoisuuttansa niitä vastustuspuolueen uusia aatteita kohtaan, jotka silloin kypsyivät ja kävivät Laibachin hovissa kuningattaren puolueen nimellä. Tosin olisi hän voinut kantaa kaunaa Kristiania kohtaan sen vuoksi, että tämä oli kylmästi uhrannut hänet ja lähettänyt hänet pois ilman kaipausta ja ilman jäähyväisiä, hänet, Mostarin ja Livnon taistelujen voittajan ja suurten montenegrolaisten sotien sankarin. Myytyänsä linnansa, tiluksensa ja irtaimistonsa, ja merkittyään lähtönsä loistavalla vastalauseella oli vanha kenraali asettunut Pariisiin, missä hän nautti poikansa ja turhaan odotteli kolme pitkää vuotta huomaten kuninkaan epäsuosioon liittyvän kaikki maanpaosta ja toimettomasta elämästä aiheutuvat alakuloisuudet ja surut. Ja kuitenkin riensi hän empimättä heidän luoksensa niin pian kuin oli saanut vihiä ruhtinaallisten saapumisesta Pariisiin. Nyt seisoi hän suorana keskellä salonkia, jonka kynttiläkruunuun asti hänen jättiläismäinen vartalonsa ulottui, ja odotteli hetkeä, jolloin hän saisi armollisen ja suosiollisen vastaanoton, esiytyen niin liikutettuna, että hänen pitkät sotilassäärensä nähtävästi vapisivat ja hänen laaja rintansa, tähdistön suuren merkin alla läähätti; muuten oli hän puettu vartalon mukaiseen ja sotilasmaisesti leikattuun siniseen takkiin. Ainoastaan hänen pieni haukan päänsä teräskatseinensa ja petolinnun nokkinensa pysyi järkkymättömänä samoin kuin nuo kolme valkoista piikintapaista hiusta pääläella ja lukemattomat pienet rypyt hänen tulesa kovettuneilla kasvoillansa. Kuningas, joka ei pitänyt suurellisista kohtauksista ja jota tämä vieraskäynti hieman vaivasi, koetti päästä siitä lausumalla hilpeästi ja sydämellisen kohteliaasti:

»Kas niin, kenraali», sanoi hän tullen kädet ojoina häntä vastaan, »te olitte todellakin oikeassa ... minä laskin ohjaket liian höllälle... Minua on ravistettu ja väkevästi.»

Nähdessään vanhan luottamusmiehensä notkistavan toisen polvensa nosti hän tämän ylös sangen

jalolla liikkeellä ja syleili häntä kauvan. Mutta kukaan ei, hiisi vie, voinut estää herttuaa polvistumasta kuningattaren edessä, johon hänen kunnioittavasti intomielinen suudelmansa ja vanhanaikaisesti hoidettujen viiksiensä kosketus teki omituisen vaikutuksen.

»Oi, poloinen herttuani, ... oi, poloinen hra Rosen!» sopersi kuningatar.

Samassa sulki hän verkalleen silmänsä, ett'ei hänen kyyneliänsä huomattaisi. Mutta kaikki ne kyyneleet, joita hän oli vuosien kuluessa vuodattanut, olivat jättäneet jälkensä hänen sinisten silmiensä kurtistuneelle ja hienolle silkille, mihin valvokit, ahdistukset, levottomuudet ja kaikki ne kolhut olivat vaikuttaneet, jotka miesten mielestä oikeastaan säilyvät ihmisen sisimmässä sopessa, mutta nousevat sieltä kasvoille, niinkuin veden vähimmätkin liikkeet ryppyilevät pinnalla huomattavissa juovissa. Muutaman sekunnin näkyi noilla kauneilla, puhdaspiirteisillä kasvoilla väsymyksen ja surullisuuden ilmettä, joka ei suinkaan jäänyt huomaamatta vanhalta sotilaalta. »Voi, kuinka hän on mahtanut kärsiä!» ajatteli hän kuningatarta katsellessansa. Liikutustansa peittääksensä nousi hän sitten äkkiä ylös, kääntyi poikaansa ja miniäänsä, jotka olivat jääneet seisomaan salongin toiseen päähän, ja samalla rajulla äänellä kuin hän oli komentanut Laibachin kaduilla: »Miekat ojoon!... Rynnätkää roistoväkeen!» huusi hän näille:

»Colette ja Herbert, tulkaa tervehtimään kuningatartanne!»

Ruhtinas Herbert de Rosen, melkein yhtä kookas mies kuin isänsäkin, leuka kuin hevosella ja posket puhtoiset kuin keikarilla, lähestyi nuoren vaimonsa kanssa. Hän astui vaivalloisesti ja keppiin nojaten, sillä kahdeksan kuukautta sitten oli hän Chantillyn kilpa-ajoissa pudonnut satulasta, taittaen jalkansa ja muutamia kylkiluita. Kenraali de Rosen ei laiminlyönyt huomauttaa, että he molemmat olisivat rientäneet sulkeutumaan kuninkaansa kanssa Ragusaan, ellei tätä onnettomuutta olisi tapahtunut, joka oli saattanut hänen poikansa hengen vaaranalaiseksi.

»Epäilemättä olisin minäkin seurannut sinne teidän mukanne, rakas isäni!» sanoi ruhtinatarkin sankarillisella äänellä, joka huonosti soveltui yhteen hänen nimensä, pienen ja elävän kissannenänsä ja keveästi pörrötettyjen kiharainsa kanssa.

Kuningatar ei voinut olla hymyilemättä ojentaessaan hänelle kätensä. Viiksiänsä punoen tutki Kristian asiantuntijan mielenkiinnolla ja suurella uteliaisuudella tuota vilkasta pariisitarta ja kaunista, miellyttävää ja pitkäsulkaista muotilintua rikkaine, liehuvine hamereunuksineen, jonka siro ja suloinen käytös täydellisesti erosi hänen entisen hovinsa juhlallisista nais-tyypeistä. »Mistä hiidestä oli Herbert voinut löytää tuollaisen jalokiven?» mietti hän kadehtien entistä lapsuuden toveriansa, tuota pitkää roikaletta pölysilminensä ja venäläiseen tapaan jakaukselle sileiksi kammattuine suortuvinaensa varsin kapealla ja matalalla otsalla; kuningas mietti mielessänsä, että tuollaisia naisia, joita Illyriassa ei tavattu ainoatakaan, taisikin vilistä Pariisin kaduilla, jonka vuoksi maanpako näytti hänestä siedettävältä. Muuten ei tämä maanpako voine kestääkään kovin kauan. Illyrialaiset kyllästyvät ehkä piankin tasavaltaansa. Kaikki voi supistua parin kolmen kuukauden oleskeluksi kaukaisessa maassa, jonkunlaiseksi virkalomaksi, joka oli käytettävä mahdollisimman hupaisella tavalla.

»Ymmärrättekö te moista kiirettä, hra kenraali», sanoi hän nauraen, »että minulle on täällä jo kaupattu erästä taloa... Tänä aamuna saapui näet luokseni muudan englantilainen, joka lupausi hankkimaan minulle loistavan palatsin, valmiiksi kalustettuna ja verhottuna; samoin saisin tallin ja ajohevoiset, vuokraunut, makuuvaatteet ja pöytäliinat, hopeakaluston, pöytäastiat ja palvelijat, kaikki neljänkymmenen kahdeksan tunnin kuluessa ... ja siinä kaupunginosassa, mikä minua enin miellytti.»

»Tunnen tuon englantilaisen, sire ... se on tietysti ulkolaisten asioitsija Tom Lewis.»

»Aivan oikein, muistelen hänen nimensä olleen siihen suuntaan... Oletteko tekin olleet tekemisissä hänen kanssansa?»

»Oh! kaikkien Pariisiin saapuvien ulkolaisten luokse Tom Lewis ilmestyy kieseissänsä... Mutta toivoakseni ei teidän majesteettinne sitä tuttavuutta halunne jatkaa.»

Se erityinen itsepintaisuus, millä ruhtinas Herbert heti Tom Lewisin nimen kuultuansa alkoi katsella juovikkaiden silkkisukkiensa päälle vedettyjen matalien kenkiensä nauharusettia, ja nuoren ruhtinataren salainen katsahdus puolisoonsa päin ilmaisivat Kristianille kyllin selvään, että nuori pariskunta voisi antaa lisätietoja kuuluisasta asioitsijasta Royale-kadun varrella. Mutta mitenpä asioimisliike Lewis voisikaan olla hänelle hyödyllinen? Sillä hän ei halunnut taloa eikä vaunuja, vaan aikoi asua vuokrahotellissa ne muutamat kuukaudet, jotka hänen oli Pariisissa vietettävä.

»Eikös se ole sinunkin mielipiteesi, Frédérique?»

»Tietysti on se viisainta», vastasi kuningatar, vaikka hän ei suinkaan ollut samaa mieltä puolisonsa toiveista eikä myöskään hänen aikeistansa asettua tänne vain tilapäisesti asumaan.

Vanha Rosen rohkeni vuorostansa tehdä muutamia huomautuksia. Tällainen hotellielämä ei hänen mielestensä ollut oikein sopiva Illyrian kuningashuoneen arvolle. Pariisi vilisi tähän aikaan maanpakolaisia hallitsijoita. Kaikki elivät he täällä verrattain loistavaa elämää: Westfalin kuningas asui Neubourgin kadun varrella komeassa palatsissa, jonka sivupaviljonki oli varattu hallitusviranomaisia varten. Galitsian kuningattaren asuntorakennus Champs-Élyséesin varrella oli todellakin loistava ja kuninkaallinen palatsi. Palermon kuninkaalla taas oli Saint-Mandéssa laaja rakennus, joukko ajohevosia ja kokonainen liuta ajutantteja. Vieläpä Palman herttuallakin oli hovintapaisensa pienessä rakennuksessa Passyn etukaupungissa, missä hän joka päivä näki viisi kuusi kenraalia ruokapöydässänään.

»Niin kyllä, niin kyllä», myönsi Kristian kärsimättömästi, »mutta se ei ole samaa, näettekö. Nuo ruhtinaat eivät aiokaan enää muuttaa pois Pariisista... He jäävät tietysti lopullisesti tänne, jota vastoin me... Sitä paitsi on minulla täysi syy olla ostamatta palatseja, ystäväni Rosen. Meiltä riistettiin nimittäin kaikki omaisuus kotimaassamme. Meille jäi ainoastaan muutamia satoja tuhansia Rotschildin pankkiliikkeessä Napolissa ja poloiset diadeemimme, jotka rva de Silvis pelasti meille hattukotelossa. Ajatelkaahan, että rva markiisitar tuon pitkän maanpakolaismatkansa kestäessä aina piti kallisarvoista koteloita käsissään, tehtiinpä matka sitten jalkaisin, meritse, junassa tai vaunuissa. Se on todellakin hassua ja hullunkurista!...»

Lapsellisuus sai samassa vallan hänessä ja hänen täytyi nauraa heidän hätätilallensa kuin hauskimalle asialle maailmassa.

Mutta herttuaapa ei naurattanut.

»Sire», sanoi hän niin liikuttetuna, että kaikki hänen vanhat ryppyensä värisivät, »te teitte minulle äsken sen kunnian, että vakuutitte katuvananne päätöstänne, joka niin pitkäksi aikaa karkoitti minut kauvas neuvostostanne ja mielestänne... Sen vuoksi rohkenen jälleen pyytää teiltä pientä armonosoitusta. Suokaa minulle maanpakonne aikana sama luottamustoimi, mikä minulla aikoinaan teidän majesteettinne hovissa Laibachissa oli, nimittäin kunnia olla siviili- ja sotilasasiainne päällikkönä.»

»Katsokaas vain sitä itsetuntoa!» nauroi kuningas iloisena. Sitten jatkoi hän ystävällisesti: »Mutta minullahan ei ole enää mitään siviili- eikä sotilasasioita, hyvä kenraali!... Kuningattarella on kappalaisensa ja kamarineitosensa... Zaralla on opettajattarensa... Minä taas otin Boscovitshin kirjeenvaihtoani varten ja mestari Lebeaun parturikseni... Siinä kaikki...»

»Siinä tapauksessa uskallan sentään anoa erästä toista armoa... Eikö teidän majesteettinne suvaitsi ottaa poikaani Herbertia ajutantiksensa ja tässä läsnäolevaa ruhtinatarta kuningattaren lukijattareksi ja seuranaiseksi?»

»Minun puolestani olkoon asia päätetty», sanoi kuningatar kääntyen kauniisti hymyilevänä Coletteen päin, joka joutui vallan hämille uudesta arvostansa.

Ruhtinas Herbert taas kiitteli hallitsijaansa, joka samassa sääsi hänelle valtakirjan olla hänen ajutanttinsa ja teki tämän samalla armollisella ja miellyttävällä hirnahduksella, jonka he tunsivat Tattersallin elämän ajoilta.

»Minulla on siis kunnia esittää nuo kolme nimitystä allekirjoitettavaksi huomenna», lisäsi kenraali kunnioittavasti, mutta lyhyesti ... osoittaen täten, että hän katsoi jo astuneensa virkatoimeensa.

Tuon äänen ja määrätyn sanamuodon kuultuansa, johon hän oli saanut tottua kenraalin pitkän ja juhlallisen palvelusajan kuluessa, näytti nuori kuningas hieman masentuneelta ja ikävystyneeltä, mutta hän lohduttausi katselemalla onnen kaunistamaa ja kirkastamaa nuorta ruhtinatarta, jonka suloiset, kaikkea luonteenomaista puuttuvat kasvot muuten näyttivät olevan alinomaisen hämärän harson verhoamat. Ajatelkaahan, että hän nyt oli kuningatar Frédériquen hovinainen, hän, Colette Sauvadon, Bercyn viinikauppiaan hra Sauvadonin tytär! Mitähän nyt sanotaan noissa suljetuissa salongeissa Varennes- (= Nummi-) ja p. Dominiquen katujen varrella, joissa hänen avioliittonsa Herbert de Rosenin kanssa oli tehnyt hänet huomatuksi, vaikka ei juuri tuttavalliseksi! Hänen ylimyksellinen pikku mielikuvituksensa harhaili jo oletetussa hovimaailmassa. Hän mietti jo painettavia käyntikortteja, koko puvustonsa muutosta, Illyrian kansallisväristä hovipukua ja samaan väriin teetettäviä päitsiä vaunuhevosia varten...

Samassa kuului kuninkaan ääni aivan hänen läheisyydessään:

»Tämä on ensimmäinen rauhallinen ruokaveromme maanpaossamme», virkkoi hän Rosenille puoleksi totisella ja juhlallisella äänellä... »Tahdon, että päivälliset ovat hauskat ja että kaikki ystävät viihtyvät luonani!»

Huomatessansa, kuinka kenraali peljästyi tämän äkkikutsun kuullessansa, lisäsi hän:

»Ah niin, se on totta: hovisäännöt ja -puvut unohdin! Hitto vie, Ragusan piirityksen aikana totuimme pois kaikista tuollaisista tavoista ... ja hoviministerillämme Rosenilla on paljo korjattavaa nykyisessä elämässämme... Toivon kuitenkin, että alamme nuo parannukset vasta huomenna, hra kenraali!»

Samassa avausi suuri, kaksiosainen salin ovi ja hotellin isäntä ilmoitti päivällispöydän olevan valmiina majesteetteja varten. Ruhtinatar nousi jo ylös vallan korskeana valmistuen käymään kuninkaan käsikoukkuun. Mutta tämä tarjosikin käsivartensa kuningattarelle ja saattoi puolisonsa ruokasaliin välittämättä ensinkään pöytävieraistansa. Aivan kokonansa ei hovimeno kuitenkaan ollut jäänyt Ragusan muuriholvien sisälle!

Muutos päivän paisteesta ruokasaliin hämmästytti päivällisvieraita. Kattokruunusta, kynttilähaarukoista ja tarjoilupöydällä palavasta kahdesta lampusta huolimatta ei salissa kuitenkaan tahtonut nähdä; ennen aikojansa karkoitettu päivä oli jättänyt epäilevän hämäränsä. Tämän surullisen varjon lisäksi tuli vielä se, että päivällispöytä oli ruokavieraiden lukumäärään nähden aivan liian pitkä, jommoista muista etiketin vaatimuksia vastaavista hotelleista olisi turhaan saanut etsiä; kuningas ja kuningatar istuutuivat pöydän toiseen päähän ilman ketään vastapäätä tai sivuillansa. Tämä jo kummastutti pikku ruhtinatar de Rosenia. Keisarikauden ensi aikoina muisti hän kuitenkin kerran olleensa päivällisillä Tuileriesissä, missä keisari silloin istui vastapäätä keisarinnaa aivan porvarillisesti niinkuin vastanaineet hääaterialla ollessansa. »Niin, niin», mielti pikku sulotar sulkien päättävästi löyhyttimensä ja laskien sen kupeellensa hansikkaiden viereen, »parempia aikoja ei voi tulla kuin nuo legitimistien (laillisuuden) ajat olivat!» Tämä muisto muutti hänen mielipiteensä tämän vähälukuisen pöytäseuran suhteen, joka muuten johti hänen mieleensä n.k. Italialaisen Kornissin upeat hotellit Monacon ja San-Remon välillä seurakauden alussa, kun matkailijain tulva ei vielä ole saapunut. Sama kirjava värien sekoitus puvuissakin: Kuningas lyhyessä takissa, kuningatar matkapuvussa, Herbert ja hän puettuina »en Watteau» niinkuin he bulevardeilla liikkuvat, kuningattaren kotipappi isä Alphée mustain veljesten kauhtanassa ja kenraali de Rosen kirjaillussa puoli-univormussa. Kokonaisuus ei siis tehnyt mitään vaikutusta Colette de Roseniin. Ainoa, mikä sentään vaikutti suuremmoisemmin, oli kotipapin pöytärukous, jossa hän rukoili jumalan siunausta ruvettaessa tälle ensimmäiselle maanpaossa syödylle aterialle:

»*Quae sumus sumpturi prima die in exilio*» ... lausui munkki ojennetuin käsin; ja nämä verkalleen lausutut sanat näyttivät pitentävän kaukaiseen tulevaisuuteen sen virkaloman, jonka kuningas Kristian oli niin lyhyeksi arvioinut.

»Amen!» vastasi erotettu hallitsija vakavalla äänellä ikäänkuin hän noissa kirkkolatinalaisissa sanoissa olisi tuntenut katkenneiksi ne vielä elävät ja väräjävät siteet, jotka maaperästänsä irti raastettujen puiden tuoreiden juurien tavoin aina ovat rasittaneet maanpakolaisia.

Mutta slavilaisten miellyttävään ja kohteliaaseen luonteeseen eivät voimakkaimmankaan liikutukset näytä voivan kauvan vaikuttaa. Tuskin oli kuningas istuutunut pöytänsä, kun hän jo sai takaisin iloisen mielialansa ja alkoi jutella vilkkaasti käyttäen — kohteliaisuudesta läsnäolevaa pariisitarta kohtaan — ranskan kieltä, jota hän puhui sangen hyvin, vaikka murtaen hieman italiaksi, mikä muuten sopikin hyvin hänen nauruunsa. Naurettavalla sankarillisuudella kertoi hän muutamia kohtauksia Ragusan piirityksestä: hovin sijoittautumisesta muuriholveihin eli kasematteihin ja siitä omituisesta vaikutuksesta, minkä opettajatar rva markisitar Eleonore de Silvis teki vihreäsulkaisessa poimuhatussansa ja levätissänsä. Onneksi söi tämä viaton naisparka päivällistä oppilaansa kamarissa eikä siis voinut kuulla kuninkaan leikkipuheidenvaiheita aiheuttamia nauruja. Sitten sai Boscovitsh kasvistonsa kanssa olla hänen maalitaulunsa. Näyttipä todellakin siltä kuin olisi hän poikamaisella tavalla tahtonut pitää pilkanansa olosuhteiden vakavuutta. Hovineuvos Boscovitsch, pieni, pelonalainen ja hiljainen mies, jonka ikää oli mahdoton määrätä ja jonka jäniksensilmät aina katsoivat sivulle päin, oli oppinut ja kasvitieteeseen kovin innostunut lakimies. Kun virastot Ragusassa suljettiin, kulutti hän aikansa tutkien kasveja linnoituksen vallihautoissa pommisateesta huolimatta; tätä verrattain naivia, intohimoon vajonnutta sielua huoletti maan suuren hämmennyksen aikana ainoastaan se seikka, että hänen rikas kasvistonsa oli jäänyt vapaamielisten käsiin.

Häntä harmittaaksensa sanoi kuningas: »Ajattelehan, poloinen Boscovitschini, kuinka kauniin ilotulituksen he saivat noista kuivatusta kasvilajista, ellei köyhä tasavalta ehkä ole teettänyt paksuista, harmaista imupaperiarkeistasi varapähineitä sotaväelle.»

Hovineuvos nauroi niinkuin kaikki muutkin, mutta lapsellisesti peljästyneen näköisenä.

»Kuinka hauska mies kuningas on!... Ja kuinka hilpeähenkinen ... ja millaiset silmät hänellä on!» ajatteli pikku ruhtinatar, jonka puoleen Kristian usein kääntyi koettaen vähentää sitä juopaa, minkä hovitavat asettivat heidän välillensä.

Oli todellakin huvittavaista nähdä, kuinka hänen kasvonsa kirkastuivat kuninkaan katseesta, kuinka hän leikitteli löyhyttimellensä, huudahteli hiukan silloin tällöin ja heitteli notkeaa vartaloansa, jota sointuvan naurun läikky huomattavasti hytkäytteli. Juhlallisesta asennostaan päättäen näytti kuningatar, joka oli antautunut ystävälliseen keskusteluun naapurinsa, vanhan herttua de Rosenin kanssa, eristäytyneen toisten tulvehtivasta ilosta. Pari kolme kertaa sanoi hän jonkun sanan, kun kysymys oli piirityksestä, ja tahtoi aina huomauttaa kuninkaan uljuudesta ja sotatieteellisestä taidosta; sitte hän taas jatkoi erityiskeskusteluansa herttuan kanssa. Puoliääneen kyseli tämä häneltä hovimiehistä ja entisistä tovereistansa, jotka olivat olleet häntä onnellisempia siinä, että saivat seurata hallitsijoitansa Ragusaan. Useat heistä olivat jääneet sinne ... ja jokaisen nimen jälkeen, minkä Rosen mainitsi, kuului kuningattaren lyhyt ja vakava lisäys: »kuollut!... kuollut!...» joka soi kuin yksitoikkoisten kuolinkellojen ääni näiden äskeisten tappioiden muistolle. Kun seura päivällisten jälkeen vetäytyi salonkiin, kävi kuningatarkin hiukan iloisammaksi. Hän kutsui Colette de Rosenin istumaan viereensä sohvaan ja keskusteli hänen kanssansa tuolla tuttavallisella ystävyydellä, jota hän käytti tahtoessansa voittaa jonkun myötätuntoisuuden, samoin kuin hän myöskin osasi siirtää toiseen hyväntekeväen mielenlujuutensa puristamalla hänen kättänsä kauniilla, hoikalla kätösellensä, jonka sormet olivat hyvin ohuet, mutta itse kämmen sangen voimakas.

Äkkiä sanoi hän:

»Ruhtinatar, tulkaa katsomaan, kun Zara käy levolle!»

Pitkän käytävän päässä, joka — samoin kuin koko heidän asuntonsa — oli täynnä kasattuja matkarakkuja ja avoimia kirstuja, joista näkyi liinavaatteita ja muita tavaroita täydellisessä epäjärjestyksessä, oli pikku prinssin kamari, jota valaisi kaltolla akkunalla palava lamppu; tästä lankeava valo taas ei ulottunut edemmäs kuin vuoteen sinertävien verhojen tasalle. Muutamalla kirstulla nukkui palvelijatar istuvassa asennossa, pää käärittynä valkoisen päähinevaatteensa ja dalmatialaisten naisten pukuun kuuluvan suuren, ruusuilla päärmätyn huntunsa sisään. Avonainen kirja sylissänsä ja kyynärpäätänsä pöytään nojaten näytti opettajatarkin joutuneen luettavansa unisen vaikutuksen alaiseksi ja säilyttävän nukahtaneenakin tuon romanttisen alakuloisuuden ilmeen, josta kuningas laskei niin ankaraa leikkiä. Eikä hän herännyt kuningattaren tulostakaan; mutta pikku prinssi ojensi heti pienet kätensä, kun hänen vuoteensa verhoihin koskettiin, ja alkoi kömpiä istuallensa ... katse ylimalkaisena, mutta silmät suurina ja avoimina. Muutamien kuukausien aikana oli hän tottunut siihen, että hänet keskellä yötä herätettiin, puettiin pakoa tai lähtöä varten, ja että hän aamulla herätessänsä näki ympärillensä uusia maisemia ja uusia naamoja, jonka vuoksi hänen unensa ei enää ollut sitä yhtenäistä ja syvää kymmenen tunnin unta, mitä lapset nukkuvat hengittäen säännöllisesti, rauhallisesti ja tuskin huomattavasti raollansa olevan pikku suunsa kautta.

»Hyvää yötä, äiti!» sanoi lapsi vallan hiljaa. »Pitääkö meidän taas lähteä pakoon?»

Tämä alistuvainen ja liikuttava kysymys osotti kyllä, kuinka paljon poikanen oli saanut kärsiä, ja epäilemättä olikin onnettomuus ollut liian suuri hänelle.

»Ei, ei, rakas lapseni, tällä kertaa olemme me turvassa... Nuku vain ... uni vahvistaa sinua.»

»Kyllä, sitä parempi... Minä palaan takaisin pitkän Robistorin kanssa jäiseen vuoristoon... Minun oli siellä niin hyvä olla.»

»Rouva Eleonoren tarinat ovat sekoittaneet hänen ajatuksensa», sanoi kuningatar lempeästi... »Poloinen raukka! Maailma on hänelle liian pimeä... Ainoastaan seikkailut huvittavat häntä. Kuitenkin pitäisi hänen päähänsä piakkoin saada muutakin.»

Näin puhuessansa kohensi hän lapsen pääalustaa ja laittoi hänet jälleen lepoasentoon hyväillen pienokaista niinkuin muutkin tavalliset porvarinaiset, joten Colette de Rosenin suurelliset ajatukset kuninkuudesta kerrassansa hävisivät. Kun hän sitten kumartui suutelemaan lastansa, kuiskasi tämä hänelle korvaan kysyen oliko se kanuuna vaiko meri, jonka hän kuuli kaukana jymisevän. Kuningatar kuunteli ulkoa kuuluvaa lakkaamatonta ja epämääräistä pärinä, joka toisinaan sai seinät ja akkunat tärisemään, ympäri talon alhaalta ylös asti, laimeni, kuului uudelleen, koveni äkkiä ja kuoli jälleen pois etäisyyteen.

»Ei se mitään ole... Se on vain Pariisin humua. Nuku edelleen, poikaseni.»

Ja tuo valtaistuimelta sysätty pienokainen, jolle oli kerrottu Pariisin olevan paon päämääränä, nukahti taas luottavaisena vallankumousten pesäkaupungin humun tuudittamana.

Salonkiin takaisin palattuansa tapasivat kuningatar ja ruhtinatar siellä nuoren ja ylhäisen näköisen naisen, joka seisoi kuninkaan edessä keskustellen tuttavallisesti hänen kanssansa. Juuri tästä heidän keskisestä tuttavallisuudestaan ja toisten kunnioittavasta loitommasta asennosta päättäen oli nainen nähtävästi ylhäinen henkilö. Kuningatar huudahti liikutettuna:

»Maria!»

»Frédérique!»

Ja hellästi sulkiivat he sitten toisensa syliinsä. Colette kysyi katseellansa Herbert de Rosenilta, kuka tuo nuori nainen oli. Palermon kuningatar, kuiskasi hän. Hän oli hiukan pitempi ja hoikempi orpanaansa Illyrian kuningatarta ja näytti muutamia vuosia vanhemmalta. Hänen tummat silmänsä, mustat, otsalle su'itut hiuksensa ja himmeä ihoväriensä tekivät hänet italialaisen naisen näköiseksi, vaikka hän olikin Baijerin hovissa syntynyt. Saksalaista ei hänessä ollut muuta kuin pitkähäkö ja jäykkä vartalo, ylväs hymy ja jotakin naurettavan epäsoinnuista puvussa, mistä saksalaiset naiset aina tuntee. Frédérique, joka varhain oli jäänyt orvoksi, sai orpanansa kanssa kasvatuksensa Münchenissä; vaikka maailma sitten olikin heidät toisistansa erottanut, oli heidän välillensä säilynyt hyvä ystävyys.

»Minä en voinut odottaa kauvemmin, kuten näet», sanoi Palermon kuningatar pitäen häntä käsistä kiinni. »Cecco ei ehtinyt takaisin kotiin... Minä tulin ilman häntä... Minä niin ikävöitsin teitä... Olen näet niin usein muistanut teitä... Ihan olin öisin kuulevinani tuon kanuunan paukkeen Ragusasta ja Vincennesistä saakka!...»

»Nuo molemmat olivat sentään vain kaikuja Caserten pommitukseen verraten», puuttui kuningas puheeseen viitaten täten maanpakolaisen ja suistuneen kuningattaren sankarilliseen käytökseen muutamia vuosia aikaisemmin.

»Ah, niin ... Caserte!» huokasi kuningatar. »Nyt olemme me sangen yksinäisiä ... mekin!... Mikä surkeus! Kaikkien hallitsijain olisi pitänyt pysyä yhteistuntoisina... Mutta nyt on kaikki lopussa. Koko maailma on tullut mielettömäksi...»

Kääntyen Kristianiin päin jatkoi Palermon kuningatar: »Yhtäkaikki! Onnittelten teitä ... sillä te suistuite sentään kuninkaallisina!»

49

»Ah niin», huudahti kuningas nyökäten puolisoonsa päin, »hän se meistä kahdesta oikea kuningas oli!...»

Kädenliikkeellä sai tämä kuninkaan vaikenemaan... Hymyillen kumarsi hän ja käännähti ajutanttiinsa de Roseniin päin:

»Kas niin, Herbert, menkäämme tupakoimaan.»

Molemmat hävisivät he sitten ulos balkongille.

Ilta oli lämmin ja ihana eikä päivä ollut vielä aivan sammunutkaan sinertävien pilvien taa. Tuilieriesin kastanjapuiden tummat varjot heidän ympärillensä huojuivat hiljalleen kuin löyhyttimet ja ylhäällä taivaalla syttyi muutamia tuikkivia tähtiä. Tuon tuoreen taustansa ja ihmisvirran hälinälle kyllin avaran tilansa kautta menetti Rivolikatu muuten tukahduttavan ulkonäkönsä Pariisin muiden katujen rinnalla; kuitenkin tunsu tässä koko ajan kaupungin summattoman kiertoriennon Elyséen kenttiä kohti ja kuulemaan tunnettuja konsertteja ulkoilmassa ... ilotulitusten valossa. Huvi, jonka talvi salpaa paksuilla verhoilla suljettujen akkunain taa, oli vapautunut ja tulvehti lauluna ja nauruna ilmassa; milloin viihtyi se kukkaishattujen alla, milloin hulmuavien mantiljain tai pumpulipukujen sisällä, joiden pyöristettyjen kaarileikkausten sisästä mustalla nauhalla sidotut, valkoiset kaulat hohtivat heijastuspeilien valaistuksessa. Kahvilat ja jäätelömyymälät tyhjensivät kukkuransa katukäytävälle ja kaikkialta kuului rahojen helinää, huutoa ja lasien kilinää.

»Pariisi on sentään ihana kaupunki», virkkoi Illyrian kuningas Kristian puhaltaen savupilven ulos hämärään... »Ilma ei tunnu täällä samalta kuin muualla ... siinä on jotakin juovuttavaa ja huumaavaa... Ajatelkaahan, että Laibachissa on tällä tunnilla jo kaikki talot suljetut, pimeät ... nukuksissa...» Sitten lisäsi hän iloisesti: »Ah, rakas ajutanttini, toivon pian saavani tutustua Pariisin huvituksiin!... Sinä näytät ne jo tuntevan ja olleen mukana, sinä...»

»Kyllä, sire!» myönsi Herbert hirtahtaen tyytyväisenä ylpeydestä... »Klubilla, operassa ja kaikkialla kutsutaan minua kumikuninkaaksi.»

Sillä välin kuin Kristian kyseli tämän uuden sanan merkitystä, olivat molemmat kuningattaret vetäytyneet Frédériqueen kamariin voidaksensa keskustella kaikessa vapaudessa ja kertoivat toisillensa laajalti sydämensä surullisia salaisuuksia, joista ajoittain kuului kuiskeita raollaan olevien säleakuttimien takaa. Salongissa keskustelivat isä Alphée ja vanha herttua myöskin matalalla äänellä.

»Kuningas oli vallan oikeassa sanoessaan, että hänen puolisonsa ... itse teossa ... on hallitsija», virkkoi kotipappi. »Olisittepas nähneet hänen ratsain ... öin ja päivin ... käyvän tervehtimässä

etuvartijoita!... Pahimmassa kuulasateessa kiersi hän ylväänä ja suorana pariin kertaan St. Angelon linnoituksen vierteiden ympäri, rohkaistaksensa sotilaita ... kiersi ne levätti käsivarrella ja ratsuruoska kädessä kuin ratsastusretkillänsä Laibachin puistossa. Ja olisittepas nähneet meriväkemme silloin, kun hän saapui... Kuningas taas piiloittelihe sillä aikaa, Jumala tiesi missä! Urhoollinen, yhtä urhoollinen tosin hänkin oli, hiisi vie!... Mutta ei yhtä toivon tähteä eikä uskoa!... Ja kuitenkin vaaditaan juuri uskoa siltä, joka tahtoo taivaan voittaa tai kruununsa pelastaa, hra herttua!»

Munkki vallan innostui ja kasvoi pitkän kauhtanansa sisässä; Rosenin täytyi rauhoittaa häntä:

»Hiljempaa, isä Alphée... Kas niin, isä Alphée...» varoitteli hän peljäten, että Colette kuuli heidän puheensa.

Tämä oli joutunut kerrassansa hovineuvos Boscovitchin valtaan, joka jutteli hänelle kasveistansa, käyttäen tieteellisiä nimityksiä ja kertoen yksityiskohtia kasviopillisista retkistänsä. Koko hänen keskustelunsa haaskahti kuivaneilta kasveilta ja vanhan maalaiskirjaston pölyltä. Ja kuitenkin voi sielunsuuruus olla voimakas vetovoima ja sen levittämä ilmakehä olla niin väkevä, juovuttava ja harvinaisen miellyttävä, että eräät pikku luonteet ihan ahmivat sitä; niinpä säilytti nuori ruhtinatar Colettekin, joka muuten oli tottunut olemaan mukana ylimystön tanssijaisissa, kilpa-ajoissa, teattereihin ensi-illoissa ja kaikkialla, missä Pariisi huvittelihe, suloisimman hymynsä kuullessaan neuvoksen kuivia oppisanoja. Kun hän vain tiesi, että tuolla akkunan takana istui kuningas tarinoiden ja että vierushuoneessa kaksi kuningatarta vaihtoivat salaisuuksiansa, tuntui tämä jokapäiväinen hotellialonki, jossa hänen hienostunut ilmiönsä teki aivan vieraan vaikutuksen, suuremmoiselta ja surullisen majesteettiselta, kuten Versaillesin salit vahattuine parkettipermantoinen, jotka välkkyvät kuin lasi. Hän olisi voinut istua ihastuneena paikoillansa, vaikka koko yön hievahtamatta mihinkään ja ikävystymättä ensinkään, ell'ei kuninkaan pitkä keskustelu hänen puolisonsa kanssa olisi häntä hiukan hermostuttanut. Mitähän tärkeitä kysymyksiä siellä mahdettiin käsitellä? Mitä laajaperäisiä suunnitelmia kuningasvallan palauttamiseksi siellä lienee tekeillä? Hänen uteliaisuutensa kasvoi kaksinkertaiseksi, kun hän vihdoinkin näki molempain ilmestyvän salonkiin vilkkaina ja päättävin, loistavin silmin.

»Minä lähdän ulos armollisen herran kanssa», kuiskasi Herbert puolisolonsa, »isäni saattaa teidät kotiin.»

Kuningas lähestyi vuorostansa:

»Ettehän pahastune siitä, ruhtinatar, se kuuluu hänen alkavan palveluksensa velvollisuuksiin.»

»Joka hetki elämästämme kuuluu teidän majesteeteillenne», vastasi nuori rouva vakuutettuna siitä, että kysymys oli jostakin tärkeästä ja salaperäisestä käynnistä, ehkäpä ensimmäisestä yhtymästä salaliittolaisten kanssa. Oi, jospa hän olisi voinut olla siellä mukana hänkin!...

Kristian aikoi mennä kuningattaren kamariin, mutta pysähtyikin ovelle.

»Siellä itketään», sanoi hän Herbertille käännähtäen häneen päin; »hyvää yötä, minä en menekään sisään!»

Kadulle tultua sai hän ilon ja helpoituksen purkauksen ja tarttui ajutanttiansa käsivarteen, sytytettyänsä sitä ennen uuden sikaarin hotellin pylväikössä:

»On sangen hauskaa, näettekös», virkkoi hän, »kävellä näin kahden väkijoukossa ja liikkuu samanarvoisena kuin muutkin, puhua mitä tahtoo, tehdä mitä liikkeitä haluttaa ja kääntää päänsä katsomaan kauniin, ohimenevän tytön jälkeen ilman että Europa siitä välittää... Se on maanpaon hyvitys... Ollessani täällä kahdeksan vuotta sitten näin Pariisin ainoastaan Tuileriesin akkunoista ja hovivaunuista... Mutta tällä kertaa tahdon nähdä kaikki ... ja käydä kaikkialla... Saprismi! nyt vasta huomaa, että ... kävelytän ja kävelytän sinua, Herbert, joka olet ontuvainen poloinen!... Odotas, niin kutsumme ajurin.»

Ruhtinas aikoi panna vastaan. Ei hänen jalkaansa tehnyt ensinkään kipeää. Hän jaksoi kyllä astua perillekin asti. Mutta sitä ei Kristian sallinut:

»Ei, ei, minä en salli oppaani käydä kankeajalkaiseksi jo ensimmäisenä iltana.»

Hän huusi ajurin, joka ajoi Concorde-torille päin rämisevin rattain ja läiskäytellen luisevaa koniansa selkäpiille, hyppäsi keveänä ajopeleihin ja istahti mukavasti noille vanhoille sinipäälyksisille tyynyille hykerrellen käsiänsä iloisena kuin lapsi.

»Mihin ajetaan, ruhtinas?» kysyi ajuri aavistamatta, että hän tällä kertaa käytti oikeaa arvonimeä.

Illyrian Kristian vastasi vapautuneen lukiolaisen voittoisalla äänellä:

»Mabillen tanssijaisiin!»

II.

Eräs kuningasmielinen.

Pää ajettuna ja ilman päähinettä laskeusi kaksi nuoravyöllä vyötettyyn, mustain veljesten pyöristettyyn kaapuun puettua munkkia joulukuun kirpeässä sateessa, joka huurteella peitti heidän ruskean munkkiviittansa, pitkin askelin alas viettävää Monsieur-le-Princen katua. Keskellä alinoma muuttuvaa, »latinalaista» kaupunginosaa, keskellä niitä laajoja aukeita, joilta vanhan Pariisin alkuperäiset muistot häviävät tomuksi, on Monsieur-le-Prince-katu säilyttänyt ulkonäkönsä koulukatuna. Kirjakauppiaiden myymälät, maitokaupat, lihapaistimot, vaatekaupitsijat, kulta- ja hopeaseppäin puodit vuorottelevat sen varrella aina Saint-Genèveven ja Pantheonin kukkulalle asti. Kaikkina aikoina vuorokaudesta mittailevat ylioppilaat samaa katua: ei enää sellaisina kuin Gavarni ne piirsi pitkätukkaisina ja baretti päässä, vaan säädylliset ja siistit nuorukaiset, kädessä hansikkaat, yllä pitkät viitat, kainalossa suuret sahviaanisalkut ja muuten jo niin kylmäverisinä ja viekkaina kuin ainakin asioitsijat; taikka näette täällä tulevia lääkärejä, käytökseltänsä hiukan vapaampia ehkä sen vuoksi, että heidän opintonsa ovat ihmisellisempiä ja aineellisempia johtaen alinoma näiden nuorten miesten ajatukset kuolemaan, jota peljäten he paremmin hoitavat ja kehittävät ruumiillista olemustansa.

Varhaisen aamutunnin vuoksi vielä yöröijyissä ja tohveleissa kiiruhtivat nuoret tytöt sukimattomin hiuksin ja silmät yövalvokista paisuneina kadun toisella puolen olevista maitokaupoista aamiaismaitoa noutamaan; toiset hyppivät nauraen lumisohjussa, toiset taas heiluttivat jonkunlaisella arvokkaisuudella läkkilevystä tehtyä pientä maitoaastiaansa kantaen kenkäranssa ja kuluneet hempupukunsa yhtä juhlallisina ja väliäpitämättöminä kuin mitkäkin satunäytelmäin kuningattaret. Ja kun kaksikymmenvuotisilla nuorukaisilla, virkamiesnaamoistansa ja salkuistansa huolimatta, sentään on nuori sydän povessansa, niin tapahtui usein, että ylioppilaat hymyilivät näille ohimeneville kaunottarille. »Kas, Leahan se on!» huudahti joku. »Hyvää huomenta, Clemence!» tervehti toinen. Ja sitten huudettiin ja juteltiin kadun yli ja sovittiin yhtymästä vielä samana iltana »Medicillä» tai »Ludvig XIII:lla». Mutta sattuipa niinkin, että joku liian rohkea tai muusta syystä epämieluisen tunteenpurkaus herätti kaunottaressa hämmästyttävää paheksumista ja harmia, joka tavallisesti pukeutui muotoon: »menkää tiehenne, te hävytön mies!»

Voipa melkein kuvitella, että nukka munkkien kaapuissa nousi pystyyn — tukkaahan näillä herroilla ei ollut — nähdessä tällaista kevytmielistä nuorisoa, joka kääntyi katsomaan ja tirkisteli tirsken heidän jälkeensä, mutta tirskei salaa, sillä toinen mustista veljeksistä ei juuri näyttänyt olevan leikkisällä päällä; sitä paitsi oli hän musta, laiha, kuiva kuin pippuri ja tuuheine kulmakarvoinensa hirvittävän näköinen kuin ryöväri, jonka mahtava sankarivartalo selvästi esiintyi suurille laskoksille nuoralla vyötetyn kaapunkin sisästä. Mutta tämä ei näyttänyt välittävän katuelämästä eikä myöskään hänen toverinsa, vaan halkaisivat he usvaista aamuilmaa nopealla vauhdilla, tuijottaen vain eteensä ja miettien ainoastaan omia ajatuksiansa ynnä matkansa päämäärää. He olivat jo tulleet melkein niiden rappusten kohdalle, jotka johtavat alas lääketieteellisen tiedekunnan rakennuksiin, kun vanhempi heistä viittasi nuorempaa toveriansa seisahtumaan sanoen:

»Tässä se on.»

»Se» tarkoitti huonon näköistä hotellia, jonka sisäänkäytävä oli varustettu viheriällä ristikkoportilla; kun se avattiin, alkoi kello soida sisäpuolella. Oven toisella puolen oli sanomalehtimyymälä; sisältä ja ulkoa päin oli se verhottu lentokirjasilla, kymmenen sentimin arkkiveisuilla ja -värikuville, joiden joukossa Basilen ilvehattu nähtiin monenmoisissa eri asennoissa; toisella puolen taas oli maakerroksessa oluttupa kylttikirjoituksinensa »Brasserie du Rialto», jossa olutta, kahvia ja väkijuomia tarjoilivat nuoret tytöt, hiukset venetsialaiseen tapaan laitettuina.

»Onko hra Elysée jo mennyt ulos?» kysyi toinen munkeista ensi kerroksessa olevaan hotellikonttoriin tultua.

Lihava nainen, joka näytti palvelleen monessa hotellissa ennen kuin hän oman sai, vastasi häiriytymättä mukavassa istuvassa asennossansa ja katsahtamattakaan taululle, jolla avaimet riippuivat surullisina vierekkäin:

»Mennyt ulos? Tähän aikaan?... Kysykää ennen, onko hän jo tullut kotiin?»

Huomattuansa kysyjäin villakaaput muutti hän äänensä ja osoitti nähtävästi nolostuneena, mikä Elysée Mérautin kamari oli:

»N:o 36, viidennessä kerroksessa, käytävän päässä.»

Munkit kapusivat ylös, harhailivat pitkin kapeita käytäviä, joissa kaikissa näkyi kasottain harjattavia kenkiä ja saappaita, korkeakorkoisia, harmaita, punaisenruskeita, muodolta omituisempia, huonoja ja komeita, jotka olisivat tulleet kertomaan kaikellaista näiden »asujain» elämäntavoista. Mutta näitä munkit tuskin huomasivatkaan, vaan lakaisivat pitkällä kaapuillansa ja suurilla rukousnauhoillansa niitä ohimennessään kumoon; eikä heitä alussa paljo liikuttanut sekään, että eräs kaunis tyttö punaisessa alushameessa ja miehen päällystakki huolettomasti avoimen kaulan ja paljaiden olkapäiden yli heitettyinä kulki käytävää pitkin rappusiin asti huutaen edeskäypää sellaisella äänellä ja naurulla, joka vaikutti kovin raa'asti.

Munkit eivät enää voineet olla katsahtamatta toisiinsa.

»Jos hän on se mies, joksi te olette hänet kuvannut minulle», sanoi ulkomaisella murteella merirosvon näköinen, »niin on hän valinnut sangen omituisen ympäristön.»

Vanhempi mies, jonka kasvot olivat älykkäät ja hienot, hymyili tähän silkin pehmeää pappismiehen hymyä, joka tosin oli ivallista, mutta ihmisten heikkouksille suopeampaa:

»Pyhä Paavali pakanain seassa!» huomautti hän hiljaa.

Tultuansa viidenteen kerrokseen pysähtyivät munkit hetkeksi eperoiden, mihin päin heidän oli mentävä, sillä matala ja hämärä porras-aukko ei päästänyt kyllin valoa, jotta olisi nähnyt selvästi numerot kaikilla ovilla, joista eräillä oli käyntikortit; niinpä lukivat he muutamalla »Neiti Alice» ilman yhteiskunnallista asemaa tahi ammattia ilmaisevaa nimitystä, jota lienee pidetty sitä tarpeettomampana, kun nti Alicella oli useampia ammattisisaria samassa talossa. Kuvitelkaahan pyhät isät erehdyksestä koputtamassa jonkun tällaisen naikkosen ovelle!

»Lienee parasta huutaa hänen nimeänsä!» sanoi tuuheakulmainen, musta mies ja samassa kuului käytävässä huuto: »Hra Méraut!» kaikuen kuin mikäkin komentohuuto.

Yhtä voimakas vastaus kuului nyt aivan käytävän päässä olevasta kamarista. Ja kun tulijat avasivat oven, kuulivat he saman äänen jatkavan iloisesti:

»Kas, tekö isä Melkior? Tänään ei minulla siis ole onnea ... toivoin näet, että kirjeenkantaja toisi minulle rahakirjeen ... mutta yhtäkaikki, olkaa tervetulleita, arvoisat isät, ja painakaa puuta, jos vain täällä istuinpaikkoja löydätte.»

Kaikilla huonekaluilla olikin kasoittain kirjoja, sanomalehtiä ja aikakauskirjoja, jotka tavallansa verhoivat ne ja estivät vieraan näkemästä sitä puutteellista tilaa, missä tämä 18:n luokan hotellin huone kuluneine, valjenneine tiilipermantoinensa, rikkonaisine sohvinensa, keisarikauden tyyllisine kaappinensa ja kolmine välttämättömine samettituolinensa oli. Sängyllä nähtiin, päitse vaatteita ja kapeaa ruskeaa peitettä, painopaperia ja korjauslukuarkkeja, joita kamarin asukas juuri oli vuoteella maaten pahoin pidellyt värikynällä tehdyillä koukeroilla. Tämä kurja työhuone kylmine uuninensa ja alastomine, tomuisine seininensä, sai valonsa heijastuksena vastapäätä olevan rakennuksen liuskakivikatosta ja tällä kertaa oli se verrattain hämärä, kun taivas oli pilvinen ja sateinen.

Sellainen oli se ympäristö, josta hra Mérautin korkea otsa ja kellertävät, luonteenomaiset kasvot saivat sen omituisen alakuloisuuden ja älyn sekaisen ilmeen, mikä on erikoinen muutamille erityisesti pariisilaisille tyypeille.

»Aina vain sama kurja asunto, kuten näette, isä Melkior!... Mutta mitä tehdä?... Kahdeksantoista vuotta sitten Pariisiin tultuani eksyin tähän hotelliin ... enkä ole sen koommin viitsinyt muuttaa asuntoa. Tosin olen välillä ollut täältä poissakin, kuten tiedätte, mutta huone oli senkin aikaa varattuna minua varten. Jokainen nurkka ja soppi kätkee täällä aatteita ja toiveita, ja olenpa varma siitä, että menettäisin parhaimman osan itseäni, jos täältä muuttaisin. Siellä taas...»

»Niin, kuinka matkanne onnistui?» kysyi isä Melkior iskien silmää toverillensa. »Luulin teidän matkustaneen kauvaksi aikaa ... ja kuitenkin! Mitä on siis tapahtunut? Paikka ei miellyttänyt teitä vai?»

»Oh, mitä paikkaan semmoisenaan tulee», sanoi Méraut ravistaen paksua tukkaansa, »niin ei parempaa voi toivoakaan. Palkka oli melkein yhtä hyvä kuin kaikkivaltiaan ministerin, asunto hovirakennuksessa ja samoin hovin ajopelit, hevoset ja palvelusväki... Kaikki ihmiset olivat myöskin ystävällisiä minua kohtaan, alkaen keisarista, keisarinnasta ja arkkiherttuista... Mutta sittenkin oli minun ikävä... Kaipasin Pariisia ja eniten kaikkea tätä latinalaista ylioppilaskorttelia keveine, nuorekkaine ilmaveihinensä ... kaipasin Odéonin holvimyymälöitä kirjoinensa ... siellä näet kun voi seisolta katsella kaikkea vasta ilmestynyttä kirjallisuutta... Kaipasin kaikkia noita vanhoja lunttia, joilla Seinen vasemmanpuolinen kivikaide on lastattu kuin mikäkin opiskelevan Pariisin varusmuuri toisella puolen jokea viihtyvää ylellisyyttä ja itsekkäisyyttä vastaan. Mutta tämä ei kuitenkaan ollut pääsyytä», jatkoi hän totisemmin, »vaan ... niin, tunnnettehan mielipiteeni, isä Melkior, ja tiedätte, millainen

tarkoitukseni oli silloin, kun vastaanotin tuon paikan. Aioin tehdä tuosta lapsesta, jonka johto oli minulle uskottu, todellisen hallitsijan sitä lajia, jota ei enää juuri tavata, kasvattaa, muodostaa ja veistellä häntä sitä korkeaa kutsumusta varten, mihin toiset eivät kykene, koska se rasittaa heitä ja musertaa heidät kuin nuo vanhat keskiajan rautavarukset, joita näemme museoissamme nykyaikaisten, kapeaolkaisten ja ahdasrintaisten ihmisten nöyryytyksinä... Vielä mitä!... Vapaamielisiä, parannusten huutajia, tulevaisuuden miehiä, uusien aatteiden lipunkantajia ja kuinka he kaikki itseään nimittänevätkään ... tapasin minä W:n hovissa, poroporvareita, jotka eivät ymmärrä, että monarkkisen periaatteen on parempi kaatua avonaisessa taistelussa, jos sen kerran suistua täytyy, kuin päättää päivänsä surkeudessa ja jonkunlaisen eduskunnan lykkäämässä rullatuolissa... Jo ensi opetustuntini jälkeen kuului huutoja hovissa: kuka on tämä muukalainen? mistä hän on tullut tänne? mitä hän tarkoittaa? Näin kyselivät he toisiltaan ja vihdoinkin pyydettiin minua pysymään yksinkertaisesti tavallisten kouluaineiden rajoissa. Minun tehtäväni olisi siis ollut kuulustella vain prinssin läksyjä ja tanssia muiden viulun mukaan! Paljo kiitoksia! Tuon huomattuani otin hattuni ja sanoin herrasväelleni jäähyväiset.»

Tämän kertoi hän korkealla, voimakkaalla äänellä, hänen eteläranskalainen murteensa tulvi suristen huulten yli kuin surisee soittokoneen ääni, jonka kaikkia metallikieliä yhtä aikaa lyödään; samassa määrässä kuin hän innostui muuttuivat myöskin hänen kasvojensa piirteet.

Tosin olivat ne oikeastansa rumat: otsa ulkoneva, tukka sankka ja kapinallinen, jonka keskeistä pisti esille joku yksinäinen harmaa hiustukku, nenä paksu ja litteä, suu kiivaan luonteen selvä todistus, ilman ainoatakaan parranhaiventa, joka peittäisi suun ilmettä, ikäänkuin hänen kärventynyt, rosainen ihonsa maaperä olisi ollut liian hedelmätön kaikelle kasvullisuudelle. Mutta hänen kasvonsa muuttuivat ihmeellisesti, kun intohimon tuli häntä innosti. Tätä muutosta voi verrata kätkeytyyn lieteen, jonka edessä oleva tumma esirippu äkkiä reväistään pois, niin että iloisesti lämmittävä lieska paljastuu; hänen piirteillensä ilmestyi kaunopuheisuuden ilme, joka siirtyi silmistä nenälle ja huulille ja joka sydäimestä pulppuavan veren mukana levisi yli koko hänen yövalvokista ja kohtuuttomasta elämästä kalvenneiden kasvojensa. Samoin tapahtuu toisinaan myöskin Mérautin kotiseudulla Languedocissa, että kuiva, tomuinen ja pölyisten öljypuiden lailla harmaja seutu paahteisen päivän laskeutuessa muuttuu ihastuttavien valovivahdusten loistavaksi näytelmäksi, jonka muodostaa näköpiiriin häipyvät päivänsäteet tai sateenkaaren hitainen riutumus ja kuolema.

»Vai niin pian te maailman suuruuksiin kyllästyitte?» arveli vanhempi munkeista miellyttävällä, hiljaisella äänellä, joka vaikutti melkein vastakohtana Mérautin meluavalle kaunopuheisuudelle.

»Niin tein!» lisäsi tämä painavasti.

»Mutta kaikki kuninkaalliset eivät ole samanlaisia. Tunnen sellaisiakin, joista mielipiteenne...»

»Ei, ei! Se saa riittää jo! Toista kertaa en tahdo koettani uudistaa!... Pelkään, että jos minun jälleen täytyisi nähdä joku hovi läheltä, vaikuttaisi se vahingollisesti monarkkisiin mielipiteisiini...»

Hetkisen vaitiolon jälkeen otti viekas isä jälleen saman asian puheeksi, mutta kiersi siihen toisaalta ja mutkan kautta:

»Puolen vuoden poissaolo tuotti teille ehkä taloudellisia tappioita, hra Méraut?»

»Eikö mitä, sitä en voi sanoa... Ensistäänkin on ukko Sauvadon pysynyt minulle uskollisena... Tunnettehan hra Sauvadonin ... tuon rikkaan viinikauppiaan Bercystä. Veljensä tyttären luona tapaa hän paljon hienoa väkeä ja voidaksensa ottaa osaa keskusteluun käyttäen hän apuani siten, että käyn kolme kertaa viikossa antamassa hänelle 'ajatuksia asioista ja oloista', kuten hänen on tapansa sanoa. Tuo kunnan ukko onkin mainio sokeassa uskossansa minuun! 'Mitä on minun ajateltava siitä ja siitä kirjasta, hra Méraut?' kysyy hän. 'Se on mitätön sepustus', sanon hänelle... 'Mutta', intää hän toisinaan vastaan, 'tuonnottain olin ruhtinaan luona kuulevinani siitä toisellaisia mielipiteitä...' 'Vai niin, no, jos teillä siitä on omat mielipiteenne, niin olen minä täällä tarpeeton', vastaan minä... 'Ei, ei, ei suinkaan, ystäväni, ... tiedättehän hyvin kyllä, ettei minulla ole omia mielipiteitä'. Tässä ukko onkin oikeassa: hänellä ei tosiaanakaan ole mielipiteitä, jonka vuoksi hän sokeasti suostuukin siihen, mitä minä hänelle sanon ... minä olen hänen olemuksensa ajatteleva osa. Mielipiteiden puutteessa ei hän minun poissaollessani kuulu virkkaneenkaan mitään ruhtinattaren luona. Mutta olisittepas nähneet, kuinka suurella innolla hän minut valtasi niin pian kuin olin täällä jälleen!... Sitä paitse annan tunteja kansainoikeudessa parille rumaniaalaiselle... Ja onhan minulla tietysti muitakin lisäkeinotteluja... Nyt esim. lopettelen luotettavien lähteiden nojalla kyhättyä 'Kertomusta Ragusan piirityksestä' ... jonka suurin osa tosin on vain otteita, mutta jonka viimeisen luvun olen itse kirjoittanut ... ja se miellyttää minua. Tuolla on korjaus-arkki siihen. Tahdotteko ehkä kuulla sen? Luvun otsikko kuuluu *Europa ilman kuninkaita*.»

Sitten alkoi hän lukea kuningasmielistä kyhäystänsä kyyneliin asti intoutuvalla lämmöllä ja

liikutuksella. Sillä välin heräsivät vähitellen hotellin muutkin asukkaat virkeyteen ja liikkeeseen. Heidän ympärillensä naurettiin ja juteltiin, iloisten nuorten äänet sekoittuivat lasien ja porslinien kilinään ja vanhan pianorämän rämiseviin säveleihin, jotka kuulustivat olevan korttelin tanssijaisrenkutuksia. Mutta tätä vastakkaisuutta eivät »mustat veljekset» huomanneet, sillä he kuuntelivat mielihyvällä tuota heidän mielestensä mainiota kuningasvallan puolustusta. Olletikin huvitti se pitempää munkkia: hän koputti permantoon ja polki jalkaa, värisi mielihyvystä ja tukahdutti silloin tällöin ihastuksen huudahduksia, jotka väkisellä pyrkivät hänen huultensa yli, huitoi käsillensä ja löi toisinansa niin lujasti rintaansa, että melkein pelkäsi hänen iskeneen rikki jonkun tai joitakuita kylkiluita. Kun Méraut lakkasi lukemasta, oikaisi he hän suoraksi, mittaili pitkin askelin kamarin lattiaa ja sanoi vilkkaasti huitoen:

»Jahah! Jahah! Juuri niin se on. Siinä juuri on totuus ... jumalallinen, legitiminen, absoluuttinen totuus!» (Viimeiset sanat lausui hän: lesitiminen, assoluuttinen totuus.) »Ei mitään eduskuntia eikä asianajajia enää!.. Hiiteen koko se joukkokunta!»

Ja tässä säkenöivät ja leimahtivat hänen silmänsä kuin risukimppu pyhän Hermandadin roviolla. Toinen munkeista, joka oli rauhallisempi luonteeltansa, sanoi vain kohteliaisuuden Mérautin kirjan johdosta:

»Kaiketipa te tällä kertaa julkaisette teoksen omalla nimelläne!»

»En, kuten isä Melkior tietää, en minä ylipäänsä ole teoksiani nimelläni varustanut. Itse asia on minulle ollut tärkeä ... omaksi hyväkseni ei minulla ole ollut minkäänlaisia kunniaa tavoittelevia pyyteitä. Kuitenkin saan minä tekijäpalkkion kirjoistani. Siitä saan kiittää ystävääni Sauvadonia. Mutta muuten kirjoittaisin ne yhtä mielelläni ilmaiseksikin. On näet hauskaa poimia otteita noista kuolevan kuninkuuden päiväkirjoista ja kuunnella tuon poistuvan aikakauden heikkoja, laimenevia tykytyksiä, jotka ennustavat voimattomien monarkkiain häviämistä. Mutta tässä on meillä toki edessämme kunnialla kukistunut kuningas, joka suistuessaan on antanut kaikille muille hyvän opetuksen... Tämä Kristian on todellakin sankari!.. Teoksessa luetaan m.m. kertomus käynnistä St. Angelon linnoituksella pahimman pommituksen aikana. Mikä rohkeus, mikä uljuus ilmeneekään moisessa teossa!...»

Toinen munkeista painoi päänsä alas. Hän tiesi paremmin kuin muut, kenelle kunnia tuosta suuremmoisesta teosta oikeastaan oli tuleva, ja kuka vielä suuremmoisemman valheen avulla oli toisen hyväksi kieltäytynyt tätä kunniaa omaksumasta itsellensä. Mutta hänen tahtoansa korkeampi voima satoi hänen kielensä, jonka vuoksi hän vain antoi merkin kumppanillensa; tämä nousikin heti ylös sanoen Mérautille:

»Juuri tämän sankarin poika on syynä siihen, että minä isä Alphéen kanssa, joka on Illyrian hovin kotipappina, olen tullut luoksenne... Tahtoisitteko te ottaa huoleksenne pikku prinssin kasvatuksen?»

»Mutta meillä ei ole tarjota teille asuntoa palatsissa, ei komeita hevosia eikä ajopelejä», sanoi isä Alphée surullisella äänellä; »emmekä me voi osoittaa teille sellaista vierasvaraisuutta kuin te W:n hovissa osaksenne saitte. Tässä olisi teidän palveltava suistunutta ruhtinashuonetta, joka elää murheessa ja maanpaossa ... on elänyt tässä tilassa jo vuosikauden ja lienee pakotettu jatkamaan tätä elämäänsä. Mutta mielipiteenne ovat samat kuin meidänkin. Kuningas on tosin viime aikoina kallistunut vapaamielisyyteen päin, mutta suistumuksensa jälkeen on hän huomannut erehdyksensä. Mitä taas kuningattareen tulee, on hän erinomainen nainen ... kuten aikanansa kyllä huomaatte.»

»Milloin?» kysyi haaveksija, joka äkkipikaa oli innostunut ajatuksesta saada vielä kerran mielensä mukaan muodostaa ja kehittää kuninkaan samoin kuin kirjailija tekee muovatessansa aatteitansa teokseksi.

Ja heti paikalla oli hän valmis sopimaan vieraittensa kanssa yhtymästä, jossa asiasta lähemmin neuvoteltaisiin.

Kun Elysée Méraut mietti lapsuuttansa, jota hän muuten usein muisteli, sillä niiltä ajoilta oli hän mielestensä saanut voimakkaimmat vaikutuksensa, näki hän tavallisesti edessään suuren huoneen, mihin runsas valo tulvasi kolmesta akkunasta; kunkin akkunan edessä oli Jacquardin malliin tehdyt kangaspuut silkinkutomista varten korkeine pielinensä. Ulkona taas näkyi joukko rakennuksia, jotka amfiteatterin tavoin kohosivat toinen toistansa ylempänä; kunkin akkunan edessä seisovivat kangaspuut ja jokaisten ääressä hääri pari miestä paitahihasillaan, jotka etäämpää katsoen liikkuttelivat käsiänsä kankaan yli kuin kaksi nelikäteisesti soittavaa pianistia.

Huoneiden välisissä, kapeissa solu-aukoissa näkyi mäen rinteellä pieniä auringon paahtamia ja valjentamia puutarhoja, joissa kasvoi kaktuspensaita ja mahtavan suuria päivänruusuja; paahteisessa ilmassa olivat nämä nyökistyneet suurine, kohta varisevine kukkinensa mailleen painuvan auringon valoa kohti ja par'aikaa kypsyvät siemenet levittivät ympärillensä ellostavan hajun, jonka Elysée vielä kolmekymmentä vuotta myöhemmin oli tuntevinansa aina kun hän vain ajatteli pientä

syntymäkaupunkiansa. Näköalaa tämän kaupunginosan ylitse, joka tiheine työläisasutuksineen muistutti surisevaa ja hurisevaa mehiläispesää, hallitsivat eräät keskellä kaupunginosaa olevalla hietämällä sijaitsevat tuulimyllyt, joita ei enää käytetty, mutta jotka kaupungin entisen elinkeinon muistoksi ja uskollisten palvelustensa palkkioksi olivat saaneet seisoa paikoillansa ja kohottivat korkeuteen korskeat siipensä, joissa tosin enää ainoastaan rungot olivat tallella, jota vastoin perusrakennus etelän auringon ja tomuisen tuulen vaikutuksesta päivä päivältä mureni ja rapistui luhistuaksensa vihdoin täydellisesti soraksi.

Näiden kunnianarvoisten muistomerkkien suojassa säilyi tšekäläisen väestön keskuudessa paljo muinaisia tapoja ja tarinoita esi-isäin ajoilta. Koko kauppala, joksi tätä pientä etukaupunkia kutsuttiin, ell'ei siitä käytetty nimitystä *Reyn haka*, oli silloin ja on vieläkin lämmin kuningasvallan kannattaja eikä siellä siihen aikaan ollut ainoatakaan työpajaa, jonka seinältä olisi puuttunut muotokuva esittävä nuorta, turpea- ja punakkakasvoista miestä, jonka pitkillä, vaaleilla ja voidelluilla hiuksilla kaunis valaistus läikkyi; tämä 1840-luvun muotiin puettu muotokuva esitti prinssiä, joka kauppalan väestön keskuudessa kävi nimellä *Jou Goi* (= ontuva). Kotona Mérautin isän luona riippui tämän yläpuolella toinen pienempi taulu, sisältävä raameihin kehätyn paperin, johon oli painettu suuri lakkasinetti, missä pyhän Antreanristin ympärille oli kaiverrettu sanat "*Fides, Spes*". Ukko Méraut voi kangaspuiden ääressä istuessaan ja sukkulainta käsitellessänsä nähdä muotokuvan ja lukea mainitut valiosanat *uskosta* ja *toivosta*; ja aina kun hän näihin katsahti virkistyi hänen mielensä ja punastuivat hänen kasvonsa, jotka esittivät Antoninein aikakauden mitaleista tutun sivukuvan, ja kotkannenänsä ynnä pyöreiden poskipäittänsä kautta muistuttivat hänen sydämellensä rakkaiden Bourbonien pysyvistä sukupiirteistä.

Muuten oli ukko Méraut tuima, kiivas ja yksinvaltiainen mies, jonka ääni kaikui kuin ukkosen jylinä, sillä se oli kehittynyt kovaksi kangaspuiden alinomaisessa ryskeessä ja rynkytyksessä.

Miehensä täydellinen vastakohta oli sen sijaan rva Méraut. Ollen luonteeltansa sävyisä ja tavattoman ujo ja saatuansa kasvatukseen siihen hiljaiseen alistuvaisuuteen, joka kaikille eteläranskalaisille entisajan naisille on niin ominaista ja asettaa heidät melkein itämaiden orjattarien rinnalle, oli hän jo aikoja sitten tottunut pois lausumasta mitään omintakeista mielipidettä.

Sellaisessa kodissa oli Elysée kasvanut nuorimpana ja ruumiillisesti heikoimpana kolmesta veljeksestä, jonka vuoksi häntä olikin kohdeltu sävyisemmin kuin molempia toisia. Hänen ei siis tarvinnut vielä 8-vuotiaana ottaa sukkulaa käteensä, kuten vanhempien veljien, vaan sai hän sen sijaan nauttia lapsille niin terveellistä vapautta, jota hän käytti juoksennellaksensa päiväkaudet ympäri Reynhakaa ja ottaaksensa muiden poikain kanssa osaa niihin taisteluihin myllymäellä, joissa valkoiset taistelivat mustia ja katolilaiset hugenotteja vastaan. »Vanha kauna ei hevillä haihdu» sanotaan ja niin näyttääkin olevan laita tässä osassa Languedocia! Pojat jakautuivat kahteen eri leiriin ja molemmat puolueet valitsivat itsellensä omat tuulimyllynsä, jonka ympärille taistelijat ryhmittäytyivät käyttäen myllyn perustuksesta irtautuvia kiviä heitto-aseinansa. Sitten alkoivat he haukkua toisiaan, minkä taisivat, kivet vinkuivat ilmassa ja niin vajosivat he näihin sankarileikkeihinsä, että niitä saattoi usein kestää monta tuntia, kunnes kamppailu tavallisesti päättyi siten, että joku 10-vuotias nulikka sai aika kuohun otsaansa tahi tihkui verta tuuheiden, silkin pehmeiden suortuvien välistä, kaikki lapsuuden muistoja, joiden jäljet ikipäiviksi jäävät näkyväisiksi hienoon ihoon; niin oli käynyt myöskin Elyséelle, joka vielä miehuuden ikään tultuansa voi näyttää pari tuollaista arpea, ohimoilla ja suupielessä.

Oi kuinka hänen äitinsä kirosi noita tuulimyllyjä, kun poikanen hämärän tullen palasi kotiinsa verisenä ja ryysyisenä! Tosin voi isäkin näyttää hänelle mielipahaansa, mutta se tapahtui ainoastaan muodon vuoksi tai vanhasta tottumuksesta taikka tahtoi hän käyttää tilaisuutta harjoittaaksensa jylisevää ääntänsä; perheen yhteiselle aterialle kokouduttua osoitti hän kuitenkin sangen vilkkaaksi kuunnellessansa niitä selityksiä taistelun menosta ja osanottajien nimistä, jotka poika kysyttäessä vanhemmillensa luutteli. »Vai niin!» huudahti hän, »vai Tholozan ... sen nimisiä elää siis vielä! Ahaa, vai se veitikka sen teki! Vuonna 1815 seisoivat hänen isänsä pyssynpiippuni edessä!... Olisipa tainnut olla parasta, jos silloin olisin näpsäyttänyt miehen!»

Ja sitten alkoi hän itse kertoa Languedocin asukkaiden omituisella, kuvarikkaalla murteella, joka armotta katkoo sanoja ja lauseita, jotakin tarinaa niiltä ajoilta, jolloin hän astui Angoulêmen herttuan sotaurhojen riviin, tuon suuren kenraalin ja melkeinpyhän ihmisen väkeen...

Nämä tarinat, jotka hän oli sata kertaa kuullut, vaikka aina hieman eri tavalla taitavasti uusittuina, olivat painuneet Elyséen mieleen yhtä syvästi kuin kivenheitot myllymäellä uurtuivat hänen kasvoihinsa. Hänen mielikuvituksensa oli kehittynyt erään kuningasmielisen legendan kautta, jonka merkkipäiviä olivat pyhän Henrikin päivä ja tammikuun 21:n eli Ludvig XVI:n kuolinpäivä, ja joka muuten käsitteli marssiirakuolemaan käyneitä prinssejä, kun nämä piispain lailla ojensivat kätensä siunaukseksi ympärillä seisovalle väkijoukkoille, tahi uljaita prinsessoja (Berry'n herttuatarta), jotka hyvän asian vuoksi kestivät kaikki vaivat ja vaarat paeten ratsun seljässä ahdistajainsa ja kavaltajainsa

tieltä, kunnes nämä vihdoin löysivät heidät kätkeytyneinä vanhan bretagnelais-majatalon uunin mustan laskuluukun alta.

Hauskoina lisinä tähän kuolemaa ja maanpakoa käsittelevien tarinoiden sarjaan, joka semmoisenaan muuten vanhempain mielestä olisi masentanut herkkää lapsen mieltä, sai hän tutustua sellaisiin aiheisiin muinaisen Ranskan iloisten ja kunniakkaiden päivien ajoilta kuin ovat kertomukset »Kanasta ja ruukusta», laulu Vert-Galantista j.n.e. Tämä laulu Vert-Galantista oli Reynhakalaisten marseljeesi ja joutui ukko Mérautin talossa aina käytäntöön, kun perhe suvisunnuntaisin iltamessun jälkeen keräytyi pieneen, viettävään puutarhaan vaivoin pönkityn ruokapöydän ympärille syödäksensä »raittiissa ilmassa», kuten sanottiin, vaikka ilma tässä valkeiksi rapattujen rakennusten ja kesäpäivän paahtaman maaperän uhoissa illan tullen oli epäterveellisempi ja tukahduttavampi kuin päivemmällä, jolloin aurinko vielä paistoi korkealla. Kun perheen isä näissä tilaisuuksissa koroitti lähellä ja kaukana kuuluisaksi tulleen äänensä ja aloitti laulun sanoilla: »Kuningas Henrik neljäs, tuo uljas sankari...», niin vaikenä kaikki koko Reynha'an kauppalassa... Ell'emme ota lukuun kuumuudesta äänekkäästi halkeilevia ruokoja puutarhoissa tai vielä valveilla olevain koppakuoriaisten ja sirkkain surinaa, ei kuulunut hiiskahdusta missään niin kauvan kuin kuningasmielisen laulun juhlallisen komeat säveleet kaikuivat niin kankeassa tahdissa kuin olisi tuo vanha aika jäykissä puhvihousuissa ja lonkkatyynyillä varustetuissa hameissa marssinut ohitse. Värssyn loppusäveleihin yhtyi koko perhe laulaen kuorossa:

"Siis malja kuninkaan, tuon kunnan ruhtinaan, ken hyvää tahtoo sun ja mun".

Nuo tahdikkaat ja lennokkaat sanat »sun ja mun» huvittivat erityisesti Elyséetä ja hänen veljiänsä, jotka aina lauloivat sen kohdan survien ja tuoppien toisiansa, niin että isän täytyi kolhaisten asettaa heitä; mutta laulu jatkui sentään iskuista, nauruista ja vaikerruksista huolimatta kuin riivattujen virsi kirkollisen Pariisin haudalla.

Kun kuninkaan nimi aina sekoitettiin perhejuhliin, loisti se Elyséen mielikuvituksessa tutumpana ja läheisempänä kuin mitä se satujen ja historiallisten kertomusten kautta olisi tehnyt. Siihen vaikuttivat sitä paitsi ne ohuelle paperille hienolla käsialalla painetut ja laillisen kuninkaan omakätisellä nimikirjoituksella varustetut salaperäiset kiertokirjeet, joita joka vuosi saapui Frohsdorfista pari, kolme kertaa kaikille pienen etukaupungin asukkaille ja joissa kirjeissä kuningas kehoitti kansaansa kärsivällisesti odottamaan tapausten ratkaisua... Noina päivinä heitti mestari Méraut sukkulaansa tavallista vakavampana ja kun ilta tuli ja ovet suljettiin, alkoi hän lukea perheellensä tuota aina samaan sävyisään kaavaan laadittua ja epämääräisiä toivon sanoja sisältävää kiertokirjettä: »Ranskalaiset, te petätte itsenne ja teitä petetään»... Ja alla luettiin aina sama muuttumaton vaalilause: *Fides, Spes*. Uskoa ja toivoa ei siis ainakaan noilta poloisilta puuttunut.

»Kun kuningas palaa takaisin», oli isä Mérautin tapa sanoa, »ostan itselleni hyvän nojatuolin...»
Taikka: »kun kuningas palaa takaisin, panemme kamariin uudet seinäpaperit...»

Kun hän sitten oli tehnyt matkan Frohsdorfiin (Itävallassa, missä Chambordin kreivi tavallisesti oleksi), muuttui kaava toisellaiseksi:

»Kun minulla oli kunnia saada nähdä kuningas», sanoi hän sen jälkeen alinomaa.

Tuo kunnan mies oli todellakin tehnyt tämän pitkällisen ja kalliin pyhiinvaelluksen, jonka menoihin koko kauppalan työväki uhrasi roponsa, eikä muhamettilainen hadji ole ikinä palannut Mekasta niin häikäistynä kuin ukko Méraut tältä retkeltänsä. Ja kuitenkin oli audienssi ollut sangen lyhyt. Uskollisille alamaisillensa oli vallanpyytäjä sanonut hänen läsnäollessansa: »Ah, te olette siis täällä», mutta tähän ystävälliseen vastaanottoon ei kenelläkään heistä ollut mitään vastattavaa ja Mérautilla vielä vähemmän kuin muilla, sillä hän oli tukehtua liikutuksesta, joka sitä paitsi nosti kyneleet hänen silmiinsä, ettei hän voinut erottaa epäjumalansa piirteitäkään. Vasta lähtiessä oli prinssin käsikirjuri, Athisin herttua, jutellut pitemmän aikaa hänen kanssansa tiedustellen kansan mielialaa Ranskassa. Voitte kuvitella, minkä verran kiihkoisa silkinkutojamme voi tähän vastata, sillä Reynha'an ulkopuolella ei hän ollut koskaan liikkunut.

»Tulkoon vain, se hyvän onnen veitikka! tulkoon pian meidän Henrikimme... Kaikki kaipaavat häntä...» sanoi Méraut.

Sangen tyytyväisenä tiedustelujensa tuloksiin kiitti herttua häntä erityisesti ja kysyi sitten äkkiä:

»Onko teillä lapsia, mestari Méraut?»

»On kolme, hra herttua.»

»Poikiako?»

»Niin, kolme ... lasta», vastasi vanha kauppalan mies (Reynha'an seuduilla ei tyttöjä näet luettu lasten

joukkoon).

»Hyvä, sen merkitsen muistikirjaani, että armollinen herramme muistaa sen sitten kun hänen aikansa on tullut.»

Samassa veti herttua esille muistikirjansa ja kra-kra-krapisi kynä... Tällä luonnonäänellä tarkoitti kunnan mies jäljitellä hetkeä, jolloin suojelija merkitsi kirjaan Mérautin kolmen pojan nimet. Tätä luonnonääntä ei ukko unhottanut koskaan jäljitellä, kun nuo ajat tulivat puheeksi perheen keskuudessa, jonka aikakirjat muuten olivat niin liikuttavan muuttumattomat ja yksinkertaiset pienimmissäkin yksityisseikoissaan. Ja kun työajat sattuivat huononemaan ja vaimo joskus uskalsi miehensä vanhenemista ja vähien säästöjen hupenemista muistellen esittää pelkonsa perheen tulevaisuudesta, oli tämä sama kra-kra-ääni hänen vastauksenansa:

»Ole huoletta, eukko! Athisin herttua kirjoitti ne tarkasti muistikirjaansa.»

Vanha silkinkutoja oli äkkiä käynyt kunnianhimoiseksi poikiensa vuoksi, mutta kun molemmat vanhimmat jo olivat ehtineet antautua isänsä suppealle työalalle, joutui nuorimman pojan tulevaisuus hänen kunnianhimonsa ja toiveittensa päämääräksi. Tämä lähetettiin n.k. Papelin oppilaitokseen, jonka eräs espanjalainen oli perustanut, ollen noita Marotton antauduttua kaikkiin Etelä-Ranskan kaupunkeihin tulvivia pakolaisia. Se sijaitsi »teurastajakorttelin» toisessa päässä olevassa rappeutuneessa talossa (tuomiokirkon vieressä), jonka vanhentumista todistivat niin hyvin pienet, vihertävät akkunat kuin halkeamat seinissä. Tie sinne vei rapattujen lihamyymäläin ohitse, joiden rautaristikkojen takana riippui mahtavan suuria lihamöhkäleitä alituisen kärpäsparven surinassa, ja sitten kapeita katuja myöten, joiden kivitys oli liukas ja kaikenlaisista jätteistä punertava. Kun Elysée myöhemmin muisteli tätä kouluaikaansa tuntui se hänestä vallan keskiaikaiselta, ja olipa kuin olisi hän itse joutunut jonkun hirveän intoilijan julman kurituksen alaiseksi; kämmenpatukka, solmuruoska ja latinankieli vaihtelivat tuossa likaisessa ja pimeässä kouluhuoneessa vuoroin lempeitä, vuoroin vihaisilta kuulustavien kellojen kanssa, joiden ääni kiiri vanhan kirkon ylikuoria, muurikerroksia, kivisiä koristeita ja omituisten päiden muotoisia kattokouruja myöten.

Papel itse oli leveä, loistava ja karvainen naamaltansa, ja kasvultansa pieni mies, joka käytti valkeaa leveälaitteista hattua alas korviin painettuna, ett'ei näkyisi paisunutta, sinistä suonta, joka hiusmarrosta alkaen kulki otsan yli ja päättyi vasta silmäkulmain väliin. Lyhyesti sanoen: mies muistutti Velasquezin tauluista tuttuja kääpiöitä, jos luumme pois näiden kirjavat puvut ja sen tumman pronssivärin, jonka maalaaja ajan tapaan on heille antanut.

Kiivas ja ankara hän sitä paitse oli, mutta hänen suuri pääkallonsa sisälsi tavattoman määrän aatteita ollen jonkunlainen elävä, valoisa tietosanakirja; kuitenkin kohtasi tämä aaterikkaus hänen kiihoittuneessa, kuningasmielisessä itsepintaisuudessaan esteensä, jota tuo luonnottomasti paisunut suoni keskellä otsaa varsin hyvin kuvasi.

Kauppalassa liikkuvan huhun mukaan piili Papelin nimen alla toinen tunnetumpi mies, joka oli ollut Don Carloksen julmimpia käytyrejä, ja voittanut maineensa hurjana sotilaana ja uusien murhatapojen keksijänä. Näin lähellä Espanjan rajaa tunsikin hän itsensä vaivatuksi häpeällisen kunniansa vuoksi ja eli muka sentähden salanimisenä. Minkä verran oli huhussa perää? Niiden monien vuosien kuluessa, jotka Elysée vietti opettajansa läheisyydessä nauttien tämän erityistä suosiota, ei hän ikinä kuullut tuon hirmuisen kääpiön lausuvan sanaakaan, ei vastaanottavan ainoatakaan vieraskäyntiä tai kirjettä, joka olisi todistanut oikeiksi mokomat epäilykset Kun poikanen vähitellen miehistyi ja koulunkäynnin päätyttyä huomasi Reynha'an kauppalan liian ahtaaksi alaksi laakereillensa, diploomeillensa ja isänsä kunnianhimoille, heräsi kysymys hänen lähettämistensä Pariisiin. Hra Papel antoi hänelle useampia suosituskirjeitä legitimisen puolueen johtajille, raskaita ja salaperäisillä vaakunasineteillä suljettuja kirjeitä, jotka näyttivät todistavan oikeaksi tuon huhun naamioidusta kätyristä.

Mestari Méraut oli itse kiirehtinyt poikaansa matkaan, sillä hänen mielestensä näytti kuningas viivyttelävän tuloansa aivan liiaksi. Matkan kustannuksia varten uhrasi hän yksinkertaisesti ja sankarillisesti, mitä ikinä voi: möi kultakellonsa, äidiltänsä perityn, hopeisen avainsoljen ja vieläpä senkin viinitarhan, jommoisen hän omisti niinkuin kauppalan muutkin porvarit.

»Lähdehän katselemaan hieman, mitä ne siellä puuhaavat», sanoi hän nuorimmalle pojallensa, »ja mitä ne siellä oikeastaan vartovat? Täällä Reynha'assakin me alamme jo vihdoin ikävystyä.»

Elysée Méraut tuli Pariisiin 20-vuotiaana ja kiihkeät vakaumukset kiehuivat hänen mielessänsä, joka oli kehittynyt isän sokean kuningasmielisyyden siimeksessä ja johon tuo hurja espanjalainen oli lietsonut terästä ja tulta. Puolueen johtajat vastaanottivat hänet kuin olisi hän puolimatalla ja keskellä yötä noussut ensiluokan rautatievaunuun, missä muut matkustajat jo olivat valmistautuneet levolle, kukin sopessansa. Uusi tulokas saapuu ulkoa raittiista ilmasta ja jalkamatkasta virkistyneenä, haluaa antautua vilkkaaseen keskusteluun ja valvomalla karkoittaa matkan ikävyydet; mutta täällä tapaakin

hän joukon pahantuulisia, uneliaita ihmisiä, jotka turkkeihinsa ja saaleihinsa kääriytyneinä mielummin tuodittautuvat suloiseen uneen sinisellä varjostimella varustetun lampun hämärässä valaistuksessa ja pitävät sangen ikävänä, että tuo tungetteliä kosteine pukuinensa ja vetoisine ilmoineensa häiritsee heidän untansa. Tällaiselta näytti legitimistinen puolue rappeutuneessa vaunussansa muuten autiolla tiellä.

Tuo laiha, mustasilmäinen, leijonapäinen intoilija, joka kiihkeästi puhuessansa katkoi joka tavun ja säästi huitovalla liikkeellä jokaisen lauseen, näytti omaavan Suleaun kaikkeen toimintaan valmiin neron ja Cadoudalin rohkeuden, jonka vuoksi hän herätti puolueessa hämmästyä ja kauhua. Hän oli heistä sanalla sanoen vaarallinen ja levoton luonne. Selvänäköisenä niinkuin kaikki eteläranskalaiset kiihkoisuutensa ohessa ovat, huomasi Elysée pian, kuinka itsekäs ja masentunut tuo joukkokunta kaikessa kohteliaisuudessa ja hyvän kasvatuksen muovaamassa, teennäisessä osanotossansa oli. Heidän mielestensä ei nykyään ollut mitään tehtävää; paras oli vartoa, rauhoittua ja ennen kaikkea karttaa kaikkia nuoruuden innostuksia ja erehdyksiä. »Katsokaa vain prinssiä, millaisen esimerkin hän meille antaa», sanoivat he. Ja nämä viisaat ja maltilliset neuvot soveltuivat hyvin yhteen St. Germainin hienon etukaupungin vanhojen talojen kanssa, jotka ulkoapäin murateilla verhottuina ja sisältä kaikellisella, laiskuutta palvelevalla mukavuudella varustettuina seisoivat suurten ja vuosisataisista vanhoista sukumuistoistaan raskaiden porttiansa takana, kuuroina kaikelle muulle maailmalle. Kohteliaisuudesta kutsuttiin hän pariin kolmeen valtiolliseen kokoukseen, joita pidettiin kaikessa salaperäisyydessä, pelonalaisuudessa ja varovaisuudessa muutamassa vanhassa vehkeilypesässä. Näissä hän näki nuo Vendée-sotien ja Qviberonin veristen taistelujen ajoilta kuuluisain miesten jälkeläiset, miesten, joiden nimet ovat säilyneet Marttiirakentän muistolaulussa; noiden suurten nimien nykyiset kantajat olivat sileiksi ajeltuja, hienopukuisia, pappismaisia vanhoja herroja, joiden puhekin oli niin imelää kuin olisi heillä aina ollut joku makea sylttimarja suussansa. Kokoukseen saapuivat he vehkeilijäin näköisinä melkein vaatien, että poliisin piti ymmärtää yllättää heidät niinkuin se muuten itse teossa taisi huvittelakin itseänsä näiden viattomien yhtymäin kustannuksella. Korttipöytien ääressä nähtiin pian — varjostimilla varovasti peitettyjen, korkeiden kynttiläin valossa — joukko kaljupäitä, kiiltäviä kuin pelissä käytetyt pelimarkat; kumartuneina kuiskailtiin ja kuunneltiin siinä sitten uutisia Frohsdorfista, ylistettiin maanpakolaisten kärsivällisyyttä ja kehoitettiin toisiansa seuraamaan hänen antamaansa, korkeaa esimerkkiä. Hiljaa, hiljaa! Vaiti, vaiti! Joku kertoo sukkeluuden, jonka hra Barentin aikoinansa oli lausunut keisarinnasta! Hampaittensa välistä hyräilee joku toinen näin alkavaa häväistyslaulua:

"Kun kerran Napoleon vain ehtinyt on hyvin suomia selkiänne, niin laukee jousen jänne..."

Sitten lähtevät kaikki, kauhistuneina tuollaisesta rohkeudesta, yksitellen hiipimään leveän ja aution Varennes-kadun seinävieruksia, jotka heittävät peloittavan kai'un heidän askelistansa.

Elysée huomasi heti olevansa liian nuori ja toimintahaluinen liittyäksensä näiden vanhan Ranskan haamujen seuraan. Muuten oli keisarikausi juuri kohonnut täyteen kukoistukseensa; keisarilliset kotkaliput olivat sodan päätyttyä palanneet Italiasta ja kulkivat nyt riemusaatossa bulevardein liputettujen akkunain ohitse. Pikkukaupungin porvarin pojan ei siis ollut vaikea käsittää, että Reynha'an kauppalan valtiollinen kanta ei ollut yleinen ja että laillisen kuninkaan palaus oli epätietoisempi kuin siellä aavistettiinkaan. Hänen kuningasmielisyyteensä tämä ei kuitenkaan masentavasti vaikuttanut, vaan sai se päinvastoin vauhtia siitä ja laajeni hengessä juuri sen vuoksi, ett'ei enää voitu toimia. Pian selvisi hänelle, että hänen oli kirjoitettava teos, jossa hän esittäisi koko Pariisille sen, mitä hänellä oli sanottavaa, mitä hän uskoi ja mistä hän tahtoi muita vakuuttaa. Eikä aikaakaan, niin oli hänen elämänuransa suunniteltu: jokapäiväisen leipänsä aikoi hän ansaita antamalla tunteja; joutohetkinensä kirjoittaisi hän taas teostansa. Tuntioppilaita hän heti saikin, mutta teos vaati sen sijaan paljon työtä.

Niinkuin kaikki kotipuolensa miehet oli Elysée Méraut ennen kaikkea puhuja ja näyttelijä. Seisoessansa ja oman äänensä kuullessansa syntyi hänessä aatteita aivan kuin kellojen värähdykset vetävät salaman puoleensa. Lukemisen, tapahtumain ja alituisten mietiskelyjen kautta oli hän kehittänyt ajatuksensa, niin että sanat tulivat vuolaana virtana hänen huultensa yli, milloin innostaen, milloin sointuvan kaunopuheliaisuuden kannattamina; mutta kirjoittaessa tulivat ne aivan hiljallensa, sana sanalta, ikäänkuin säiliö, josta ne tippuivat, olisi ollut liian laaja sellaista maltillista siivilöitymistä varten, jota kirjailijatoimi kielellisine hienouksinensa vaatii. Vakaumuksensa julki lausuminen tuotti hänelle helpoituksen, kun hän ei keksinyt muuta keinoa päästä niistä. Sen vuoksi puhui hän ylioppilaskokouksissa, neuvotteluissa, kahviloissa, olletikin »latinalaisen» korttelin kahviloissa, jotka melkein yksinänsä tekivät vastarintaa toisen keisarikauden kutistuneessa Pariisissa, missä kirjat ja sanomalehdet tähän aikaan olivat kuonokopalla varustettuja. Jokaisessa kahvilassa oli tähän aikaan oma puhujansa ja suur'miehensä. »Pesquidoux *Voltaire* on tosin hyvä puhuja, mutta Larminat *Procopessa* on sentään paljon parempi», sanoivat ihmiset. Näissä kokoutui todellakin koko oppinut ja kaunopuheinen nuoriso, jonka mieltä korkeammat asiat pitivät vireillä ja joka tulisemmin uusi Bonnin ja Heidelbergin oluttupien kauniita valtiollisfilosofisia keskusteluja.

Näissä savuisissa ja meluavissa aatepajoissa, joissa huudettiin aikalailla ja juotiin vielä enemmän, huomattiin pian tuon pitkän ja aina innokkaan gascognelaisen puhetaito. Vaikka hän ei polttanut eikä juonut, näytti hän sittenkin huumautuvan käyttämästään kuvarikkaasta ja kiivaasta kielestä, jolla hän esitti nykyajan näkökannalta yhtä vanhentuneet mielipiteensä kuin ovat jauhoitetut tekotukat ja vannehameet, ja yhtä vähän ympäristöön soveltuvaiset kuin muinaistieteilijän kauneudenaisti soveltuu Pariisin muotitavarain laatuun. Kaikki tämä vaikutti siihen, että Elysée ennen pitkää oli voittanut sekä mainetta että kuulijoita. Kun kaasuliekit olivat sytytetyt noissa ahdinkoon asti täysissä kahviloissa ja ihmiset näkivät hänen pitkän ja hoikan vartalonsa ilmestyvän ovelle, hattu niskassa, tukka tuulessa hulmuavana ja kainalossa joku teos tahi aikakauskirja, jonka välistä tavattoman suuri paperiveitsi pisti esille, nousivat he katsomaan tuota likinäköistä ja vauhkoa miestä huutaen toisilleen: »Kas, tuossa tulee Méraut!» Ja sitten siirtyivät he syrjään valmistaaksensa kyllin tilaa, että hän voisi vapaasti huitoa käsillensä ja potkia jaloillansa.

Jo se meluava tapa, millä nuoriso hänet vastaanotti, sai hänet kiihoittuneelle tuulelle, jota lisäsivät kuumuus ja kaasuväläistuksen tukahduttavat ja huumaavat liekit. Ja pian alkoi hän puhua milloin yhdestä, milloin toisesta aineesta, jonka aiheen hän oli ottanut päivän sanomalehdestä tahi valinnut selaillessaan jotakin Odéonteatterin kirjamyymälöissä esillä ollutta teosta, puhui seisoalta, puhui istualta halliten äänellensä koko kahvilan ja saaden kädenliikkeillään kuulijakunnan milloin väistymään edemmäs, milloin ryhmittymään hänen ympärillensä. Dominonpelaajat lakkasivat pelistänsä, biljaardin pelaajat keskikerroksessa kumartuivat, biljaardikeppi kädessä ja piippu suussa, katsomaan yli porrasaukon, akkunat, lasit ja tarjottimet helisivät ikäänkuin olisivat postivaunut ohi ajaneet, ja tiskin luona seisova tarjoilijaneiti sanoi kaikille tulijoille: »Joutukaa sisään, tänään puhuu hra Méraut.»

Olivatpa Pesquidoux ja Larminat millaisia tahansa, löi hän ne kaikki laudalta. Hänestä tuli koko korttelin kaunopuhuja. Tämä kunnia, jota hän ei ollut etsinyt, riitti hänelle niin hyvin, että hän ijäksensä näytti kiintyneen tähän kaupunginosaan. Niin kävi siihen aikaan monelle muulle Larminatille, monelle todelliselle kyvyille, joka menetti kauniit virittävät ja kyvykkäät lahjansa laskemalla meluavasti ulos hyödyttömän höyryvoimansa joko huonon järjestyksen tai koneenkäyttäjän huolimattomuuden ja ajattelemattomuuden takia. Elyséen suhteen oli vielä eräs toinenkin seikka lukuunotettava: ilman vehkeilyä ja kunnianhimoa tuli tästä eteläranskalaisesta, joka kotiseudultaan oli tuonut mukansa ainoastaan kiivauden, oman uskonsa lähetyssaarnaaja ja sellaisen lannistumatonta intoa hän todella osoittikin lahkolaisten hankinnassa, lähetyssaarnaajan voimakasta ja vapaata luonnetta sellaisen epäitsekkyuden yhteydessä, joka lisätuloista ja lihavista papinpuustelleista välittämättä uhrautuu kovalle ja seikkailuperäiselle kutsumuksellensa.

Kahdeksantoista vuotta oli hän lakkaamatta työskennellyt kylväen aatteitansa opiskelemaan nuorisoon ja moni korkeaan virkaan kavunnut mies, joka nykyään ylhäisellä välinpitämättömyydellä sanoi: »vai niin, Méraut, se vanha ylioppilas!» sai menestyksestään etupäässä kiittää tätä nerokasta nuorukaista, jonka runsaalta tietopöydältä hän oli älynmurusia poimiskellut. Elysée tiesi sen, ja kun hän joskus kirjallisen suuruuden palmunlehvillä koristetun, vihreän virkatakin suojassa keksi omia kauneihin, akatemisiin korulauseisiin puettuja ajatuksiansa, iloitsi hän kuin isä, joka näkee rakkaiden tyttäriensä joutuneen varallisiin ja onnellisiin naimisiin vaatimatta heiltä mitään kiitollisuutta. Hänessä oli siis Reynha'an vanhan silkinkutojan ritarillisuutta, mutta vielä korkeammassa muodossa, sillä Elyséellä ei ollut sitä järkkymätöntä luottamusta menestykseen, jonka isä Méraut säilytti viimeiseen hengenvetoonsa. Vielä päivää ennen kuolemaansa — hän kuoli äkkiä saatuaan auringonpiston »ulkona raittiissa ilmassa» syödyn aterian jälkeen — oli hän kovalla äänellä laulanut laulun »Kuningas Henrik IV:stä». Ja henkitoreissa maatessansa sammuvin silmin ja kangistunein kielen, sanoi hän änkyttäen vaimollensa: »Ole huoletta lasten suhteen ... Athisin herttua ... kirjoitti heiden nimensä kirjaan...» Kuolinhetkellensä koetti hän vapisevin käsin kirjoittaa vuoteensa lakanalle: kra-kra...

Kun Elysée, äkillisestä kuolintapauksesta tiedon saatuaan, seuraavan päivän aamuna saapui Pariisista, lepäsi vanhus liikkumattomana, kalpeana ja kasvot päin seinää, joka yhä turhaan odotti uutta paperiverhoansa. Ovi työhuoneeseen seisoi avoinna ikäänkuin olisi kuolemalle valmistettu tietä, kuolemalle, joka kaikki erottaa, irroittaa ja laajentaa ympärillensä; avonaisesta ovesta näkyivät lepoon jätetyt kangaspuut ... ja isän kangaspuut muistuttivat Elyséestä haaksirikkoutuneen laivan mastoja, joiden purjeita tuuli ei enää täytä; samoin näkyi kuninkaan muotokuva ja tuo punaisella sinetillä varustettu taulu, joka oli ollut työteliään, uskollisen vainajan johtotähtenä. Tuolla ylhäällä, pienen kauppalan hälinää korkeammalla, kohosivat vanhat tuulimyllyt, jotka epätoivonsa merkiksi näyttivät kököttävän käsivartensa taivaan sineä kohti.

Elysée ei ikinä unhottanut tuota rauhallisena lepäävää vainajaa, joka oli saanut sulkea silmänsä jokapäiväisessä toimipiirissään. Hän kadehti isäänsä, hän, joka oikeastaan olisi ollut toiminnan ja uhkarohkeiden yritysten mies ja kaikkien niiden taru-unelmain toteuttaja, joita tuolla kauniilla, ijäisesti nukahtaneella vanhuksella oli ollut.

Palattuansa takaisin tältä surulliselta hautajaismatkalta sai hän tarjouksen saapua W:n hoviin

prinssien opettajaksi. Hänen pettymyksensä oli niin suuri, kaikellaiset pikkumaisuudet, kilpailijat ja kateelliset panettelijat, joiden kielenpieksemisen esineeksi hän oli joutunut, monarkkisen suuren loiston näkeminen läheltä, kulissien takaa — kaikki tämä oli masentanut hänen mielensä siinä määrässä, että niin pian kuin munkit olivat poistuneet ja ensimmäinen vilkas vaikutus heidän käynnistänsä oli hävinnyt, tuntui hänestä tuo suostumus tehtyyn ehdotukseen ennenaikaiselta, vaikka hän muuten ihailikin Illyrian kuningasta. Nyt muisti hän näet kaikki kokemansa ikävyydet ja hänestä tuntui uhrautumiselta jättää nykyinen vapaa elämänsä kaikkine tottumuksinensa. Sitten mieltä hän myöskin kirjaansa, tuota merkillistä teosta, joka yhäti kummitteli hänen aivoissansa. Sanalla sanoen: kotvan mieliskeltyänsä ja tuumailtuansa tuli hän siihen päätökseen, että hän epuuttaa antamansa lupauksen. Jouluaattona, hieman ennen kuin sovittu yhtymys muuten olisi ollut, kirjoitti hän kirjeen isä Melkiorille ilmoittaen hänelle, mitä oli päättänyt.

Isä Melkior vastasi hänelle heti paikalla. Hän ei tehnyt mitään vastaväitteitä, vaan kirjoitti lyhyesti näin:

»Tänä iltana ... iltakirkon aikana ... Fourneaux-kadun varrella. Toivon vieläkin voivani vaikuttaa teihin.»

Mustain veljesten luostari Fourneaux-kadun varrella, jossa isä Melkior oli taloudenhoitajana, on katolisen Pariisin omituisimpia ja vähimmän tunnettuja ilmiöitä. Tämä kuuluisan munkkikunnan emäluostari sijaitsee keskellä sitä likaista etukaupunkia, joka on Montparnassen rautatieaseman takana salaperäisessä piilossansa ja jota myöskin kutsutaan »pyhän haudan kommissariaatiksi». Läpi tämän korttelin mustan kurjuuden saapuu tänne oudosti puettuja munkkeja villaisissa matkakaapuissansa tuoden kaikellaisia pyhiä esineitä myytäväksi kuten esim. palasia todellisesta Kristuksen rististä, öljypuun hedelmäkivistä valmistettuja rukousnauhoja pyhäältä öljymäeltä, kuivattuja ja kovia Jerikon ruusuja, jotka odottavat virkistäväää kostuttamista vihkivedellä, sanalla sanoen mitä omituisimman kokoelman esineitä, joiden arvo raskaiden, mykkien rahakukkaroiden muodossa sitten palaa munkkikaapujen suurissa taskuissa takaisin Jerusalemiin pyhän haudan ylläpitoa varten.

Fourneaux-kadun varrella olevan luostarin veljeksille oli Elyséen esittänyt eräs hänen ystävänsä, köyhä kuvanveistäjä nimeltä Dreux, joka oli veistänyt luostarille ossunalaisen pyhän Margaretan pystykuvan, jota katsomaan hän kutsui kaikki tuttavansa. Paikka tuntui Elyséestä niin merkilliseltä, ihanalta ja hänen muinaisajan muistoille altista mieltänsä valtaavalta, että hän myöhemminkin usein kävi katselemassa luostarin runsaita muinaismuistoja suureksi iloksi ystävällensä Dreuxille, joka otaksui hänen käyvän ihailemassa hänen veistämänsä p. Margaretaa.

Ilta oli jo kulunut liki puoliyötä, kun Elysée Méraut jätti taaksensa latinalaisen korttelin meluavat kadut ja kaikki nuo leikkelekaupat ja muut ruokatarvarain myymälät, kahvilat naispalvelijoinensa, liköörianniskelut Racinen ja »Boul Michin» (ylioppilasnimitys St. Michelin bulevardille) varrella ja kaikki ylioppilaskasarnit, jotka joululiikkeen vuoksi näyttivät elävän yhtä vilkkaina läpi yön. Aivan äkkiä huomasi hän siirtyneensä tästä vilkkaasta liikkeestä suurille, autioille puistokaduille, joilla tuo yksinäinen vaeltaja, kaasulyhtyjen valon pienentämänä, näytti pikemmin matavan kuin kävelevän tietänsä eteenpäin.

Matalien muurien rajoittamien luostarirakennusten välillä, joista kellojen helinä kuului bulevardein alastomien puiden ylitse, jatkui se heinältä ja oljilta haiskahtavia navetta-aitauksia kiertelevä tie, jota myöten Elysée likaisessa lumisohjussa tarpoi eteenpäin katsellen taivaan kaarella koleassa yössä kimmeltäviä tähtösiä, joiden joukossa haaveksivainen eteläranskalainen oli näkevinänsä senkin, joka kerran saattoi paimenet Betlehemiin. Taivaan tähtösiä tarkastaessansa muistui hänen mieleensä lapsuusajan jouluaatot Reynha'assa, jolloin hänen oli tapana käydä kuulemassa jumalanpalvelusta tuomiokirkossa, mistä hän — läpi teurastajakorttelin kummallisten ja kuutamossa omituisen taruperäisiltä näyttävien rakennushahmojen — palasi takaisin vanhempiansa kotiin juhallisesti katetun ruokapöydän, murateilla koristettujen haarakynttiläin, tuoreiden, lämpimien joululeipien ja paistin luo. Ja niin elävinä olivat nuo lapsuuden muistot hänen mielikuvituksessansa että hän — nähdessänsä lumpunkokoilijan lyhdyllä vaaniskelevan kaikellaisia tähteitä katukäytävältä — oli näkevinänsä isänsä, joka lyhdyllä valaisi perheellensä tien joulumessusta kotiin palattaessa.

»Oi, ett'en koskaan enää saa nähdä vanhaa, rakasta isääni!» ajatteli hän.

Näin menneitä aikoja muistellen ja itseksensä rakkaita vainajia miettien saapui Elysée heikosti valaistulle Fourneaux-kadulle keskellä vielä epävalmista etukaupunkia pitkin tehdasrakennuksinensa, joiden yli korkeat savutorvet kohosivat vanhojen aitausten ja lankkujen välillä. Vinha tuuli tuntui olletikin kaupungin laiteilla olevilla avoimilla kentillä, ja läheisestä teurastuslaitoksesta kuului vaikeroivaa vinkumista, kumeita iskuja ja inhoittava läskin ja veren haju. Siellä teurastettiin lukemattomia jouluporsaita aivan kuin gallialaisten uhrijuhlain aattopäivinä entis-aikaan.

Melkein keskellä katua sijaitsevan luostarin portti seiso i avoinna ja pihalla näky i kahdet vaunut,

joiden kallisarvoinen komeus hämmästytti Elyséeta. Jumalanpalvelus oli jo alkanut, kuorolaulun ja urkujen säveleet kuuluivat kirkosta, joka muuten näytti verrattain autiolta ja pimeältä siinä heikossa valaistuksessa, jonka alttarilla palavat pienet lamput levittivät ympärillensä taittuen tarumaisesti kirkon akkunain maalattuihin ruutuihin. Kirkon laiva oli melkein ympyräinen ja koristettu punaristisillä lipuilla, joita riippui ympäri seinämiä, ja useilla maalatuilla, kömpelösti veistetyillä kuvilla; näiden keskellä kohosi Dreuxin marmorin hakattu ossunalainen p. Margareta, joka säälimättä ruoski valkoisia olkapäitänään. »Margareta», oli munkkien tapa tyytyväisesti sanoa, »kuului aikoinansa meidän luostarijärjestöömme, mutta hän oli — suurimpia syntisiämme.» Katto oli puusta, pienten ristikkoparrujen tuella kokoonpantu ja sitten maalattu; yli korkeankuoron kaartui pylväiden kannattama taivaskatos; kuorissa nähtiin seinässä kiinni olevat kuorituolit, ja keskellä näiden muodostamaa ympyrää kuun säteen valaisema messukirja kateederinensa. Kaiken tämän voi tuossa hämärässä valaistuksessa vain aavistaa. Kuoron taakse piilotettuja, leveitä rappusia laskeuduttiin maanalaiseen kirkkoon, missä yleinen jumalanpalvelus pidettiin, ehkäpä vanhain katakombein muistoksi. Tämän holvihuoneen perällä, mahtavain roomanilaisten pylväiden kannattamassa, valkaistussa kaariaukossa oli jäljennös Kristuksen haudasta Jerusalemissa mataline porttinsa ja kapeine hautakammioinensa, jota joukko pieniä, kivikoristeisissa jaloissansa vilkkuvia hautalamppuja valaisi; tässä valaistuksessa nähtiin maalattu vahakuva luonnollisessa koossa, esittävä Kristusta, jonka ruusunpunaiset veriset haavat näkyivät paljaksi jätetyissä jäsenissä. Toisessa päässä holvihuonetta nähtiin tuollainen lapsellinen esitys Kristuksen syntymästä seimessään, kapaloituna lapsena, jota eläimetkin töllistelivät ja jota ympäröivät kaunisväriset paperikukkaiset ja köynnökset muodoltansa sellaisina kuin ne uskonkiihköisen aivoissa olivat syntyneet, vaikka kooltansa pienempinä ja tekotavaltansa paremmin uusittuina. Niinkuin silloinkin ympäröi nytkin seimeä lapsijoukko ja parvi hurskaita, liikutettuja ja ihmetteleviä eukkoja, parvi noita poloisia, jotka todella rakastivat Jesusta; näiden joukossa huomasi Elysée suuresti hämmästyen myöskin pari ylhäisen näköistä herrasmiestä ja kaksi mustiinpuettua, kivisellä permannolla polvistuvaa hienoa naista. Toinen naisista oli suojelevan näköisenä kiertänyt kätensä pienen pojan ympäri ja näytti tässä asennossa rukoilevan.

»Ne ovat kuningattaria!» sanoi hiljaa eräs ämmä Elyséelle ihmettelystä tukahtuvalla äänellä.

Elysée säpsähti, lähestyi heitä ja tunki Illyrian Kristianin hienon sivukuvan ja ylhäisen ryhdin ja hänen vieressään seisovan ruskettuneet ja ulkoutuvat, mutta vielä nuorekkaat Palermon kuninkaan kasvot. Naisista ei hän nähnyt muuta kuin että toisella oli tumma, toisella kullankiiltävä tukka ja että toinen seiso siinä rakastavaisen äidin asennossa. Voi, kuinka hyvin tunki Mérautin tuo viisas munkki, joka niin sanoaksemme oli toimeenpannut nuoren prinssin yhtymyksen tulevan opettajansa kanssa. Nämä suistuneet kuninkaat, jotka olivat tulleet tänne palvelemaan näkymätöntä Jumalaa, lapsi seimessä kuninkaallisten ympäröimänä tässä vanhuuttaan luhistuvassa luostarissa, maanpakolaisuuden surullinen tähti, joka johti tähän etukaupungin Betlehemiin nämä ilman saattuetta ja lahjoja saapuneet viisaat, kaikki tämä vaikutti häneen sydämellisesti. Olletikin vaikutti häneen tuo pikku lapsi, joka seiso siinä avuttomana ja pää kallellansa katsellen seimen ympärillä kuvattuja eläimiä, kasvoillansa lapsen uteliaisuus, jolle kärsimykset ja kieltämykset sentään olivat antaneet hillitsevän leimansa.

Katsellessansa tuota pientä, 6-vuotiasta päätä, jossa tulevaisuus vielä kätkeytyi kuin perhonen kotelossansa, mietti Elysée kuinka paljon tietoa ja hellää huolta tarvittiin ennen kuin tuollaisesta kotelosta loistava perhonen lentoon lehahtaisi.

III.

Hovi St. Mandéssa.

Tilapäistä oleskelua *Hôtel de Pyramidesissa* oli kestänyt ensin kolme, sitten kuusi kuukautta lisäksi; matkakirstuja ei purettu, matkalaukkuja tuskin avattiin ja kaikki oli sellaisessa epäjärjestyksessä kuin epävarman kenttäelämän kestäessä. Joka päivä saapui suosiollisia uutisia Illyriasta. Tasavalta, joka oli istutettu valmistamattomaan maaperään ja jolta puuttui entisyyteen sitovia juuria ja sankareja, ei tahtonut ottaa menestyäkseen. Kansa oli ikävystynyt ja kaipasi kuningasperhettänään. Varmoja ja erehtymättömiä johtopäätöksiä saatettiin maanpakolaisten tietoon: »Olkaa valmiina ... huomenna on aika ehkä jo tullut.»

Ja seuraus oli, että kun kuninkaan asunnossa oli lyötävä seinään joku naula tai muutettava joku huonekalu, niin lisättiin aina muistutus: »tuskinpa sitä enää kannattaa tehdä.» Maanpakoa kesti kuitenkin edelleen eikä aikaakaan, ennenkuin kuningattarelle selvisi, että tämä oleskelu

muukalaisvilinässä ja mitä erilaisimpain muuttolintujen parissa näytti maailman silmissä sopimattomalta kuninkaalliselle arvokkaisuudelle. Ja sen vuoksi päätettiin muuttaa pois hotellista ja asettua asumaan oman katon alle; entinen siirtolaismaapako kävi näin pysyväiseksi.

Sopiva asunto saatiin Saint-Mandéssa, Daumesnilin puistokadun varrella ja Herbillonin kadun kulmassa eli niillä seutuvilla missä katu menee (Vincennesin) metsää pitkin ja missä kahden puolen katua jo tähän aikaan kohosi uljaita, puutarhain ympäröimiä, palatsimaisia rakennuksia, jotka kauniine pyörämäisine rappukäytävienensä ja englantilaiseen malliin järjestettyine, ulos kadullekin aistikkaiden rautaristikkojen läpi näkyvine ruohopenkereineensä muistuttivat Boulognen metsään vievää puistokatua. Ennen heitä oli sinne jo asettunut Palermon kuningasperhe, jolta puuttui suurempia yksityisvaroja ja joka sen vuoksi katsoi täytyvänsä väistää suuren maailman ja n.k. *high-lifen* varsinaisia pesäpaikkoja. Malinesin herttuatar, Palermon kuningattaren sisar, oli niinkään muuttanut sinne asuaksensa omaistensa läheisyydessä, ja Illyrian kuningatar, heidän orpanansa, oli mielellänsä noudattanut ystävätärtensä kehoitusta valita niinkään Saint-Mandé pysyväksi olinpaikaksensa maanpaon aikana.

Sitä paitse oli kuningattarella ollut muitakin syitä. Hän halusi pysyä loitolla huvittelevasta Pariisista ja täten panna hiljaisen vastalauseensa tämän ajan väärää suuntaa vastaan, se kun riemuitsi tasavallan menestyksestä; sitä paitsi koetti hän karttaa sitä uteliainen tungettelevaisuutta, jonka esineiksi yleisesti tunnetut henkilöt tavallisesti joutuvat, sillä se oli hänen mielestäänsä kuninkaallisen arvon loukkaamista. Alussa oli kuningas kovasti vastustanut, että asetuttaisiin niin etäiseen kaupungin osaan, mutta vihdoin hän siihen kuitenkin suostui keksittyänsä sen, että hän siinä tapauksessa voi syyttää matkan pituutta, jos sattui viipymään kauvemman aikaa ulkona kaupungilla. Muita syitä tärkeämpi oli vielä se, että elintarpeet olivat siellä huokeammat, jonka vuoksi siellä verrattain halvasta voi ylläpitää kyllin loistavaa hovielämää.

Kuninkaalliset järjestivät siellä itsellensä niin mukavasti kuin suinkin mahdollista oli.

Tuo kolmikerroksinen, valkea rakennus kahden pienen torninsa ja vähäisen puistonsa kanssa oli rakennettu niin, että julkipuolelta oli näköala Vincennesin metsään päin. Sillä puolen rakennusta, joka oli Herbillonin kadulle päin, levisi suuri hiekoitettu piha, jonka rajoittivat rakennukset palvelusväkeä varten, kasvi- ja ulkokuoneet, ja joka ulottui aina rappukäytävään asti; sen yläpuolella taas riippui pari toisiinsa päin nojallaan olevan peitsen varaan viritetty telttakatos. Tallissa seisoi kymmenen vaunu- ja ratsuhevosta, sillä kuningatar ratsasti joka päivä; palvelusväki esiytyi allonge-tekotukassa ja illyrialaisvärissä puvuissa; ovenvartijana seisova »sveitsiläinen» pitkän hilporinsa ja leveän kultavyönsä kanssa oli pian yhtä tunnettu St. Mandéssa ja Vincennesissä kuin ukko Daumesnil aikoinaan oli puujalkoinensa. Kaikki näytti uudelta ja upealta. Ainoastaan vuosi oli kulunut siitä, kun Tomas Lewis kaikin tavoin ruhtinaallisesti varusti sen näyttämön, missä kuvattavamme historiallinen näytelmä tapahtui.

Niin, tosiaankin... Tom Lewis! Huolimatta kaikesta vastenmielisyydestä ja epäilyksistä hänen suhteensa oli heidän kuitenkin täytynyt turvautua hänen apuunsa. Tuo pieni ja paksu mies osoittausikin ihmeellisen sitkeäksi, luontevaksi ja toimeliaaksi kaikessa, mitä hän suorittaaksensa otti. Kukaan ei voinut keksiä parempia keinoja kaikenlaatuisten esteiden poistamiseksi, kukaan ei ovelammin päässyt määränsä päähän eikä tuntenut paremmin kuin hän, miten hankkijain, käsityöläisten, palvelijain ja kamarineitien sydämet voitettiin. Alussa sanoivat kuninkaalliset kyllä: »ennen teemme mitä tahansa, kuin turvaudumme Tom Lewisiin!» Mutta mikään ei ottanut menestyäkseen ilman häntä. Kauppiaat eivät toimittaneet täsmällisesti tavaroita, käsityöläiset valhettelivat, palvelusväki niskoitteli ja kaikki pysyi ennallansa, kunnes Tom Lewis kultasankaisissa silmälasieissansa saapui »cabissänsä» ajaen. Silloin näyttivät seinäpaperit ja matotkin virkoavan eloon: ikäänkuin itsestään kiinnittyivät ne kattolistaan, seinille ja permannoille; oviverhot, akuttimet ja esiriput järjestyivät niin rikkaasti ja aistikkaasti kuin toivoa voi. Samoin tulivat lämpöjohdot paikoilleen, kasvihuoneeseen ilmestyi kukoistavia kamelioita j.n.e. eikä uusien omistajain tarvinnut tehdä mitään muuta kuin istua — ja vastaanottaa kaikkialta virtaavaa laskujen tulvaa.

Vanha herttua ja hoviministeri Rosen se oli, joka Herbillonin kadun varrella sijaitsevassa sivurakennuksessa vastaanotti virkahuoneessansa kaikki laskut ja maksoi ne, muuten osasi hän menetellä niin taitavasti kuninkaan vähäisen omaisuuden hoidossa, että rahat — huolimatta tästä ulkonaisesta loistosta ja kultauksesta, millä luhistunutta suuruutta koetettiin peittää — kuitenkin riittivät kuninkaan ja kuningattaren yksityisiin menoihin. Ollen molemmat kruunattuja hallitsijoita ja kuninkaiden lapsia, eivät he itse ymmärtäneet vähääkään tavarain hinnoista. Kun kumpikin olivat tottuneet näkemään kuvansa jokaisella kultarahalla ja lyöttämään rahaa mielensä mukaan, ei tämä ympäröivä ylellisyys suinkaan tuntunut heistä mitenkään tavattomalta; päinvastoin tunsivat he ainoastaan sen, mitä heiltä puuttui nykyisessä asemassa, kun kruunut olivat pudonneet heidän päästäänsä, jättäen kylmät jäljet ohimoille.

Vaikka talo ulkonaisesti näyttikin vaatimattomalta, olivat sen suojat nyt kuitenkin melkein yhtä

loistavasti sisustetut kuin kuninkaallinen linna Laibachissa, jota sisustus muistutti. Kuningattaren huoneessa oli samallaiset, siniset brüggeläiset silkkiset seinäverhot kuin hänellä ennen oli ollut, ja niinkään oli kuningas saanut samanlaiset kuin hänen kamarissansa oli Laibachissa, rappusissa näkivät he jäljennöksinä samat pystykuvat, jotka siellä koristivat kuninkaallista linnaa, ja kasvihuoneessa oli heillä samanlainen pieni apinahuonekin muutamia suosittuja elukoita varten varattuine köynnöskasvinensa. Mutta mitä merkitsivät nämä vähäiset yksityisseikat, joiden järjestämisessä oli koettu olla mahdollisimman hienotunteisia ja hyvänsuopaisia, mitä merkitsivätkään nämä vähäpätöisyydet ihmisille, jotka ennen olivat omistaneet neljä historiallista linnaa ja näiden lisäksi komeita kesäpalatseja, jotka kohosivat taivaan ja vetten välillä »Adrian meren puutarhoiksi» kutsutuilla, viheröitseville saarilla! St. Mandéssa sai Adrian merenä olla pieni metsälampi, joka sijaitsi juuri kuningattaren akkunain alla ja jota hän usein katseli suruissansa kuin Andromakhe maanpaossansa katseli väärää Simois-jokea. [Andromakhe oli maanpaossa Pyrhon hovissa, jonka läheisyydessä virtasi Troijan, Andromakhen kotikaupungin, luona olevan Simoisjoen mukaan kutsuttu joki. Suoment.] Kuitenkin sattui, että Kristian, joka käytännöllisissäkin asioissa oli puolisoansa hieman perehtyneempi, kerran ihmetteli, kuinka heidän kannatti asua näin loistoisasti, vaikka heidän omaisuutensa ei vastannut sitä.

»Tuo Rosen on mahdoton käsittää», sanoi hän. »En ymmärrä, kuinka hän menettelee, että vähäinen omaisuutemme riittää kaikkeen tähän!»

Sitten lisäsi hän nauraen:

»Mutta siitä voimmekin kuitenkin olla varmat, ett'ei hän omistansa lisää talouskassamme!»

Itse teossa oli Rosen ollut Illyrian hovissa todellinen Harpagon. Pariisiinkin asti oli tämä pilkkanimi herttua seurannut ja tämä hänen personaansa liittyvä saiturin maine näyttäisikin todeksi, kun hänen poikansa välittäjän kautta solmi avioliiton pikku nti Sauvadonin kanssa, jonka sievä ulkomuoto ei suinkaan vielä oikeuttanut herttuaa tuollaiseen alhaisempaan liittoon. Rosen oli rikas. Tuo vanha sotaurho, jonka linnunnaamassa kuvastui saaliin- ja ryöstönhimo, ei ollut käynyt sotiansa turkkilaisia ja montenegrolaisia vastaan pelkästään kunnian vuoksi. Jokaiselta sotaretkeltänsä palasi hän kuormavankkurit täynnä tavaraa ja se komea palatsi, joka hänellä Pyhän Ludvigin saarella Pariisissa oli St. Lambertin hotellin vieressä, sisälsi paljon kalleuksia. Itämaisia seinäverhoja, keskiaikaisia huonekaluja, raskaita kulta-triptykoneja, kuvanveistoksia, pyhiä lippaita, kullalla ja hopealla ommeltuja kankaita, jotka kaikki olivat luostareista tahi turkkilaisista haaremeista ryöstettyjä saaliita, nähtiin hänen suurissa salongeissaan kosolta. Vieraita ei hänen luonansa kuitenkaan ollut enemmältä ollut kuin yhden ainoan kerran, nim. Herbertin häissä, jotka ukko Sauvadon muuten kustansi. Sen jälkeen olivat Rosenin salongit pysyneet täydellisesti suljettuina ja nuo aarteet säilytettiin siellä alaslaskettujen akuttimien ja suljettujen akkunaluukkujen takana niin hyvin, ettei kukaan, ei edes aurinkokaan saanut pilkistää sisälle. Miesparka eli näet täydellistä erakkoelämää: asui ainoastaan yhdessä kerroksessa, piti vain kahta palvelijaa ja aterioitsi niin vaatimattomasti kuin mikäkin saita maalainen, jonka vuoksi maakerroksessa olevat uunit paistinvarainensa saivat olla kylmillänsä, koskemattomina ja suljettuina niinkuin toiset loistokerroksetkin.

Kun kuninkaallinen pariskunta saapui Pariisiin ja Rosenin perheen jäsenet astuivat pienen hovin palvelukseen, muuttui vanhan herttuan elämänjärjestys. Ensistäänkin muutti poika nuoren puolisonsa kanssa taloon asumaan, sillä heidän entinen asuntonsa Monceauxin puistossa, joka kullattuine rautaristikkoinensa muistutti pientä, uus'aikasta lintuhäkkiä, oli liian kaukana St. Mandéhen siirtyneestä hovista. Joka aamu klo 9 oli ruhtinatar Clotilden tapa ilmasta huolimatta saapua kuningattaren luo, jonka jälkeen hän isänsä kanssa nousi vaunuihin lähteäkseen ajelemaan tuossa joesta nousevassa aamuissa usvassa, joka kesällä ja talvella leijui saaren yllä aina klo 12:een päivällä peittäen ihanan luonnonnäyn kuin mikäkin harso. Tähän aikaan nukkui näet ruhtinas Herbert tavallisesti vielä sikeää unta, leväten ankarasta yöpalveluksestansa kuninkaan luona, joka huvitteli parhaimpansa mukaan ottaaksensa takaisin mitä hän oli menettänyt eläessänsä kymmenen vuotta kotilieden ääressä kaukaisessa maassansa. Öiseen Pariisiin oli hän erityisesti mieltynyt. Vaikka hän usein lähtikin klubilta niin myöhään, että kaikki teatterit ja kahvilat jo olivat suljetut, täytyi hänen vielä saada käyskennellä loppumattoman pitkien kaasulyhtyrivien hohtavassa valossa pitkin autoita bulevardeja huolimatta siitä, olivatko nämä kuivat tai sateen lioittelemat.

St. Mandéhen tultuansa oli Coletten tapana mennä suoraan kuningattaren luo, herttua taas meni pieneen sivurakennukseen, missä hänellä oli vastaanottokansliansa talousasioita varten. Tätä siipirakennusta kutsuttiin intendenttirakennukseksi, koska vanha herttua siellä joka päivä hoiti tehtäviänsä. Oli liikuttavaa nähdä tuo kookas vanhus nahkatuolillansa paperikasojen ja kartonkien keskellä, maksaen tavallisia puotilaskuja ja puuhaten muissa yhtä arkipäiväisissä askareissa, joiden selvittämistä varten hänellä ennen Laibachissa oli ollut joukottain kultanauhoilla koristeltuja virkamiehiä.

Niin saita hän nytkin toisen puolesta maksaessansa oli, että hänen kasvonsa vetäisivät kokoon kuin nauhalla kiristettynä, joka kerran kun hänen tuli rahalla maksaa jotakin. Koko hänen suora ja jäykkä ruumiinsa ja koneellinen kädenliikkeensä näytti panevan vastaan aina kun seinään muurattu kassa oli avattava.

Aina osasi hän järjestää niin, että hänellä kuningasperheen niukoista varoista huolimatta oli varalla rahat niitä suuria menoja varten, joita hovin talous vaati ja joihin kuningattaren hyväntekeväisyys sekä kuninkaan anteliaisuus ja tilitettävä huvitteluhalu antoi aihetta. Kuningas Kristian, joka oli päättänyt iloisesti viettää aikansa maanpaossa, piti näet sanansa tässä suhteessa. Ahkerasti otti hän osaa kaikkiin juhliin Pariisissa samoin kuin suurten klubien elämään; salongeissa oli hän odotettu vieras ja niin usein näkyi hän teattereiden ensimäisten aitioiden vilkkaassa hälinässä ja kilpa-ajojen kiihtyneessä melussa, että hänen veitikkamainen ja hieno sivukuvansa aina tavattiin »koko Pariisin» tunnettujen medaljonkipiirustusten joukossa, toisella puolen joku kuuluisa, rohkeasti sirostaunut näyttelijätär, toisella eräs epäsuosioon joutunut veltostunut perintöprinssi, joka odotellessansa hallitusvuoroansa kulutti aikansa vetelehtimällä bulevardikahviloissa.

Kristian eli nuoren kumipään toimetonta ja kuitenkin muka täyteläistä elämää. Jälkeen päivällisen pelattiin pallopelejä ja istuttiin *skating-pöydän* ympärillä, sitten tehtiin ajoretki Boulognen metsään ja kun ilta tuli, pistäytyi hän johonkin vierashuoneeseen, joka oli »chic» ja jonka ylellisyyttä ja suurta puhevapautta hän rakasti. Myöhemmin mentiin pikku teattereihin, juteltiin tanssijattarien lämpiössä ja eri seurapiireissä, kunnes jouduttiin pelipöydän ääreen, missä hän käsitteli kortteja tavalla, joka ilmaisi hänen mustalaistaipumustansa uhkarohkeaan peliin ja sen aiheuttamiin yllätyksiin. Kuningattaren kanssa ei häntä nähty paljo koskaan liikkeellä muulloin kuin sunnuntaisin, jolloin hän saattoi puolisonsa St. Mandén kirkkoon. Eivätkä he muutenkaan juuri tavanneet toisiansa muulloin kuin aterioilla. Kuningas näet hieman pelkäsi puolisonsa totista, järkevää ja aina velvollisuuksia tarkkaavaa luonnetta, sillä tämän halveksiva kylmyys vaivasi häntä kuin aina valvova omatunto. Se näytti alinomaa muistuttavan häntä kuninkaallisista tehtävistä ja niistä korkeammista velvoituksista, jotka hän tahtoi unhottaa. Ollen liian heikko nousemaan avonaisesti tätä mykkää ylivaltaa vastaan piti hän viisaampana paeta, valhetella ja piiloutua.

Kuningatar Frédérique taas tunsu paremmin tuon häilyvän ja heikon, kiihkeän ja sentään velton slavilaisen mielenlaadun; niin usein oli hänen täytynyt antaa anteeksi tuon lapsimaisen miehen erehdykset, joka oli säilyttänyt lapsen koko miellyttävyyden, heleän naurun ja julmat oikut; niin usein oli hän nähnyt hänet polvillaan edessänsä jonkun erehdyksen jälkeen, jonka kautta hän oli pannut alttiiksi onnensa ja arvonsa, ettei hän enää toivonutkaan mitään muutosta miehessä ja puoliossa, vaikka hän vielä säilytti hiukan kunnioitusta *kuningas* Kristiania kohtaan. Tätä erimielisyyttä oli kestänyt jo kymmenen vuotta, vaikka avioliitto näennäisesti olikin ollut sangen sopusointuinen. Yhteiskunnan kukkuloilla, suurissa palatseissa, lukuisain palvelijain ympäröimille, etäisyyteen tuomitsevain ja tunteita hillitseväin hovitapojen orjistamille ihmisille käy tällaisten valheiden peittäminen mahdolliseksi. Mutta täällä maanpaossa tuli totuus ilmi.

Frédérique oli ensin toivonut, että tämä kova koetus kypsyttäisi kuninkaan mielen, herättäisi hänessä sellaisen kauniin kapinan, joka kykenee luomaan sankareja ja voittajia. Päin vastoin näki hän omilla silmillänsä, kuinka hänen puoliossansa vain kasvoi tuo huvinhalu ja villitys, jota Pariisissa oleskelu pirullisine huumauksinensa, tuntemattomana eläminen, kaikellaiset houkutukset ja nautinnot yhä kiihoittivat. Jos hän olisi tahtonut seurata puolisoansa näille hulluille retkille, olla mukana suurkaupungin pyörteessä, saattaa kauneutensa, hevosensa ja pukunsa huomatuiksi, ja jos hän olisi alentunut kaikilla naisen veikeyden keksimillä tavoilla imartelemaan puoliosansa turhamaisia taipumuksia, niin olisi keskinäinen sopusointu ehkä ollut voitettavissa.

Mutta hän pysyi täällä enemmän kuningattarena kuin koskaan ennen, eikä voinut luopua ylväistä pyrkimyksistensä ja kunnianhimoisista toiveistansa. Se seikka, että hän nyt oli kaukana näiden vaikeiden kärsimysten sotanäyttämöltä, vain lisäsi hänen intoansa: kirjeen toisensa perästä lähetti hän milloin yhteen, milloin toiseen Euroopan hoviin tehden vastalauseita, vehkeillen ja valittaen sitä kovaa ja armotonta kohtaloa, jonka alaiseksi hän ja hänen puoliosansa olivat joutuneet. Hovineuvos Boscovitsh kirjoitti hänen sanelunsa mukaan, ja kun kuningas ilmestyi heidän luoksensa klo 12 päivällä, jätti hän nämä hänen allekirjoitettavaksensa.

Kuningas allekirjoitti tietysti kaikki, mitä toinen vain tahtoi, vaikka ivallinen hymy silloin aina kierteli hänen huulillansa. Se epäily, joka oli ominainen hänen kylmäverisesti ivailevalle seurapiirillensä, oli vallannut hänetkin, ja ne kauniit luulottelut, joita hänellä alussa vielä oli ollut, olivat pian haihtuneet vastakkaisten mielipiteiden tieltä, niinkuin tuollaisille äärimmäisyyksiin taipuville luonteille tavallisesti käy. Nyt oli hän vallan vakuutettu siitä, että maanpako oli ainainen.

Sen vuoksi voimme helposti kuvitella, kuinka ikävystyneenä ja väsyneenä hän kuunteli puoliosansa esityksiä, kun tämä turhaan koetti saada häneltä silmäyksen ja voittaa hänen huomionsa. Kuningas istui

siinä välinpitämättömänä ja hajamielisenä hyrällen jotakin äsken kuulemaansa tuhmaa operettisäveltä tai hautoen mielessänsä kuvia edellisen yön huvituksista. Ja kun hän vihdoin pääsi ulos vapauteensa, puhkaili hän helpoituksesta ja antautui jälleen uudistuvalla innolla iloisen nuoren miehen elämän hyörintään jättäen puolisonsa aina surullisemmaksi ja yksinäisemmäksi jokaisen tällaisen keskustelun jälkeen.

Paitse kirjoitettavia ja lähetettäviä lyhyitä, vilkkaasti kaunopuheisia kirjeitä ja kirjelmiä, jotka veivät kuningattarelta koko aamupäivän, kulutti hän aikansa lukemalla kirjastossansa löytyviä uskonnollisfilosofisia ja historiallisia teoksia, kirje- ja muistelmakokoelmia, seurasi poikansa leikkejä puutarhassa ja ratsasteli Vincennesin metsässä. Harvoin ratsasti hän sinne päin, missä suurkaupungin kurjat laitteet alkavat, eikä koskaan niin lähellekään, että hälinä sieltä olisi voinut häntä häiritä. Pariisi vaikutti häneen kauhistavasti ja vastenmielisesti, ja ainoastaan kerran kuukaudessa ajoi hän komeiden livreepukuisten palvelijainsa vartioimana tervehtimään muita maanpaossa eläviä ruhtinasperheitä. Ikävystyneenä hän näille retkillensä läksi ja alakuloisena hän niiltä palasi. Kaikkialla tapasi hän vain nöyrää alistuvaisuutta. Kukaan ei näyttänyt toivovan mitään: kaikki olivat he tottuneet pitämään maanpakoa välttämättömänä ja väistämättömänä pahana, jonka toiset kantoivat jalolla alistuvaisuudella, toiset taas lohduttausivat kaikellaisilla hullutuksilla ja lapsellisuuksilla tai vieläkin pahemmalla.

Arvokkain ja ylhäisin noista suistuneista majesteeteista oli Westfalin kuningas, sokea, poloinen vanhus, joka tyttärensä, vaaleaverisen Antigonon kanssa eli maanpaossa ja vaikutti sangen liikuttavasti, mutta muuten ylläpiti asemansa mukaisen ulkonaisen loiston. Nytemmin kokoili hän ainoastaan nuuskarasioita ja muita merkillisyyksiä; nämä hän järjesti lasin alle salonkeihinsa ikäänkuin ivaksi poloiselle omistajalle itsellensä, joka ei kuitenkaan voinut näistä silmillänsä nauttia. Palermon kuningas näytti tuhmistuvan melkein yhtä välinpitämättömäksi, lienee tähän lamautumiseen sitten ollut syynä perhesurut, huolet, rahanpuute, onneton avioliitto tahi ainoan lapsen kuolema. Kuningas oli melkein aina ulkona kaupungilla, sillä välin kuin hänen puolisonsa istui kotona maanpakolaisuuden ja »leskeyden» yksinäisyydessä.

Galitsian kuningatar taas oli turhamielinen, loiston- ja huvinhaluinen nainen, joka menetettyään kruununsa murehtimatta jatkoi edelleen itämaisen hallitsijattaren riihotonta elämäntapaa, jota vastoin Palman herttua silloin tällöin turvautui kivääriinsä, koettaen päästä isänmaansa rajojen sisälle, mutta joka kerran lykkäsi se ankarana hänet takaisin surkuteltavan toimetttomaan elämään. Viimemainittu oli oikeastaan enemmän roisto kuin vallantavoittelija, sillä hänen sotayrityksensä tarkoittivat ainoastaan rahan hankkimista rakastajattarien ylläpitoa varten; hänen poloinen herttuattarensa sai täten kokea onnetoman aviopuolison tunteita, jotka lienevät olleet yhtä kiusallisia kuin on jonkun pyrenealaisen ryövärin vaimon sieluntila silloin, kun mies on partioretkillensä ja vaimo valmistuu yön tullen vastaanottamaan hänet haavoitettuna tahi kuolleena. Kaikki nämä karkoitettut hallitsijat käyttivät enää vain yhtä ainoaa mielilauseetta, joka ei juuri soveltunut yhteen heidän ruhtinaallisten sukujensa entisten, komeiden sukutunnustuksiensa kanssa: »miksi tehdä mitään? ... mitä varten?»

Kuningatar Frédériquen intoisiin ja kiihoittaviin mielenpurkauksiin vastasivat kohteliaimmat miehet hymyllä; naiset taas puhuivat teatterista, uskonnosta, veikeilystä ja muodeista. Vähitellen voitti tuo periaatteiden hiljainen masentuminen ja henkisten voimain väsähtyminen myöskin ylvään dalmatialaisen naisen mielen. Eläesssänsä kuninkaan kanssa, joka ei välittänyt enää koko kuninkuudesta, ja kovin hidaskasvuisen ja heikon pikku Zaran kanssa, alkoi hänenkin joustava mielensä lannistua. Vanhasta Rosenista oli vähän seuraa, sillä hän istui päiväkaudet kansliassansa. Ruhtinatar Colette taas oli keveä lintunen, joka alinomaa siisti höyheniänsä; Boscovitsh tuntui hänestä lapsimaiselta ja markisitar vanhalta hupsulta. Tosin oli talossa vielä isä Alphée, mutta tuo kömpelö ja kuiva munkki ei ymmärtänyt viittauksia, ei kuningattaren salaisia kärsimyksiä eikä hänen povessansa asuvia pelkoja ja epäilyksiä. Näihin vaikutti ehkä myöskin alkavan talven kolkkous. St. Mandén metsä, joka kesäkauden oli kukoistanut vihreänä ja kukkeana ja hiljaisuudellansa tarjonnut hänelle maalaislepoa ja virkistystä viikon kuluessa, iloista, kirjavaa kansanelämää sunnuntaisin, seisoi nyt talven saapuessa autiona ja surullisen synkkänä taivaan pilveillä ja usvien alinomaa metsälammesta uhotessa. Korppilaumat lentelivät mustien pensaiden yllä, harakat valmistelivat pesiänsä korkeiden puiden koukkuisille oksille ja alastomissa latvoissa häilyi omituisia naavamuodostuksia.

Tämä oli jo toinen talvi, jonka kuningatar vietti Pariisissa. Miksi tuntui tämä niin paljoa ikävämmältä ja surullisemmalta kuin edellinen? Hotellielämän meluahan ei voinut kaivata eikä myöskään mahtavan suurkaupungin hälinää. Ei, vaan samassa määrässä kuin kuningatar hänessä kuoleutui, paljastui hänessä nainen kaikkine heikkouksinensa, hyljätyn puolison tunteinensa ja kaipauksinensa päästä takaisin syntymämaahansa, josta hän oli karkoitettu.

Suuren salongin viereisessä lasigalleriassa oli hän antanut valmistaa itsellensä pienen, vilpoisen talvipuutarhan, mihin hän voi vetäytyä, kun tahtoi olla kaukana kaikesta kotihälinästä. Täällä vaaleilla seinäpapereilla verhotussa huoneessa, jonka kaikissa nurkissa nähtiin viheriöitseviä kasveja, voi hän

istua päiväkauden katsellen ulos puutarhaan, jonka musta, syyssateiden uurtama maa ja lukuisat puut, alastomat ja ohuet oksat muodostivat harmajassa ilmassa epätasaisia, ääriivivaisia kuvioita näköpiiriin ikäänkuin vaskipirroksen laatallensa; siellä täällä näkyi tummaa taustaa vastaan viheriöitseviä puksipuita ja rautatammia, jotka lumenkin alla säilyttivät värinsä puhkaisten valkovaipan terävillä oksillansa. Suihkukaivon kolmeen säiliöön virtaava vesi välkkyi kylmän hopean väriseltä; Daumesnilin puistotietä vastaan olevan korkean rauta-aidan tuolla puolen kulki raitiovaunuja häiriten vihellyksellensä silloin tällöin metsäisen seudun hiljaisuutta ja yksinäisyyttä ja heittäen taaksensa pitkän, raskaan savujuovan, joka kellertävän kuulakassa ilmassa häipyi niin vitkaan, että kuningatar voi seurata sitä kauvan aikaa ja nähdä sen vähitellen hälvenevän yhtä verkalleen kuin kului hänen oma elämänsä.

Oli sateinen talvinen aamu. Elysée Mérautin piti antaman ensimmäinen opetustuntinsa kuninkaalliselle prinssille tässä kuningattaren haaveiden surullisessa pyhätössä, joka sinä päivänä muuttui oppihuoneen näköiseksi: työpöydällä lepäsi kirjoja ja vihkoja, kamari oli valaistu atelierin tai luokkahuoneen tapaan, vartalon mukaiseen mustaan pukuun puettuna istui äiti pienen kiilloitetun ompelupöydän ääressä katsellen tätä opettajan ja oppilaan ensimmäistä yhtymystä, jonka alkaessa molemmat näyttivät yhtä kainoilta ja liikutetuilta. Pieni prinssi muisti hämärästi opettajansa suuren ja salamoivan pään, josta häntä oli huomautettu jouluaattona kappelin salaperäisessä hämärässä; hänen mielikuvituksensa, jota rva de Silvis oli kehittänyt kertomillansa saduilla, esiytyi Elysée jonakin sellaisena omituisena ilmiönä kuin jättiläinen Robistor tai taikuri Merliu. Yhtä kummallisesti vaikutti pikku prinssi myöskin Elyséehen: tuossa sairalloisessa lapsessa, joka todellakin näytti paljo vanhemmalta kuin hän itse teossa oli, — sillä hänen otsajuovansa olivat niin syvät kuin olisi hänen harteillansa levännyt ne kuusi vuosisataa, joiden alusta hän sukupuunsa johti — näki Elysée valta- ja kansakuntain valitun herran ja hallitsijan. Vapisevin äänin ja vakavana puhutteli hän prinssiä näin:

»Armollinen prinssi», sanoi hän, »teistä on kerran tuleva kuningas... Sen vuoksi täytyy teidän oppia tietämään, mitä merkitsee olla kuningas... Kuunnelkaa siis tarkkaan sanojani ja katsokaa samalla minuun päin, niin saatte kunnioittavasta katseestani selvityksen sanoilleni, ell'eivät ne aina sattuisi olemaan kyllin selviä...»

Koettaen laskeutua lapsen käsityskannan tasalle selitti opettaja nyt hänelle sanoin ja vertauskuvin jumalallisen oikeuden dogmia, hallitsijain korkeaa kutsumusta maan päällä, he kun olivat välittäjiä Jumalan ja kansojen välillä, sitä edesvastausta, joka — raskaampana kuin muilla ihmisillä — lepäsi jo varhaisesta lapsuudesta asti heidän hartioillansa... Pikku prinssi ei luultavasti ymmärtänyt täydellisesti, mitä hänelle sanottiin, mutta ehkäpä tunsi hän hiukan sitä samaa virkistävää lämpöä, millä huolekas puutarhuri, harvinaista kasvia hoitaessansa, suojelee sen hentoa taimea ja hienoja juuria. Kuningattaresta taas, joka istui kumartuneena koruompeluksensa ylitse, tuntui se mieluisalta yllätykseltä, kun hän — vuosia turhaan varrottuansa — kuuli mielipiteitä ja ajatuksia, joita hän oli kätkenyt sielunsa syvimpään soppeen.

Kuinka kauvan olikaan hän uneksinut yksinänsä! Nyt sai hän mielestensä selvityksen niin paljon sellaiselle, minkä hän ennen oli tuntenut voimatta sitä itsellensä selittää. Hänen hämärämmät käsitteensä kuningasvallasta selvenivät ja saivat niin kauniin ja yksinkertaisen selityksen, että lapsikin melkein voi sen ymmärtää niinkuin opettajan tarkoitus olikin. Katsahtaessansa ylös ja tarkastaessaan noita karkeita piirteitä, jotka usko ja kaunopuheisuus teki niin eloisiksi, ei hän voinut olla vertaamatta häntä Kristianin kauniisiin, vaan välinpitämättömiin kasvoihin epäilevine ivahymyineensä.

Eikä hän voinut olla Mérautin sanoihin vertaamatta tuota ijankaikkista kysymystä: »mitä turhaa varten?» jonka hän oli kuullut kuninkaiden suusta, ruhtinattarien joutavia lörpötellessä. Nyt oli rahvaan keskuudesta kohonnut mies, kutojan poika, jonka elämäntarinan hän tunsi, koonnut katoavat kuninkaalliset muinaistarut: hän oli pelastanut tabernakelin pyhine esineinensä ja säilyttänyt pyhän tulen, joka leimusi hänen katseessansa ja vaikutti hänen innokkaissa sanoissansa. Oi, jospa Kristian olisi ollut tuollainen mies! Silloin he joko istuisivat vielä valtaistuimillansa taikka lepäisivät haudattuina niiden raunioiden alla! Ja kuinka omituisia! Hänestä tuntui kuin olisi hän ennenkin kuullut tuon äänen ja nähnyt nuo kasvot! Mutta missä? Mistä muiston hämärästä kätkestä esiytyvätkään nuo sielukkaat piirteet ja nuo äänenpainot, jotka vaikuttavat hänen olemuksensa syvyyteen ja sydämensä salaiseen onkeloon?...

Sitten siirtyi opettaja kuulustelemaan oppilastansa ... ei juuri siitä, mitä tämä taisi (sillä se ei kauvaksi aikaa olisi riittänyt), mutta opettaaksensa hänelle lisää kysymystenkin muodossa. »Kyllä, herra!... Ei, herra» olivat melkein ainoat vastaukset, jotka pikku prinssi voi antaa ja joiden ääntämiseen hän pani kaiken voimansa. Tämän teki hän niin kainon rakastettavasti kuin hamasta varhaisemmasta lapsuudesta aina naisten kasvattamat pojat usein tekevät. Kuitenkin koetti hän, tuo poloinen lapsukainen, etsiä kaikesta niistä keijukaisia ja kääpiöitä käsittelevistä saduista, joilla rva de Silvis oli täyttänyt hänen satunäyttämön tapaan työskentelevän mielikuvituksensa, etsiä muutamia piirteitä yleisestä historiastakin. Paikallansa istuen avusteli äiti häntä rohkaisevin, varmistavin ja kehoittavin sanoin. Sielunsa siivillä nosti hän lapsensa kuin pääskynen pesänsä lopullisesti jättäesssänsä tekee

ottaen mukaansa nuorimman poikasensa, jonka siivet eivät vielä ole lentokykyiset. Kun poikanen näytti epävarmalta, laskeutui äidin kirkas katse kuin laine oljenkorren ylimennessä laskeutuu; jos hän taas vastasi oikein, nosti hän voitonriemuisella hymyllä silmänsä opettajaa kohti. Kuukausiin ei hän ollut tuntenut tällaista hyvinvointia ja iloa. Pikku Zaran vahankarvainen iho ja sairalloisen raukeat lapsenkasvot näyttivät nyt purppuroivan terveyttä. Tuntui siltä kuin maisemakin olisi puhujan taikasanan voimasta menettänyt yksitoikkoisuutensa ja näyttänyt ainoastaan suuremmoisuuksensa ja mahtavuutensa. Sillä välin kun kuningatar kynnärpänsä varassa kuunteli opetusta ikäänkuin kumartuneena sitä koittavaa tulevaisuutta kohti, jolloin poika voitollisena palaisi esi-isiensä valtaistuimelle Laibachissa, tunsu Elysée ihailun väreitä katsellessansa hänen kasvojensa kirkastettua ihanuutta aavistamatta olevansa itse tuon ilmeen herättäjä. Tuolla kauniilla, agatinvärisellä otsalla näki hän kuninkaalliseksi diadeemiksi kiertyvään sankkojen kiharain risteilevät heijastukset.

Opetustuntia kesti vielä kellon lyödessä 12. Siinä suurehkossa salongissa, jossa pieni hoviseura joka aamu yhdessä söi aamiaista, alettiin jo kuiskailen ihmetellä kuninkaan ja kuningattaren poissa-oloa. Hyvä ruokahalu ja ikävä odotus vaikuttivat, että näihin kuiskauksiin sekoittui hieman pahan tuulengin tunteita. Boscovitch, joka oli kuljeksanut pari tuntia valleilla katsellaksensa olisiko joku merkillisempi kasvi vielä säästynyt kylmältä vuodenajalta, seiso nyt vilusta ja nälästä kalpeana valkoisen, muodoltansa alttarimaisen marmoriuunin edessä, jota toisinaan alttarina myöskin käytettiin, kun isä Alphée sunnuntaisin sen edessä luki kotimessuja.

Jäykkänä, suorana ja majesteettillisena istui markiisitar de Silvis sohvan nurkassa, vihreä samettipuku yllänsä, puuhka laihan kaulansa ympäri kierrettyinä, ja nyökkäili surullisesti päällänsä kuiskaillessansa ruhtinatar Coletten kanssa. Rouva parka oli vallan epätoivoissaan, että hänen oppilaansa oli uskottu tuollaiselle ... todellakin »mokomalle», jonka hän samana aamuna oli nähnyt harppaavan pihan poikki.

»Te olisitte epäilemättä säikähtänyt häntä, ystävättäreni!... Tukka näin pitkä... Ja ulkonäkö kuin mielipuolen... Mokomaa eivät muut löytäisikään kuin isä Alphée!...»

»Häntä sanotaan kovin oppineeksi», arveli ruhtinatar hajamielisenä.

Tästä toinen vain kiihtyi:

»Kovin oppineeksi!... kovin oppineeksi!... Tarvitseeko kuninkaan pojan rasittaa päätänsä kreikalla ja latinalla ollaksensa joku kuollut sanakirja!... Ei, ei, tiedättekös, pikku ruhtinatar, tuollaisten kasvatus vaatii erityisiä tietoja, jotka hän olisi saanut minulta. Minä olin toimeeni valmistaunut. Olen tutkinut tarkkaan apotti Diguettin teoksen 'Prinssien kasvatuksesta' ja tunnen täsmällensä hänen sääntönsä, joiden avulla prinssien on opittava tuntemaan ihmisiä ja pääsemään imartelijoista. Edellistä varten on hänellä kuusi, jälkimäistä varten seitsemän sääntöä. Näin ne järjestyksensä kuuluvat:...»

Ja sitten alkoi markiisitar lukea niitä nuorelle ruhtinattarelle, joka istui pyöreällä ja pehmeällä istuimella n.k. »puhvilla» vaaleansinisessä hameessansa, jonka laahus ulottui kauas lattialle. Markiisittaren puheesta ei hän välittänyt, vaan tähysteli kuninkaan suojiin vievää ovea ärtyisänä ja huomattavasti tyytymättömänä niinkuin kaunottaret ovat, ell'ei tule se henkilö, jonka vuoksi he ovat erityisesti pukeutuneet.

Päälletysten napitetussa pitkässä takissansa käveli vanha herttua Rosen edestakaisin huoneessa jäykkänä kuin automaatti ja säännöllisin askelin kuin heilarin käynti. Silloin tällöin seisahtui hän jonkun akkunan eteen ja katseli ulos pihalle tai puutarhaan otsa rypyissä kuin laivanupseerin, jonka on vastattava aluksesta.

Ja laiva näyttikin olevan hänelle kunniaksi: tiilestä muuratut, punaiset piharakennukset ja intendenttipaviljonki seisovat siinä sievinä ja välkkyvinä sateesta, joka tulvasi taivaalta hienosti hiekoitetulle, kovalle pihamaalle ja uusille, puhtaiksi lakaistuille rappusille. Juuri tämä kaikkialla vallitseva järjestys ja sopusuhtaisuus se epäilemättä levitti — pilveilevästä taivaasta huolimatta — ympärillensä miellyttävän valaistuksen, joka heittyi myöskin lämpimään, matoilla varustettuun suureen salonkiin, missä kaikki näytti iloiselta ja hauskalta, alkaen valkoisista, kullatuista huonekaluista Ludvig XVI:n tyyliin aina vanhoilla koristeilla kaunisteltuihin seinäpanelauksiin, suuriin, upeihin peileihin ja pieneen kullattuun heilarikelloon saakka, joka aistikkailla silkkinauhoilla oli kiinnitetty erääseen peiliin.

Eräässä suuren salongin nurkassa oli muuan kaluston tyylinen hylly, jolla kapinallisten hävityksen tieltä pelastettu kuninkaallinen kruunu lepäsi lasilippaassansa. Kuningatar oli määrännyt, että sen piti olla jossakin nähtävänä »muistutukseksi kaikille», kuten hänen sanansa kuuluivat. Ja vaikka Kristian laskikin sen johdosta leikkiä arvellen, että diadeemi vaikutti kuin rococo ja antoi salille museomaisen leiman, niin täytyi kuitenkin myöntää, että tuo komea, keskiaikainen koristus läpimurrettuun kultakehykseen juotettuine jalokivinensä muistutti muinaisajan aatelista ja ritarillisuudesta keskellä edellisen sataluvun veikeilevää ja nykyajan monivivahteista kaunoaistia.

Pihalta kuului vaunujen jyrinää ja tulija tunnettiin heti kuninkaan ajutantiksi. Siis vihdoinkin joku edes!

»Myöhäänpä sinä tulet virantekoosi, Herbert!» sanoi herttua vakavasti.

Vaikka ruhtinas olikin jo aika mies, vapisi hän aina isänsä edessä, punastui ja sopersi jotakin anteeksipyyntöä tapaista. Myöhästys oli tosin ikävää, mutta syytön hän oli ... virantekoa oli kestänyt melkein koko yön.

»Sen vuoksi ei kuningas siis ole vielä tullut aamiaiselle?» sanoi ruhtinatar lähestyen heitä pienine neninensä.

Herttuan tuima katse sulki häneltä suun. Kuninkaan käytös ei liikuttanut ketään.

»Rientäkää heti ... luultavasti odottaa kuningas teitä huoneessansa.»

Tehtyänsä yrityksen saada rakkahan Coletten hymyilemään, totteli Herbert isänsä käskyä, mutta ruhtinatar, jonka pahatuuli ei puolison tulosta suinkaan vähennyt, meni nyrpeissään sohvaan, kauniit kiharat epäjärjestyksessä ja sininen hame rutisteltuna hänen omalla lapsenkätösellänsä. Viimeisinä kuukausina oli ruhtinas Herbert pulskistunut todellakin kauniiksi mieheksi. Colette, oli saanut hänet kasvattamaan viiksensä, jotka muka sopivat ajutantille ja antoivat sotaistemman ulkonäön miesparan yövalvomisesta ja viranteosta kuninkaan palveluksessa laihtuneille, kalpeille ja väsyneille kasvoille. Muuten ontui hän vielä hieman ja astui keppiinsä nojautuen kuin todellinen Ragusan sankari; tämän linnoituksen piirityksestä oli hän laatinut kertomuksen, joka oli kuuluisa jo ennen kuin se ehti ilmestyä painostakaan ja jonka hän tuonoin oli lukenut julki Palermon kuningattaren luona sillä seurauksella että ylhäinen kuulijakunta osoitti mitä suurinta mieltymystä ja ennusti hänelle akatemian palkintoa. Ajatelkaas, mihin asemaan ja kunniaan Coletten puoliso näin tulisi! Siitä huolimatta säilytti hän lapsellisen katseensa esiytyen vaatimattomana ja arkana olletikin ruhtinattarensa edessä, joka yhä kohteli häntä miellyttävimmällä ylenkatseella. Puolisonsa silmissä ei kukaan ole suuri mies, se näkyi tässäkin toteutuvan.

»No! Mitä nyt?» kysyi hän hieman nenäkkäästi nähdessänsä ruhtinas Herbertin palaavan takaisin kummastuneena ja hämillänsä.

»Kuningas ei ole palannutkaan kotiin!»

Nämä Herbertin sanat vaikuttivat salongissa vartojiin kuin salama. Kalveten ja kyneleet silmissä sai Colette ensimmäisenä sanotuksi:

»Onko se mahdollista?»

Lyhyesti murahti herttua:

»Ei palannut kotiin!... Mutta kuinka ei siitä ole ilmoitettu minulle?»

Rva de Silvis kierteli ja hypisteli hermostuneena puuhkaansa.

»Eihän kuninkaalle vain liene tapahtunut jotakin tapaturmaa?» huudahti ruhtinatar tavattoman kiihtyneenä.

Mutta Herbert rauhoitti häntä. Kamaripalvelija Lebeau oli tunti sitten poistunut talosta matkalaukun kanssa. Hän tiesi epäilemättä, kuinka asian laita oli.

Seurasi vaitiolo, jonka kestäessä kaikkia vaivasi sama levoton ajatus. Herttua sen äkkiä lausui julki:

»Mitähän kuningatar tästä sanonee?»

»Ehkä on hänen majesteetinsa ilmoittanut siitä hänelle», arveli Boscovitsh vavisten.

»Olenpa varma, ett'ei hän sitä ole tehnyt», sanoi Colette, »sillä juuri äsken aikoi kuningatar aamiaisella esittää uuden opettajan kuninkaalle.»

Väristen lisäsi hän hampaittensa välistä kyllin kovasti, että kaikki sen kuulivat:

»Tietäisinpä totisesti, mitä kuningattaren sijassa tekisin!»

Harmistuneena kääntyi herttua tuikein silmin pikku porvaristyttyön, jota hän ei siis saanut talttumaan ja aikoi juuri antaa hänelle vereksen opetuksen hallitsijain kunnioittamisessa, kun kuningatar samassa

ilmestyi Elyséen kanssa, joka talutti pikku prinssiä kädestä.

Kaikki nousivat ylös. Onnellisen naisen kaunis hymy huulillansa, jota ei ollut näkynyt pitkään aikaan, esitti kuningatar seurueelle hra Mérautin. Markisittaren tervehdys oli ylhäinen ja vähän ylenkatseellinen niinkuin se jo viikon päivät oli ollut. Ruhtinatar ei voinut liikauttaa jäsentäkään tervehdykseksi, vaan kalpeni ja punastui huomattavasti, että prinssin uusi opettaja oli sama omituinen, kookas mies, jonka vieressä hän oli syönyt aamiaista setänsä luona ja joka muuten oli Herbertin kirjan oikea tekijä. Sattumako hänet oli tänne tuonut vai oliko piru pelin sotkenut? Mikä häpeä hänen puolisollensa ja kuinka naurettavaksi hän joutuisi, jos tämä hänen kirjallinen petöksensä tulisi ilmi! Hän rauhoittui hiukan nähdessänsä, kuinka kylmästi Elysée häntä tervehti, vaikka hän epäilemättä tunsu ruhtinattaren. »Hän ei ole mikään tuhma mies», ajatteli tämä.

Sen pahempi turmeli Herbert koko näytelmän naivisuudellansa: ensin hän hämmästytti nähdessään Mérautin, mutta sitten ojensi hän tälle tuttavallisesti kätensä sanoen:

»Hyvää päivää, mitäs kuuluu?»

»Te tunnette siis ennestänsä hra Mérautin?» kysyi kuningatar häneltä hieman veitikkamaisesti hymyillen. Kotipapiltansa, isä Alphéelta, oli hän näet jo kuullut jutun Ragusan piiritystä koskevasta kuvauksesta.

Mutta hän oli liian hyvä huvitellaksensa moisella julmalla leikillä.

»Kuningas on todellakin unhottanut meidät», sanoi hän, »menkää toki hra de Rosen ilmoittamaan hänelle, että varromme häntä.»

Ruhtinaan täytyi tunnustaa hänelle totuus: kuningas ei ollut kotona, oli viettänyt yönsä ulkona ja kutsuttanut matkalaukun luoksensa palvelijan mukana. Tämä tapaus oli ensimmäinen laatuansa ja kaikki odottivat jotakin kiihkeää mielenpurkausta ylpeän kuningattaren puolelta ... oletikin kun oudon vieraan läsnäolo teki tapahtuman vielä ikävämmäksi. Mutta sitä ei tullut. Kuningatar pysyi rauhallisena. Vaihtoi vain muutamia sanoja ajutantin kanssa kysyen, milloin hän oli eronnut kuninkaasta.

»Noin klo 3 aamulla!... Hänen majesteettinsa oli prinssi Axelin kanssa lähtenyt jalkaisin kävelemään bulevardeja pitkin.»

»Ah niin, todellakin... Nyt minä muistan ... heillä oli jotakin yhteistä keskusteltavaa...»

Nämä rauhalliset sanat sanottuansa esiytyi kuningatar jälleen säteilevänä kuin äskenkin. Mutta ketään läsnäolevista hän ei saanut petetyksi. Kaikki tunsivat he Axelin prinssin ja tiesivät mitä juteltavaa tuolla rappiolle joutuneella, surullisesti kuuluisalla elostelijalla voi olla.

»Käykäämme siis pöytään!» sanoi Frédérique miellyttävän sirolla ja ylhäisellä kädenliikkeellä, joka palautti pienen hoviseururan kuningattaren omaan mielen tasapainoon.

Hän tarvitsi jonkun saattajan ruokasaliin mentäessä, kun kuningas oli poissa. Hetkisen eperoi hän, mutta teki pian päätöksensä ja kääntyi Zaran pikku kreiviin, joka suurin silmin ja sairalloisen, varhaisvanhan lapsen tarkkaavaisuudella seurasi tapahtumia. Syvällä hellyydellä, melkein kunnioittava, vakava hymy huulillansa, jota lapsi näytti oudostelevan, sanoi hän prinssille:

»Tulkaa, sire!»

IV.

Kuningas »juhlii».

Kello löi kolme Pyhän Ludvigin kirkon tornissa samannimisellä saarella.

Hiljaisuus ja pimeys vallitsi Rosenin herttuaallisen palatsin ympärillä; kaikki nukkui oman painonsa raskauttamien, vanhojen kivimuurien sisällä, jotka olivat hieman laskeutuneet holvattuine, suljettuine porttineensa ja vanhanaikuisine portinkolkuttimienensa. Tuolla sisällä ... suljettujen akkunaluukkujen takana ... heijastivat himmeät peilit ainoastaan vuossataista unta, jonka unelmia keveät kattomaalaukset näyttivät olevan niinkuin läheisen virran solina tuntui epäsäännölliseltä, pakenevalta hengitykseltä.

Mutta syvintä unta koko palatsissa nukkui ruhtinas Herbert, joka väsyneenä, runneltuna ja uupuneena vasta neljännestunti sitten oli palannut kotiinsa kiroillen tätä hänelle vastenmielistä elostelijan väsyttävää elämää, joka vieroitti hänet siitä, mikä hänelle oli rakkainta maailmassa, nim. hevoset ja pikku Colette. Hevosista vierausi hän siksi, ett'ei kuningas ensinkään välittänyt urheilijan virkistävästä ulkoilma-elämästä, puolisosiansa Colettestä taas sentähden, että kuningas ja kuningatar elivät vallan erillensä toisistansa ja tapaavat toisensa ainoastaan ruokapöydässä, jonka vuoksi heitä palvelevan ajutantin ja seuranaisen täytyy aina olla eri tahoilla ja elää erillensä kuin jonkun murhenäytelmän henkilöiden. Ruhtinatar rientää »hoviin» jo ennen kuin puoliso on herännytkään, ja kun tämä yöllä palaa kotiin, nukkuu ruhtinatar jo kaksinkertaisesti suljettujen ovien takana. Ja jos hän valittaa kohtaloansa, vastaa Colette hänelle juhlallisena:

»Sen uhrauksen olemme me kuninkaallemme ja kuningattarellemme velkapäät.»

Kaunis lohdutus rakastuneelle Herbertille, joka saa nukkua yksin ensi kerroksen suuressa makuusuojaissa, neljä metriä katosta, ihailta Boucherin maalauksia ovien yläpuolella ja katsella seiniin sovitettuja korkeita peilejä, joissa hänen muotonsa näkyi lukemattomissa eri etäisyyksissä!

Toisinaan, kun hän oli vallan murtunut, niinkuin hän tänä iltana oli ollut, tunsikin Coletten puoliso jonkunlaista itsestä tyytyväisyyttä siitä, että hän sai viskautua vuoteellensa tarvitsematta antaa minkäänlaisia selvityksiä puolisolonsa, noudattaa entisiä nuoren miehen mukavia tapojansa ja kääriä suuren silkkiliinan pänsä ympäri, sillä näin naurettavasti ei hän kauniin pariisittaren ivallisten silmien edessä koskaan uskaltanut pukeutua levolle ruvetessansa. Tuskin oli hän ehtinyt sänkyynsä ja laskenut pänsä koruompeluksilla ja ruhtinaallisella vaakunalla koristellulle päänalustalle, kun laskuluukku avautui ja uupunut, öitsevä kuninkaan ajutantti vajosi unhotuksen ja unen syvään kuiluun.

Mutta sieltä vedetään hänet jälleen ylös, koskapa hän unissansa tuntee jonkun valon liikkuvan edestakaisin silmiensä ohi ja kuulee ohuen terävän äänen vihlaisevan korvaansa:

»Herbert!... Herbert!...»

»Häh! Mitä nyt?... Kuka se on?...»

»Hyvä jumala, elkää toki huutako!... Minä se olen, Colette vain.»

Se oli todellakin Colette. Hän seisoi siinä vuoteen ääressä pitseillä koristetussa yööijyssänsä, joka jätti kaulan avoimeksi ja jonka hihat riippuivat laajoina; vaaleat suortuvat ylös suittuina, kierrettyinä ja pöyryiselle kerälle käärittyinä seisoi hän siinä pienen lyhdyn vaaleassa valaistuksessa juhlallisesti ja totisesti katsoen heräävää puolisoansa. Mutta kun Colette oikein selvästi erotti Herbertin peljästyneen ja tuhman naaman tuon suuren silkkihuivin sisästä, jonka päät pitkien korvien lailla pistivät esille, ja kun vielä huomasi, kuinka naurettavalta tuo sankkaviiksinen mies näytti pääenkeli Mikaelin pukua muistuttavine yöpaitoinensa täytyi hänen hymyillä tuolle sankarille, joka vaikutti kuin huonosta unestansa herätetty porvarillinen kerskuri.

Mutta tämä Coletten hilpeys ei kauvan kestänyt. Vakavana lasi hän yölampun pöydälle ja naisen ulkonäöllä, joka etsii riitaa, lasi hän käsivartensa ristiin rinnalle, niin että pienet kädet lepäsivät pyöreillä kyynärpäillä, ja alkoi puhua välittämättä siitä, oliko ruhtinas ehtinyt oikein valveutuakaan:

»Onko tämä teidän mielestänne oikeaa elämää, tämä!... Joka päivä palataan kotiin vasta klo 4 aamulla!... Soveltuuko se mielestänne — naineelle miehelle?»

»No, mutta rakkahin ystävättäreni! (Tässä hän äkkiä keskeytti puheensa viskaten pois silkkihuivin pänsä ympäriltä)... Syytön minä siihen olen!... Minä en toivoisi muuta kuin päästä mitä pikemmin takaisin pikku Coletteni, oman rakkaan vaimoni luo, jota...»

Näin sanoessaan koetti hän tavoitella lumivalkoisen yööijyn houkuttelevaa helmaa, mutta Colette sysäsi hänen kätensä kylmästi pois.

»Teistä tässä ei olekaan oikeastaan kysymys!... Tunnenhan minä teidät ... te olette tietysti sama suuri, viaton lapsi, joka ei kykene mihinkään... Melkeinpa haluaisin teidät toisellaiseksi... Mutta kysymys on kuninkaasta ja hänen arvostansa!... Millainen häväistys tuollainen elämä on koko...! Niin, jos hän olisi vapaa ja naimaton... Nuoret, naimattomat miehet huvitelkoot mielellänsä ... vaikka kuninkaan korkea asema ja arvo maanpaossakin sentään vaatii, että ... (voi, kuinka korkeille kannoille pikku Colette juhlallisesti asettuikin puhuessansa arvokkaisuudesta maanpaossa!) Mutta nyt on hän nainut mies. Enkä todellakaan ymmärrä, että kuningatar... Sillä naisella ei siis ole mitään suonissansa!...»

»Colette!»

»Niin, niin, tiedän teidän olevan isänne kaltaisen siinä suhteessa... Kaikki, mitä kuningatar tekee, oh!

Mutta minun mielestäni on hän yhtä syyllinen kuin kuningaskin. Hän juuri on tämän pakottanut tuollaiseen elämään ... välinpitämättömyydellensä ja kylmyydellensä, niin...»

»Kuningatarpa ei ole kylmä. Vaan korskea hän on.»

»Olkoonpa niin... Voiko rakastavainen nainen olla korskea?... Jos kuningatar rakastaisi puolisoansa, olisi hän pitänyt huolen siitä, että ensimmäinen ulkona vietetty yö olisi ollut viimeinen. Voihan puhua, uhkailla, esiytyä. Mutta sen sijaan vaikenee hän veltosti, vaikka näkee vikoja, jotka tekevät teistä lopun... Kuningashan viettää nyttemmin kaikki yönsä ulkona, bulevardeilla, klubeissa, Axelin prinssin luona ja Jumala tiesi, millaisessa seurassa!»

»Colette, Colette!»

Mutta Coletteapa ei saatukaan hevillä vaikenemaan, kun hän kerran oli päässyt alkuun, sillä hänellä oli hyvä »ulostuonti» niinkuin kaikilla porvarillisilla naisilla kiihkoisassa Pariisissa on, missä nuketkin puhua päpättävät.

»Se nainen ei rakasta mitään, sanon minä, ei edes omaa poikaansa!... Jos hän rakastaisi pikku prinssiä, ei hän tätä tuollaiselle raakimukselle uskoisi!... Hän ihan menehtyy rasituksesta, tuo pikku poloinen!... Yölläkin ... nukkuessansa lukee hän ulkoa latinaa ja kaikellaista ... unissansa, kertoi markisitar minulle... Kuningatar on aina läsnä oppitunnilla... Kahden peittoivat he nyt tuota poloista ... tehdäksensä hänestä kuninkaan! Mutta sitä ennen ottavat he häneltä hengen, olkaa varma siitä!... Minä inhoan tuota Mérautia.»

»Méraut on kuitenkin kunnan mies... Hän olisi voinut toimeenpanna ikävän näytelmän tuon 'Ragusan piirityksen' kanssa... Mutta hän ei ole virkkanut sanaakaan.»

»Todellakin? Vakuutan teille hänen katselevan teitä erityisellä ivahymyllä, kun ihmiset kiittelevät teostanne kuningattaren kuullen. Mutta te olette kovin yksinkertainen, Herbert poloiseni.»

Nyt näytti Herbert harmistuvan, hänen kasvonsa lensivät punaisiksi ja huulensa paisuivat kuin tyytymättömällä lapsella. Ruhtinatar alkoi peljätä käyttäneensä liian ankaraa kieltä eikä saavansa tietää, mitä hän oikeastansa oli tullut utelemaan.

Mutta kuka olisi voinut olla kauvemmin suutuksissa katsellessaan tuota sängyn laidalla istuvaa kaunista naista, joka niin miellyttävän veikeästi käänsi päänsä sivulle, että nuoren, joustavan vartalon muodot näkyi keveän pukineen alla, — tai ihaillessaan täyteläistä, sileäihoista kaulaa, noita veitikkamaisia, kiihoittavia ja ilkamoivia silmiä! Ruhtinaan kiltti muoto muuttui pian jälleen rakastettavaksi ja alkoi kohta käydä tavattomaan eloisaksi, kun hän tarttui tuohon lämpimään kätöseen ja piteli sitä omassansa ... hengittäen rakastetun naisen viehkeää tuoksua...

Kas niin, mitä pikku Colette siis tahtoo tietää?... Eipä paljo mitään ... varman tiedon vain yhdestä ainoasta asiasta... Oliko kuninkaalla rakastajattaria vai ei?... Oliko hänet vallannut pelihimo ... vai huvinhalu vaiko hurjemmat intohimot?...

Ruhtinas mietti jonkun aikaa ennen kuin vastasi. Kuninkaan toverina oli hän ollut mukana kaikissa otteluissa, mutta pelkäsi kavaltavansa virkasalaisuuden, jos kertoi kenellekään, mitä hän tiesi. Mutta tuo pikku kätönen tuntui niin hyväilevältä, se puristi hänen kättänsä niin lämpimästi ja uteliaasti, ettei Kristian II:n apurantti voinut häntä vastustaa:

»No, olkoon menneeksi, kuninkaalla on rakastajatar tällä haavaa.»

Nyt tunsu hän, että Coletten pikku käsi kävi kosteaksi ja kylmäksi.

»Ja kuka se on?» kysyi nuori nainen huohottavalla, lyhyellä äänellä.

»Eräs näyttelijätär Bouffes-teatterissa nimeltä Ami Férat.»

Colette tunsu hyvin Ami Fératin; hänestä oli tuo nainen kamalan ruma.

»Oh!» sanoi Herbert puolustellen, »senpä vuoksi ei hänen majesteettinsa häntä kauvan pitäneekään.»

»Todellako?» kysyi Colette huomattavan tyytyväisenä. Ihastuneena menestyksestänsä uskalsi Herbert leikitellä niillä silkkinauhoilla, joilla hänen puolisonsa yöroijy oli sidottu kiinni kaulan kohdalta, ja jatkoi keveästi:

»Niin, pelkään poloisen Ami Fératin eräänä päivänä saavan luoksensa pienen 'satakieli-apinan'.»

»Satakieli-apinan? Mitä ihmeitä?»

»Niin, näetkös, kaikki, jotka ovat saaneet nähdä kuninkaamme läheltä, tietävät yhtä hyvin kuin minäkin, että kun joku suhde alkaa ikävyyttä häntä, lähettää hän asianomaiselle pienen satakieli- eli bisamiapinan aivan kuin jonkun käyntikortin otsakirjoituksella P. P. C...»

»Oh, mikä hävyttömyys!» huudahti ruhtinatar harmistuneena.

»Ihan totta!... Suurella seuraklubilla ei enää käytetäkään puheenpartta 'vapautua' rakastajattarestansa, vaan sanotaan: 'lähetin hänelle apinan penikan'.»

Tässä keskeytyi hänen puheensa, sillä ruhtinatar nousi äkkiä ylös, otti lyhtynsä ja suuntasi askeleensa suoraan ovelle:

»No, mutta Colette... Colette!...»

Poistuessansa kääntyi tämä takaisin ja sanoi ylenkatseellisesti ja harmista tukahtuvalla äänellä:

»Teidän hävyttömistä jutuistanne olen saanut kylläksi ... ne inhoittavat minua.»

Ja sitten veti hän oviverhot sivulle ja jätti poloisen »kumikuninkaan» yksin katsomatta edes, kuinka tämä ojennetuin käsin ja sydän liekissä typeryneenä tuijotti hänen jälkeensä käsittämättä miksi Colette tähän tavattomaan aikaan tuli luo ja taas hävisi kuin tuulessa.

Nopein askelin kuin näyttämöltä poistuva jatkoi Colette, yöviitan laahus käsivarrellansa, tietänsä rakennuksen toisessa päässä olevaan makuusuojaansa. Sohvilla nukkui itämaisilla koruompeluksilla varustetulla tyynyllä ... kaikessa viattomuudessa ... mitä sievin pikku elukka ... harmaja, silkinpehmainen ja untuvakarvainen pitkähäntäinen penikka, jonka kaulaan oli punaisella silkinauhalla sidottu pienet hopeakulkuset. Se oli varsin näppärä bisami-apina, jonka kuningas italialaisessa olkkorissa oli lähettänyt hänelle muutamia päiviä sitten. Lahjan oli hän kiitollisuudella vastaanottanut. Oi, jospa hän olisi tiennyt sen merkityksen! Vimmastuneena kaappasi hän tuon elävän ja kynsimään valmiin silkkimytyn, josta katseli pari äkkiherännyttä ihmissilmää, avasi rantasillalle antavan akkunan ja viskasi sen hurjalla liikkeellä ulos:

»Pois, sinä inhoittava elukka!» huusi hän.

Pikku apina putosi rantakiviykselle ja murskautui kuoliaaksi. Niin musertuivat nuoren, oikullisen naisen kauniit toiveet ja onnen unelmat. Colette heittäysi vuoteellensa, kätki päänsä pielukseen ja itkeä nyyhytti.

Tuota onnen unelmaa oli nyt kestänyt noin vuoden ajan, joka oli tuntunut ijankaikkisuudelta tuosta perhoismaisesta lapsesta. Kuninkaan oli tarvinnut vain antaa pieni viittaus, niin viskautui häikäisty ja tenhottu Colette de Rosen hänen rinnoilensa, hän, joka siihen saakka oli pysynyt kunniallisena aviopuolisona, eipä juuri rakkaudesta ruhtinas Herbertiin ja hyveihin, vaan koska hänen linnunaivoissansa asui jonkunlainen huolenpidon vaisto höyheniensä suhteen, vaisto, joka juuri oli säilyttänyt hänet tahraavista lankeemuksista, ja olletikin sen vuoksi, että hän oli tosipariisitar ja niitä samoja naisia, joita Molière kuvaa luonnetta puuttuviksi, mielikuvituksensa ja turhamielisyytensä orjattariksi.

Pikku Colette Sauvadon ei ollut antautunut Kristianille, vaan Illyrian kuninkaalle. Hän uhrautui sille ihanteelliselle diadeemille, jonka hän tarujen ja romanttisten kertomusten kautta kehittyneessä mielikuvituksessansa näki väikkyvän itsekkään ja intohimoisen rakastajansa pään yllä kauniina kunniakehänä. Colette miellytti kuningasta niinkauvan kuin tämä näki hänessä vain uuden, hienovärisen ja tosipariisilaisen leikkikalun, joka valmistaisi hänet kiihkoisempiin nautintoihin.

Mutta nuori ruhtinatar otti, sen pahempi, todeksi tämän asemansa »kuninkaan rakastajattarena». Kaikki nuo puolihistorialliset naiset, kaikki nuo teotimantit kuninkaallisen kruunun ympärillä, jotka kimaltelevat paremmin kuin todelliset jalokivet, välkkyivät houkuttelevina hänen kunnianhimoisissa unelmissansa. Rva Dubarry hän ei halunnut olla, mutta jonkunlainen rva Chateauroux voisi hän olla tämän Ludvig XV:n sivulla. Seikkailuperäiset yritykset Illyrian kruunun takaisin voittamiseksi, salaliitot, joiden johtava sielu hän olisi, uhkarohkeat maihinnousut y.m.s. olivat keskusteluaineita kuninkaan ja hänen välillä. Hän kuvitteli itsensä jo nostattamassa Illyrian kansaa, piileksimässä viljavainioissa ja talonpoikaistaloissa kuin joku kuuluisa Vendée-ryöväri, joista hän oli lukenut seikkailujuttuja Sacré-Coeurin luostarissa. Olipa hän jo miettinyt itsellensä erityisen hovipojan puvunkin — puvuissa liikkui hänen ajatuksensa näet pääasiallisesti — ja keksinyt kauniin renessansikuosin, joka tekisi hänelle mahdolliseksi lähestyä kuningasta mihin aikaan tahansa ja seurata häntä kaikkialle.

Kristiania eivät nämä intoilevat unelmat paljo huvittaneet. Hänen älynsä keksi pian, mitä niissä oli mahdotonta ja typerää. Muuten ei hän ollut halunnut rakastajattarta keskustellaksensa tämän kanssa politikasta; sattuiapa näet, että kun hän piti tätä sylissänsä rakkauden tunteen täydellisesti valtaamana,

niin ryhtyi pehmeäkäsinen ja ruusuhuulinen pikku Colette keskellä kaikkea puhumaan Laibachin valtiopäiväin viimeisistä päätöksistä ja siitä vaikutuksesta, minkä joku kuningasmielinen julistus oli tehnyt Illyrian kansaan. Onko kummaa, että rakastaja sielussansa silloin tunsii äkillisen kylmyyden ikäänkuin ilma olisi samassa muuttunut koleaksi ja huhtikuun pakkaneen ahdistellut hentoja hedelmäpuiden kukkia?

Hänet valtasi silloin tuska ja katumus, tosilavilaisen ja katolilaisen monimutkaiset ja naivit omantunnon vaivat. Saatuansa tyydytetyksi oikkunsa heräsi hänessä vastenmielisyys tätä kuningattaren läheisyydessä, melkeinpä hänen nähtensä ylläpidettyä luvaton rakkauden suhdetta kohtaan; sitä paitse tuntuivat nämä salaiset, lyhyet yhtymät liian vaarallisilta hotelleissa, joissa heidät koska tahansa voitiin pettää ja ilmi antaa; myöskin tuntui se hänestä sydämättömältä niin hyväluontoista ja avomielistä miespoloista kohtaan kuin Herbert Rosen oli, joka puhui puoliosostansa niin kaihoavan hellästi aavistamatta, että kuningas saapui klubille säteilevin silmin, hohtavin poskin ja sellainen lemмен tuoksu ympärillensä, joka todisti hänen tulevan suoraan Coletten syleilyistä.

Enin vaivasi häntä sentään se, että herttua de Rosen kovin epäili miniänsä siveellisiä periaatteita — sen vuoksi, että tämä oli alhaisnytyinen — ja näytti levottomalta poikansa suhteen, joka muka oli niin aisankannattajan näköinen, kuten hän vanhan sotilaan suoranaishalla tavalla joskus muidenkin kuullen sanoi; hän tunsii näet olevansa vähän vastuussa tästä alhaisäätyisestä avioliitosta, johon hän oman itaruutensa kautta oli ollut syynä. Hän suorastaan vartioi Colettea, saattoi hänet aamuisin hoviin, nouti hänet sieltä illoin pois ja olisi luultavasti aina ollut hänen vartijansa, ell'ei Colette kuitenkin olisi alinomaa livahtanut hänen kömpelöiden kättensä läpi. Heidän välillensä kesti alinomaa hiljaista sodankäyntiä. Intendenttirakennuksen akkunasta sai herttua surulla nähdä kauniin miniänsä viehättävissä puvuissansa, jotka hän oli miettinyt hoviompelijattarensa kanssa, ilkamoivan vaunujen himmeiden akkunain takana ruusunpunaisena, kun ilma oli kolea, tai rimsuisen päivänvarjostimen alla, kun sää selkeäksi kirkastui.

»Te lähдете ajelemaan?» kysyi herttua.

»Niin, kuningattaren asioissa!» vastasi voitonriemulla pikku Sauvadon hattuharsonsa takaa. Ja siinä hän ei valhetellutkaan. Kuningatar ei näet välittänyt Pariisin melusta, vaan jätti mielellensä kaikki asiansa seuranaishensa huoleksi, sillä sellaista turhamielisyyttä ei hän koskaan ollut tuntenut, että jonkun hovihankkijan myymälässä ilmoittaa nimensä ja kuninkaallisen arvonsa kumartelevien puotipalvelijain ja sattumalta läsnäolevain, uteliaiden naisten kuullen. Senpä vuoksi ei hän muotimaailmassa ollutkaan tunnettu. Missään salongissa ei kukaan kuullut keskusteluja hänen tukkansa ja silmiensä väriävahduksista, ei hänen vartalonsa kankean juhlallisesta ylhäisyydestä ja tavasta kantaa pariisilaisia muotipukuja.

Eräänä aamuna huomasi herttua, että Colette St. Mandésta lähtiessänsä oli kovin vakavan näköinen ja että hänen pienillä ompelijatarkasvoillansa oli sangen kiihtynyt ilme, jonka vuoksi hän — pahaa aavistaen — päätti seurata häntä. Sen hän tekikin seuraten häntä kauvan, kunnes näki Coletten vaunujen pysähtyvän erään tunnetun ravintolan eteen Orsayn rantakadun varrella. Kekseliäisyytensä ja viekkautensa avulla oli ruhtinatar päässyt ottamasta osaa kuningattaren juhlallisen vakaviin aamiaisiin rientääksensä sovittuun paikkaan aterioitsemaan rakastajansa kanssa erityisessä huoneessa.

He istuutuivat pöytään mitä ihanin näköala edessänsä. Auringon paisteessa välkkyen virtasi Seinejoki heidän ohitsensa ja vastapäätä taas näkyivät Tuileriesin kiviröykkiöt ja viheriät puut, mutta vallan edessä oli heillä tuo ristimastoinen »koulufregatti» nostaen mastojensa huiput aina rantakadulla kasvavain puiden oksiiin saakka, joita kivisellä suojamuurilla lepäävät, kaupaksi olevat optilliset väri lasit heijastelivat.

Ilma oli kuin luotu lemменkohtauksia varten: oikea ihana päivä, jota raittiit tuulenpuuskat toisinaan virkistivät.

Niin sydämellisesti kuin tänään ei Colette vielä koskaan ollut nauranut ja tuossa naurussa kuulusti koko hänen viehkeä hempeytensä riemuitsevan. Sellainen hänen pitikin olla miellyttääksensä Kristiania, joka nyt iloisena söi hänen kanssansa erittäin hienon aamiaisen. Mutta yht'äkkiä huomasi Colette appiukkonsa, joka mittaili katukäytävää vahtisotilaan tahdikkailla askelilla päätettyänsä odottaa tässä vaikka kuinka kauvan. Ravintolassa oli ainoastaan yksi sisäänkäytävä, sen hän näet tiesi, jonka vuoksi hän näki kaikkien ruokavieraiden tulevan ja menevän; pääasiallisesti olivat ne kauniita, pulskia ja hoikiksi tiukattuja ratsuväen upseereja vastapäätä olevasta kasarmista. Vanhana kenraalina tietäen aseelliset keikarit vastustamattomiksi kavaljeereiksi oli hän varma siitä, että Colette vehkeili tuolla sisällä näiden kannus- ja miekkajunkkarien kanssa.

Sekä Colette että kuningas kävivät levottomiksi. Asema muistutti entisen oppineen hätä-tilaa, joka — kertomuksen mukaan — oli kavunnut palmupuun latvaan ja näki puun alla hirmuisen krokodilin mulkoilevan ylöspäin; erotus oli vain siinä, että rakastavaiset varmasti voivat luottaa ravintolan väkeen,

joka kyllä pitäisi huolen siitä, ett'ei krokodili heitä häiritsisi. Mutta miten päästä ulos, siinä oli pulma.

Kuningas kyllä voi pelastua. Mutta Colette! Kuningatar vartosi häntä ja alkoi epäillä niinkuin vanha herttuakin. Ravintolan isäntä, jonka Kristian kutsui saapuville ilmoittaen ikävän asianlaidan, ei alussa keksinyt muuta neuvoa kuin iskeä aukko vastakkaiseen seinään kuten vallankumouksen aikana oli tehty. Vihdoin selvisi hänelle asia vallan yksinkertaiseksi. Ruhtinatar voi pukeutua sokurileipurin valhepukuun, panna omat vaatteensa koriin, jonka hän ottaisi päälle, ja pukeutua uudelleen omaan pukuunsa tarjoiluneidin asunnossa lähikadun varrella. Alussa pani Colette ankarasti vastaan: kuinka hän voisi kuninkaan nähden pukeutua tuollaiseksi »liemipojaksi!» Mutta hätä ei kysy lakia: hänen täytyi alistua tähän päästökseen pahemmasta. Ja tuokiossa muuttui ylhäinen ruhtinatar Colette Sauvadon-Rosen — 14-vuotiaalta pojalta lainatun siistin ja valkoisen puvun avulla — mitä näppärimmäksi sokurileipuripojaksi, joka koskaan tavaroinensa on Pariisin katuja ruoka-aikoina kepsutellut. Mutta kaikissa tapauksissa oli erotus suuri, jos vertasi tällaista valkeaa myssyä, lastenkenkiä ja suuritaskuista nuttua siihen Coletten uneksimaan ritarilliseen hovipojan pukuun kiiltonahkasaappainensa ja norsunluisine tikarinensa, jossa hän oli aikonut seurata Byronin Laraan vertaamaansa sankaria kaikkialle.

Vanha herttua näki kahden sokurileipuri-pojan, korit päälle, tulevan ulos ravintolasta, eikä aavistanut mitään petosta. Mutta lämpimäin leivosten mieluinen tuoksu muistutti hänelle ankarasti alkavasta nälästä, sillä miesparka ei ollut syönyt vielä aamiaistansa! Ylhäällä ravintolassa istui kuningas vankina, vaikka sydämeltänsä melkoisesti keventyneenä lueskellen sanomalehtiä ja rypiskellen Roederer-samppanjaa; silloin tällöin vilkasi hän akkunaverhon välistä, vieläkö krokodili oli paikallansa. Hänen palatessansa ehtoopäivällä St. Mandén hoviin takaisin istui Colette jo siellä vastaanottaen hänet mitä viattomammalla hymyllä. Herttua ymmärsi tulleen petetyksi eikä ikinä virkkanut mitään koko tapahtumasta. Mutta huhu siitä levisi sittenkin kaupungilla. Kukaan ei voi tietää, tapahtuuko se jonkun salongin tai eteisen avaimen rei'ästä tai nopeasti ohi vieriväin vaunujen akkunaverhojen takaa tai ehkä mykkäin, suljettujen ovien lävitse, mutta salaperäisellä tavalla se Pariisissa tuollainen ikävä juoru vain hiipii kaikkialle, kunnes esiyytään julkisesti jossakin suuressa sanomalehdessä koko yleisön nähden ja yksityisiä piirejä hauskuuttavasta pilapuheesta muuttuu julkiseksi häväistykseksi.

Koko Pariisi nauroi viikon päivät tuolle tarinalle pienestä sokurileipuripojasta. Mutta asianomaisten nimet kuiskattiin juorutessa niin hiljaa kuin hyvä tapa vaati, kun kysymys oli niin ylhäisistä henkilöistä, eikä ruhtinas Herbertin paksut kuulokalvot niitä ensinkään erottaneet. Että kuningatar oli saanut vihiä asiasta, tuli pian ilmi. Hän, joka erään kiihkoisen selvityksen jälkeen Laibachissa ei koskaan ollut muistuttanut kuningasta ollenkaan mistään, mikä koski tämän elämäntapoja, pyysi kerran aterian jälkeen hänet sivulle sanoen vakavasti ja puolisoonsa katsahtamatta:

»Olen kuullut paljo juteltavan eräästä sopimattomasta tapahtumasta, jonka yhteydessä teidän nimenne mainitaan! Oh! Ei teidän tarvitse puolustautua, sillä asiasta en tahdo mitään kuulla. Mutta ajatelkaa teille kerran uskottua kruunua (hän osotti lasin alla kimaltelevaa diadeemia) ja pitäkää huoli siitä, ettei häpeä ja iva sitä tahraa Poikanne on kerran sitä kantava.»

Tunsiko hän jutun kokonaisuudessaan ja tiesikö hän ehkä sen naisen nimenkin, jonka kasvot juorujen kautta olivat puoleksi paljastetut? Kukaan kuningattaren seuralaisista ei voinut sitä aavistaa: oman sielunlujuutensa ja maltillisuutensa hän nytkin säilytti. Kristianista tuntui tämä kuitenkin varoitukselta. Epämiellyttävien kohtausten ja ikävien huhujen pelko ynnä se tarve, jota hänen heikko luonteensa tunsu — nimittäin että ympärillä olevat jollakin tavoin vastasivat hänen huolettomaan hymyynsä — kypsyttivät hänessä päätöksen valita apinahuoneesta sievin ja näppärin apinanpentu lahjaksi ruhtinatar Colettelle.

Ruhtinatar kirjoitti hänelle kirjeitä, mutta kuningas ei niihin vastannut. Eikä hän myöskään näyttänyt tahtovan ymmärtää hänen huokauksiansa ja kaihoista katsettansa, vaan jutteli aina hänen kanssansa luontevan kohteliaalla tavallansa, jolla hän pian voitti naisten mielet. Näin kevensi hän omantunnon vaivojansa, jotka rasittivat häntä sikäli enemmän, mikäli hänen rakkauskiihkonsa ruhtinattareen laimeni. Ja kun tämän suhteen i'es ja huonot välit kuningattareen vaivasivat häntä, vaikkakin eri tavalla, viskausi hän — ruhtinattaresta vapauduttuansa — riihottomana huvitusten pyörteeseen eikä miettinyt mitään muuta kuin »mässäystä», käyttäkseni hienojen keikarien huikentelevan raukeaa sananpartta. Tämä oli sinä vuonna suurissa klubeissa muotisanana.

Nykyään käy tällainen hurjastelu epäilemättä jollakin muulla nimellä. Nimitykset vaihtuvat; mutta muuttumattomina ja yhtäläisinä pysyvät ne kuuluisat ravintolat, joissa asiat tapahtuvat, nuo kultauksilla ja kukkasilla koristellut ravintolat, joissa hienoimmat naiset käyvät kutsuvieraina taikka joihin he vievät seuralaisiansa, kemuillaksensa alhaisella, joskus hurjuuteen asti kiihtyneellä tavalla, kunnes nautintoa ei enää uusia voi. Yhtäläisenä pysyy myöskin näiden keikarien ja naikkosten klassillinen tyyperiys, heidän aina samat puheenpartensa ja naurunsa, joissa ei koskaan ole mitään alkuperäistä, vaan on tämä näennäisesti hurja seuraelämä pohjaltansa yhtä poroporvarillinen ja sovinnainen kuin muutkin seurapiirit. Se on vain jonkunlaista järjestettyä epäjärjestyä ja ohjelmanmukaista kiihkoilua, jota

seuraa haukotuttavan kuluttava ikävyys.

Kuningas sitä vastoin huvittelihe tulisesti kuin parinkymmenen vuotias nuorukainen. Hän toi aina mukansa sen elämänhalun, joka jo ensimmäisenä iltana oli vienyt hänet Mabillen tanssijaisiin, ja hän osasi tyydyttää näitä pyyteitä, joita hän jo kauvan oli loitompana tuntenut ja vireillä pitänyt lukemalla eräitä pariisilaisia lehtiä, joissa huvittelevan maailman houkutteleva ruokalista tavattiin, katselemalla näytäntöjä ja ahmimalla romaaneja, jotka maaseutulaisille ja ulkolaisille niistä kertovat ihannoivalla tavallansa.

Hänen solmimansa lemmensuhde rva de Roseniin pidatti hänet jonkun aikaa lipumasta alas huvitusten liukkaalla vierteellä, joka muistuttaa yöravintolain kirkkaasti valaistuja ja hyvillä matoilla varustettuja pikku rappusia, joita myöten humaltuva mukavasti voi laskeutua alas, kunnes hän — avonaisten ovien vedosta — alhaalla humaltuu enemmän kompastuaksensa katuojaan kadunlakaisijain ja lumpunkokoilijain luvatuilla tunneilla. Kristian antausi nyt tälle luisuvalle vierteelle, jota seuraa jyrkkä putous, eivätkä häntä tähän kehoittaneet ja kiihoittaneet niin paljo huumaavat jälkiruokaviinit, vaan enemmän se pieni aina alistava seurue köyhtyneitä aatelismiehiä, jotka väijyivät kuninkaallisia houkkioita, — elostelevia sanomalehtimiehiä, joiden maksetut uutiset häntä huvittivat ja jotka — ylpeinä kuuluisan maanpakolaisen tuttavuudesta — saattoivat hänet teattereihin kulissein ta'a, missä naiset ahmivat häntä silmillänsä ja kiemailivat hänelle punastuen mielihyvystä niin, että luonnolliset ruusut hohtivat poskipäillä maalattujen kanssa kilpaa.

Pian perehtyi Kristian myöskin bulevardikielen naurettaviin sanansutkauksiin, liioitteluihin ja velttouksiin, käyttäen todellisten kumipäiden sananparsia: »Hienoa, erittäin hienoa... Se on haisevaa ... ihan sykertyy, jos...», mutta hänen tavallista puhetta jalostava muukalaiskorkonsa saa hänet lausumaan nuo omituiset sananparret vähemmän jokapäiväisesti ja jonkunlaisella kompailevan joutolaisen tavalla. Erästä sanaa käytti hän alinomaa mielellänsä: »iloisa» (rigolo). Sitä käytti hän kaikesta, mitä hän arvosteli. Näytelmät, romaanit, julkiset tai yksityiset tapahtumat olivat taikka eivät olleet »rigolo». Ja niin pääsi hän kaikesta enemmästä arvostelemisesta. Eräiden myöhäisten illallisten jälkeen huudahti hänelle humaltunut Amy Férat, jota tuo sana harmitti:

»Sanopas minulle, Rigolo!...»

Tämä tuttavallisuus miellytti kuningasta. Tuo ei ainakaan kohdellut häntä kuin kuningasta. Amy Fératista tuli hänen rakastajattarensa. Kun tämä suhde sitten päättyi, kutsuttiin kuningasta vielä kauvan aikaa samalla liikanimellä aivan samalla tapaa kuin Axelin prinssiä kutsuttiin Kukonpyrstöksi, vaikka kukaan ei tiennyt miksi tämä oli sen saanut.

Rigolo ja Kukonpyrstö olivat hyviä ja eroamattomia ystävyksiä, jotka metsästivät yhdessä kaikellaista riistaa ja yhdistivät vierashuoneissakin melkein yhtäläiset kohtalonsa, sillä perintöprinssin epäsuosio oli tavallansa sekin todellista maanpakolaisuutta. Sen hän muuten kulutti parhaimman ymmärryksensä mukaan »mässäten» edelleen niinkuin hän oli tehnyt jo kymmenisen vuotta ja liikkuen kaikkialla ruumisajurin hitaudella.

Illyrian kuninkaalla oli omat asuntosuojansa Axelin prinssin palatsissa Elyséen kenttien varrella. Alussa oli hän siellä yötä ainoastaan silloin tällöin, mutta sitten nukkui hän siellä yhtä usein kuin St. Mandéssakin. Kun kuninkaan poissaolo näin sai selityksensä ja voitiin ainakin muodollisesti perustella, ei kuningatar siitä sen enempää välittänyt, jota vastoin ruhtinatar joutui mustan murheen valtaan. Hänen kylmä turhamielisyytensä ei luopunut toivosta voittaa takaisin tuon huikentelevaisen rakastajan sydän. Hän käyttikin siihen tuhat mielitelevää keksintöä, uusia koristuksia ja hiuslaitteita, muotipukuja ja väri- ja värivahduksia, jotka parhaiten soveltuivat hänen vaihtelevaan ihanuuteensa. Mikä pettymys sitten, kun kello löi 7 illalla eikä kuningasta kuulunut, vaan kuningatar järkkymättömän rauhallisena muutatti pikku Zaran korkean tuolin kunniasijalle sanoen: »Hänen majesteettinsa ei syö päivällistä.»

Ollen pakotettu vaikenemaan ja tukahduttamaan harminsa olisi hermostunut Colette toivonut, että kuningatar joskus olisi suuttunut ja näin kostanut heidän molempien puolesta. Mutta Frédérique ei juuri kalvennutkaan enää, vaan säilytti kuninkaallisen tyyneyden, vaikka ruhtinatar naisten julmalla taitavuudella ja lihan ja nahan väliin tähdätyillä pistosanoilla koetti tehdä hänelle muutamia paljastuksia Pariisin klubielämästä, herrojen puheiden törkeydestä siellä ja vielä törkeämmistä huvituksista, yövalvokeista y.m. syistä, jotka vieroittivat klubeissa kävijät kotielämästä, samoin kuin heidän hurjasta peli-innostansa, joka nieli kokonaisia omaisuuksia; klubin pelikirja, johon hulluimmat vedonlyönnit erityisesti merkittiin, kuului olevan hauska tutkittava ihmisellisen eksymyksen kultaisena kirjana. Mutta näistä jutuista ja muista pistosanoista ei kuningatar välittänyt ensinkään: joko hän niitä ei ymmärtänyt taikka ei tahtonut ymmärtää.

Yhden ainoan kerran menetti hän mielenmalttinsa oltaessa eräänä aamuna ratsastusretkellä St. Mandén puistossa.

Oli hieman kirpeä maaliskuun pakkanen ja tuuli velloi aikalailla lammen pintaa ajaen veden vielä kolkoille ja alastomille rannoille. Muutamia lehden alkuja pisti siellä täällä esille puiden paljailla oksilla, joissa talven aikana kypsyneet marjat vielä riippuivat. Kun ratsuhevoset vierekkäin juoksivat erästä kuivilla, alasvarisseilla risuilla peitettyä tietä myöten, syntyi tästä ritinä, joka upeiden uusien silojen ja leu'analus-vitjojen helkkeen kanssa oli ainoa hiljaisuutta häiritsevä ääni koko metsässä.

Molemmat naiset olivat yhtä hyviä ratsastajia; nyt ratsastivat he verkallensa nauttien vuodenajan hiljaisuudesta luonnossa, joka tähän aikaan ikäänkuin valmistaa uudistusta taivaan synkästi pilveillessä lumisateidenkin jälkeen mustaksi sulaneen maiseman yli. Niinkuin aina ollessansa kahden kesken kuningattaren kanssa, ryhtyi Colette taas puhumaan mieliaineestansa. Aivan suoraan hän ei uskaltanut käydä kuninkaan kimppuun, vaan puhui hänen ympäristöstänsä eli suuren klubin ylimyksistä, jotka kaikki hän tunsu Herbertin ja Pariisin juorupuheiden kautta ja jotka kaikki hän myöskin työläisen taitavalla kädellä riisui paljajaksi puhumattakaan Axelin prinssistä. Hän ei todellakaan ymmärtänyt, kuinka sellaisen miehen kanssa voi seurustella, joka ei muuta tee kuin juo ja mässä, seurustelee ainoastaan huonoissa seurapiireissä, istuu iltaisin »tuollaisten naikkosten» kanssa bulevardikahviloissa, ryyppiskelee kuin kuorma-ajuri melkein kenen kanssa tahansa ja sinuttelee renttumaisia näyttelijöitä. Ja tämä on sitten muka perintöprinssi!... Hän siis nauttii siitä, että näin saa omassa personassansa vetää kuninkuuden lokaan.

Näin jatkoi hän harmistuneena ja kiihoittuneena edelleen sillä välin kuin kuningatar tahallisesti hajamieliseksi tekeytyen ja katse sisään päin taputteli hevostansa kaulalle ja kiirehti sitä eteenpäin ikäänkuin päästäksensä kuulemasta seuralaisnaisensa juttuja.

Mutta Colette pysyi hänen rinnallansa. »Mutta Axelin prinssi on tullutkin sukuunsa, hän. Hänen enonsa oli vallan samanlainen. Kuningas, joka niin häpeämättömästi esiytyy rakastajattariensa kanssa hovinsa, jopa puolisonsakin edessä... Täytyy tosiaankin ihmetellä tuollaisen kuningattaren orjamaista luonnetta, joka suvaitsee moisia solvauksia.»

Tällä kertaa sattui pistosana oikeaan paikkaan. Kuningatar vavahti, hänen katseensa sumeni ja noille mietteisille kasvoille ilmestyi niin murheellinen vanhuuden ilme, että Colette tunsu itsensä liikutetuksi nähdessänsä, miten tämä ylväs kuningatar, jonka sydäimestä hän ei koskaan ollut nähnyt vähintäkään merkkiä, vihdoinkin laskeusi muiden naisten kärsimysten tasalle. Mutta hetken kuluttua oli Frédérique jälleen saavuttanut kaiken entisen ylpeytensä.

»Henkilö, josta puhutte, on kuningatar», sanoi hän vilkkaasti; »tuomita häntä niinkuin muita naisia olisi suuri vääryys. Muut naiset voivat avonaisesti olla onnellisia tahi onnettomia, itkeä niin paljo kuin tahtovat ja huutaakin, jos suru on liian suuri. Mutta kuningattaret eivät. Puolison ja äidin surut tulee heidän peittää ja salata. Voiko kuningatar piiloittautua, jos häntä loukataan? Voiko hän vaatia laillista eroa ja antaa tällaisen ilonaiheen valtaistuimen vihollisille?... Ei, vaikka häntä syytettäisiinkin julmaksi ja sokaistuksi, pitää hänen kantaa päänsä pystyssä kruununsa vuoksi. Meitä ei ylläpidä ylpeys, vaan tunne kutsumuksemme suuruudesta. Se juuri saa meidät puolison ja lasten kanssa ajelemaan kaduilla avonaisissa vaunuissa, vaikka ilmassa voi tuntua jonkun salaliiton pommihankkeita; se tekee meille maanpaon ja vieraan, samean taivaan siedettävämmäksi ja antaa meille voimia kantaa eräitä pahimpiakin loukkauksia, joista teidän ainakaan ei pitäisi minua muistuttaa, ruhtinatar de Rosen.»

Puhuessaan hän kiihtyi saadaksensa sanotuksi, mitä hänellä sydämellensä oli; sitten rapsautti hän hevostansa ratsupiiskalla — niin kovasti, että tämä hurjaa vauhtia nelisti metsän halki ja tuuli hulmusi ratsupuvun ja hänen sinisen amatsoniharonsa poimuissa.

Sen jälkeen ei Colette enää kuningatarta kiusannut. Mutta kun hänen hermostonsa kuitenkin kaipasi kiihoituksen aihetta, niin käänsi hän helpoitukseksensa vihansa nuolet ja pistävät keihäät Elysée Mérautia vastaan. Hän asettui jyrkästi markisitar de Silvisin puolelle; hoviseura näet jakausi kahteen eri puolueeseen. Méraut'illa ei ollut muita puolustajia kuin isä Alphée, jonka järeä käytöstapa ja terävä puhe aina sentään vaikutti läsnäoleviin. Mutta munkki oli usein matkoilla Illyriassa toimittaen muka Fourneaux-kadun varrella olevan emäluostarin ja Ragusan ynnä Zaran tytärluostarien välisiä asioita. Ainakin ilmoitettiin nämä syyksi hänen alinomaisiin salaperäisiin matkoihinsa, joilta hän aina palasi entistänsä kiihtyneempänä harpaten rappusia pitkin hurjin askelin, hypistellen rukousnauhaansa ja muristen jotakin rukousta kuin olisi jotakin pikku palloa pureskellut. Istuttuansa pitkät ajat lukon takana kuningattaren luona suoriasi hän aina matkalle, jättäen markisittaren puolueelle täyden vapauden sättiä uutta opettaja-parkaa. Tätä vastaan olivatkin liittoutuneet kaikki alkaen vanhasta herttuasta, jota Mérautin laiminlyöty puku ja pörhöinen tukka loukkasi sekä sotilaallisten että seuralaelämän tapojen kannalta, aina kamaripalvelija Lebeuhin saakka, joka vaistomaisesti vihasi kaikkea itsenäisyyttä saaden kannatusta sekä nöyriltä tallirengeltä että kyökkipiioilta, puhumattakaan rauhallisesta Boscovitshista, joka pelkuruudesta seurasi enemmistöä. Mutta minkäänlaiseen toimintaan ei tämä epäsuosiollinen mieliala kuitenkaan puhjennut, vaan ilmestyi se sanoissa, katseissa, asennoissa ja sellaisissa pienissä, hermostuneissa kahakoissa, joita saman katon alla elävät, toisillensa vihamieliset

ihmiset eivät voi välttää. Ylenkatseelliset eleet ne olivat rva de Silvisin erityisalana. Milloin halveksivana, milloin ylpeänä, milloin ivallisena, milloin vallan happamana väänteli hän kasvojansa istuessaan vastapäätä Elyséeta ja usein saattoi hän huokaustansa pidättäen ja silmänsä kunnioittavan hellästi kattoon luoden kysyä pikku prinssiltä: »eihän teidän armonne vain ole sairas?» Sitten tunnusteli hän poikaista pitkällä, laihoilla sormillansa tai uuvutti häntä värisevillä hymyilyillänsä. Silloin oli kuningattaren tapa sanoa iloisesti:

»Kas niin, rva markisitar, elkää koettakokaan luulotella Zaralle, että hän on sairas.»

»Mutta mielestäni tuntuvat hänen kätensä ja otsansa hieman kuumilta.»

»Hän tuli juuri ulkoa... Raitis ilma sen vaikuttaa.»

Ja sitten hän vei lapsen mennessänsä, hieman pahastuneena siitä, että tuota juttua prinssin rasittamisesta liiallisella työllä alinomaan uudistettiin hänen läsnäollessansa. Tätä liiallista räsitystä eivät pariisilaiset palvelijat uskoneetkaan, vaan sitä enemmän Illyriasta tuodut pitkä kamarineiti Petska ja vanha ukko Greb, jotka heittivät kovin karsaita silmäyksiä uuteen opettajaan ja osoittivat hänelle tuollaista palvelusväen mykkää vihamielisyyttä, jolla helposti voi kiusata hajamielisiä ja jostakin riippuvaisia ihmisiä. Méraut tunsu pian joutuneensa saman vainon, pikkumaisuuden ja kateuden alaiseksi, joka oli karkoittanut hänet pois W:n hovista, ja huomasi, että valtaistuimien ympärillä aina viihtyvä matelevaisuus seuraa kuninkaallisia vielä sortumukseen ja maanpakoonkin. Mérautin tunteellinen ja hyväntahtoinen luonne kärsi tietysti siitä vastenmielisestä tavasta, jolla häntä persoonallisesti talossa kohdeltiin; sitä paitse vaivasi tämän ympäristön kankea, teeskennelty seurustelutapa hänen vaatimattomia, luontevia ylioppilastottumuksiansa. Häntä vaivasi jokapäiväinen aterioitsemisen haarukkakynttiläin valossa, juhlapukuisten herrojen ja naisten seurassa, jotka istuivat kaukana toisistansa tuon pitkän ruokapöydän ääressä uskaltamatta syödä tai puhua, ell'ei kuningas ja kuningatar ensin sitä tehnyt, ja nähdä näidenkin muiden pöytävieraiden lailla huokaavan »hoviministerin» ikeen alla, joka taas valvoi sovinnaisuutta sitä ankarammin, mitä kauvemmin maanpakoa kesti.

Siitä huolimatta tapahtui joskus, että vanha ylioppilas Monsieur-le-Prince-kadulta tuli ruokapöytänsä värillinen kaulaliina yllänsä, puhui vuoroansa odottamatta ja kiihtyi äkkiä samaan kaunopuheliaisuuteen, jolla hän usein oli saanut Voltaire-kahvilan muurit kaikumaan. Mutta silloin kohtasivat häntä karsaat katseet, joilla pienintäkin poikkeusta pienen hoviseurauksen sovinnaisuudesta rangaistiin, jonka vuoksi hänessä jo heräsi halu jättää äkkiä kaikki siksensä ja palata takaisin latinalaiseen kortteliinsa niinkuin hän oli jo kerran tehnyt.

Mutta kuningatarla hän ei hennonut jättää. Eläessään alinomaan hänen tuttavallisessa seurassansa, lapsi kolmantena, oli hänessä syntynyt tavaton uskollisuus häntä kohtaan, uskollisuus, jota kannatti kunnioitus, ihailu ja taikausko. Kuningatar yhdisti ja edusti Mérautin mielestä monarkkian koko uskoa ja ihannetta aivan samalla tapaa kuin jollekin kansanmiehelle Rooman Trasteveressä pyhä neitsyt on koko uskonto. Kuningattaren vuoksi hän jäi paikoillensa ja uskalsi pyrkiä raskaan tehtävänsä päämäärään. Ah, kuinka raskaalta ja suurta kärsimystä kysyvältä se toisinaan tuntuikin! Ja kuinka vaikeaa sentään oli ahtaa vähempiarvoisiakin tietoja pienen kuninkaanpojan päähän! Muuten oli hän viehättävä lapsi, tuo herttainen kiltti Zara raukka. Hyvää tahtoa ei häneltä suinkaan puuttunut. Äidin vakavan ja rehellisen luonteen näytti hän perineen, mutta sen ohessa oli hänessä jotakin keveää ja huikentelevaista; ikäänsä lapsellisempi hän myöskin oli. Näytti siltä kuin olisi tuon hennon, heikkoruumiisen ja ennen aikaansa vanhan näköisen lapsen henkinen kehitys myöhästynyt; mitään halua lasten leikkeihin ei hänellä myöskään ollut, vaan näytti hänen uneksiva olentonsa vaipuvan jonkunlaiseen horrostilaan. Lapsuutensa ensimmäisinä vuosina, jotka olivat olleet hänelle vain vitkallista toipumista sairaudesta, olivat opettajattaren tarut ja sadut olleet hänen ainoa henkinen ravintonsa, jonka vuoksi hän todellisenkin elämän aina sekoitti taruihin ja keijukaisiin; kuninkaat ja kuningattaret seurustelivat hänen mielikuvituksessansa hyvien henkien kanssa, jotka auttoivat nämä ulos torneista ja vankilaholveista, ja hyväntahtoiset keijut vapauttivat kultasauvoillansa heidät vainoojien ja väijyjäin käsistä, särkien lasimuureja, murtaen korkeita, terävillä piikeillä varustettuja rintasuojuksia, tuhoten tulta syökseviä lohikäärmeitä ja karkoittaen noitia, jotka voivat muuttaa ihmiset eläimiksi.

Keskellä lukuuntia ja juuri kun jotakin tärkeää ainetta käsiteltiin, voi pikku prinssi äkkiä huudahtaa: »niin, tuohan on aivan kuin sadussa pikku räätälistä kerrotaan», taikka huomautti hän jostakin suuremmasta taistelusta lukiessansa: »mutta, äiti, jättiläinen Robistorhan tappoi paljo enemmän ihmisiä.» Yliluonnolliset käsitteet olivat hänessä saaneet sellaisen vallan, että hän voi tuntikausia istua hajamielisenä säilyttäen mielessänsä omituisia ja epämääräisiä tarukuvia ja sellaisia muistoja, joita »Rothomagon» tahi muiden samanlaisten näytelmäin näkeminen lapsissa synnyttää. Tämä kaikki juuri vaikeutti melkoisesti sitä tarkempaa, vakavampaa ajatustyötä, jota häneltä nyt olisi vaadittu.

Kuningatar oli läsnä kaikilla oppitunneilla, sylissänsä aina sama koruompelus, joka ei ottanut edistyäksensä, ja kauniissa katseessansa aina tuo tarkkaavaisuus, jolle opettaja pani niin suuren arvon,

jonka hän tunsikin kaikissa hänen sanoissansa ja vieläpä hänen julkilausumattomissa ajatuksissansakin. Juuri ajatusmaailmassa, unelmissa ja haaveissa, jotka väikkivät vakaumusten yläpuolella, yhtyivät heidän sielunsa. Kuningatar kysyi häneltä neuvoa kuin ystävältänsä, puhuen silloin kuitenkin aina kuninkaan nimessä.

»Hra Méraut, kuningas haluaisi kuulla mielipiteenne tästä» j.n.e.

Elysée kummasteli suuresti, ett'ei kuningas koskaan itse keskustellut noista asioista, jotka häntä siis kuitenkin huvittivat. Kristian II kohteli häntä kunnioittavasti, puhui hänen kanssansa tuttavallisesti, melkeinpä toverillisesti, erittäin hauskalla, mutta sangen pintapuolisella tavalla. Joskus mennessään salin läpi pysähtyi hän muutamaksi minuutiksi kuuntelemaan opetusta, laski kätensä prinssin olkapäälle ja sanoi puoliääneen ja tavalla, joka muistutti hieman muun talonväen kohtelua:

»Elkää kovin kiusatko poloista!... Varsinaista oppinutta hänestä ei tarvitse tulla...»

»Ei, mutta kuninkaaksi hänet kasvaton», vastasi Frédérique ylpeästi.

Kun kuningas tämän johdosta teki keveän kädenliikkeen, kysyi hän:

»Vai eikö hän kerran ole hallitseva?»

»Tietysti!... tietysti!...»

Ja näin sanoen kumarsi hän syvään, sulki oven jälkeensä, ett'ei keskustelu siitä asiasta jatkuisi, ja alkoi hyräillä erästä operettinuottia: »Se hallitsee ... se hallitsee ... ken mies on Espanjan!»

Elysée ei päässyt oikein selville tuosta kohteliaasta, pintapuolisesta, hajuvesiä lemuavasta, oikullisesta ja keikarimaisesta hallitsijasta, jonka hän joskus näki väsynein katsein ja muutenkin veltona nuokkuvan jollakin sohvalle. Mérautin mielikuvituksessa oli hän oikeastaan vieläkin se lujatahtoinen ja urhoollinen Ragusan sankari, jonka hän oli kuvannut »Kertomuksessa Ragusan piirityksestä». Huolimatta Frédérique'n taidosta salata tuon kruunatun pään tyhjyys ja nokkeluudesta aina esiytyä kuninkaan nimissä, ilmaantui kuitenkin odottamattomia sattumia, joissa heidän todelliset luonteensa paljastuivat.

Kun hoviseura eräiden aamiaisten jälkeen siirtyi salonkiin ja kuningatar avasi sanomalehden — »Illyrian viestin», jonka hän aina luki ensimmäisenä — huudahti hän äkkiä niin voimakkaasti ja murheellisesti, että pois aikova kuningas samassa pysähtyi ja kaikki riensivät nopeasti hänen ympärillensä. Hän ojensi lehden Boscovitschille:

»Luekaa te.»

Uutinen koski Laibachin valtiopäivien istuntoa ja sen päätöstä, että maanpakolaiselle kuningasperheelle luovutettaisiin takaisin kaikki sen pidätetty omaisuus, arviolta kaksisataa miljoonaa, ja tapahtuisi tämä sillä nimenomaisella ehdolla...

»Bravo!...» huusi Kristian nenä-äänellänsä. »Sepä mainiota se...»

»Jatkakaa!» käski kuningatar ankaralla äänellä.

— »Sillä nimenomaisella ehdolla, että Kristian II itsensä ja jälkeläistensä puolesta luopuu kaikista vaatimuksista Illyrian kruunuun.»

Yleinen harmin purkaus valtasi koko seurueen. Vanha herttua Rosen oli tukehtumaisillansa ja isä Alphéen posket vaalenivat palttinan karvaisiksi samalla kun hänen partansa näytti entistä mustemmalta.

»Siihen täytyy vastata ... tuollaista loukkausta ei voi jättää sillensä», sanoi kuningatar etsien vihasta säihkyvin silmin Mérautia, joka jo lyijykynällä teki muistoonpanojansa pöydän päässä.

»Mielestäni voitaisiin siihen vastata tähän tapaan», sanoi tämä lähestyen hoviseuraa ja lukien julki jollekin edustajalle osoitetun julistuksen Illyrian kansalle, jossa kuningas — hylkäämällä tehdyn tarjouksen — lohduttaa ja perheisän hellällä tavalla rohkaisee kansaansa, jonka toistaiseksi täytyy kaivata kuninkaallista huonetta.

Kuningatar taputti käsiänsä ihastuneena ja ojensi kirjelmän Boscovitschille.

»Pian, pian! kääntäkää se ja lähettäkää se hetipaikalla! Onhan se teidänkin ajatuksenne, sire!» jatkoi hän muistaen samassa, että kuningas oli itse läsnä ja että kaikkien silmät olivat luodut heihin.

»Tietysti, tietysti!» vastasi kuningas hämmästyneenä ja kynsiänsä pureskellen. »Tuo kaikki on sangen kaunista, mutta ... tarkoitan, että ... tulemmeko toimeen ilman noita...»

»Tulemmeko toimeen?... Tulemmeko toimeen ilman noita miljoniam... Onko tuo kuninkaan puhetta vai?»

Kuningas vastasi rauhallisesti:

»Niin, vaikka olimmekin päättäneet tulla vähimmällä toimeen, täytyi meidän kuitenkin vihdoin antautua Ragusassa, kun leipä loppui!...»

»Entä sitten? Jos meiltä toistamiseen loppuisi leipä, niin voimmehan ottaa pussit selkäämme ja — kerjätä muiden ovilla!... (Tavallinen dalmatialainen puheenparsari; sanasta sanaan: 'käydä ovilla.'). Mutta kuningas ei antaudu...»

Tämä eripuraisuus suistuneiden ruhtinaallisten puolisojen välillä Pariisin laiteilla sijaitsevan salongin näyttämöllä oli tavallansa varsin omituinen tapaus. Erotus taistelusta väsyneen, rohkeutta ja kaikkea voimaa puuttuvan kuninkaan ja vakaumuksen intoisaa tulta palavan kuningattaren välillä oli todellakin silmäänpistävä: toisella puolella tuo hento ja luonteva kuningas, jonka naisellinen tunteellisuus ilmestyi koko olemuksessa ja tavassa käyttää hienoja, valkeita käsiänsä, kantaa avaraa, häilyvää pukuansa, kosteasti kiiltävää, kiharaista otsatukkaansa, toisella taas tuo hoikka ja pitkä kuningatar leveällä kauluksella varustetussa ratsupuvussaan, johon kuului pystykaulus ja vakavaa tummaa pukua keventävät kapeat, valkoiset kalvostimet, poskipäiltänsä sisäistä lämpöä punoittavana, tulisilmäisenä ja kultakutrisena kaunottarena.

Nyt vasta selvisi äkkiä Mérautille, millainen tämä kuninkaallinen parikunta itse teossa oli.

Kristian käännähti äkkiä herttua Roseniin, joka tämän kohtauksen aikana oli alla päin seisonut uunia vastaan nojautuneena.

»Rosen!»

»Teidän majesteettinne käskee?»

»Annapas meille oikea vastaus tässä asiassa. Tulemmeko me vielä nykyisillä varoillamme toimeen?»

Hoviministeri teki ylpeän liikkeen ja sanoi:

»Aivan varmasti!»

»Mutta voitko sanoa suunnilleen, kuinka kauvan...?»

»Ainakin viisi vuotta: sen olen laskenut!»

»Ilman että kukaan siitä kärsii? Ilman että se tuottaa mitään vahinkoa ystävillemme?»

»Aivan niin, sire!»

»Oletko varma siitä?»

»Vallan varma», selitti vanhus oikaisten itsensä suoraksi.

»No, silloin on kaikki hyvin!... Hra Méraut, saanko kirjelmänne ... voidakseni allekirjoittaa sen, ennenkuin lähden ulos.»

Kirjelmää allekirjoittaessansa kuiskasi hän Mérautille:

»Katsokaapas rva de Silvistä!... Eikös hän näytä siltä kuin aikoisii hän pian alottaa laulun: oi, tumma metsä j.n.e.»

Pikku prinssin kanssa puutarhasta palaava markisitar toi todellakin tullessansa dramallisen ilmakehän; sellaisena kuin hän nyt seiso salissa viheriällä sulkatöyhdöllä varustetussa hatussansa, samettisissa nyöriiliveissänsä ja käsi sydämellä näytti hän — taapäin nojaavasta, romanttisesta asennostakin päättäen — aikovan aloittaa cavatinan jostakin operasta.

Julistusta, joka luettiin julki Illyrian eduskunnassa ja julkaistiin kaikissa sanomalehdissä, levitettiin Elyséen kehotuksesta sitä paitse, kuninkaan omakätisellä nimikirjoituksella varustettuna, tuhansittain ympäri koko Illyrian valtakuntaa, minne isä Alphée sai ne salaa kuljetetuiksi tullirajan ohi »hartaus-esineiden» nimellä, öljypuisten rukousnauhaan ja Jerikon ruusujen kanssa. Kuningasmieliseen puolueeseen vaikutti tämä teko sangen kannustavasti. Olletikin vastaanotettiin tämä kuninkaallisen kaunopuheisuuden tuote suurella innostuksella Dalmatiassa, jonka väestön keskuudessa tasavaltalaiset

periaatteet eivät olleet saavuttaneet menestystä. Papisto luki sen useissa pitäjissä julki saarnatuolista ja kerjäläismunkit, jotka kiertelivät maaseudulla talosta taloon keräten pusseihinsa voi- ja muna-almuja, lahjoittivat näiden palkkioksi kansalle kappaleen tuota painettua kirjelmää. Eikä aikaakaan sai kuningas vastaanottaa lukemattomilla nimikirjoituksilla ja — kirjoitustaidon puutteessa — liikuttavilla »puumerkeillä» varustettuja adresseja erityisesti valittujen pyhiinvaeltajain kautta.

St. Mandén pieneen palatsiin saapui joka päivä kalastajia ja kantajia Ragusasta, musta kaapu komean turkkilaisen pukunsa yli heitettyinä, ja sivistymättömiä talonpoikia Morlachista, lammasnahkaiset, olkinauhoilla nilkoista sidotut *opanke-kengät* jaloissa. Joukottain tulivat he Pariisista raitiovaunuissa, joissa näiden muukalaisten tulipunaiset kaaput, rimsuiset koreat vyöt ja välkkyvillä metallinapeilla varustetut, lyhyet takit räikeästi poikkesivat muiden ihmisten pariisilaisista kuoseista. Nopein askelin astuivat he pihan poikki pysähtyen ujoina aliseen eteiseen, missä he kuiskaillen keskustelivat toistensa kanssa, kunnes kuningas laski heidät puheilleensa.

Mérait oli läsnä kaikissa näissä tilaisuuksissa ja tunsu itsensä kovin liikutetuksi noita kaukalaisia katsellessansa. Tällaisen innostuksen vaikutuksesta heräsi hänen lapsuutensa tarina uuteen eloon. Reynha'an pikku porvarein vaellukset Frohsdorfiin, kotiseudun väestön uhraukset näitä matkoja varten, niiden vaatimat valmistukset ja palaus kotiin, missä kukaan heistä ei tahtonut myöntää pettymystensä matkan suhteen, kaikki tämä muistui elävästi Méraitin mieleen, samalla kun hän surulla huomasi, kuinka hajamielisenä ja välinpitämättömänä kuningas Kristian esiytyi näitä vaeltajia kohtaan, huokaisten helpoituksesta, kun oli heistä päässyt.

Itse teossa oli kuningas näet kerrassansa ikävystynyt näihin käynteihin, jotka häiritsivät häntä huvituksissansa ja pakottivat hänet viettämään kotona kokonaisia pitkiä iltapäiviä. Kuningattaren vuoksi hän kuitenkin alistui tähän; mutta niin pian kuin hän muutamilla jokapäiväisillä loruilla oli vastannut kaukalaisten poloisten kyöneleisiin uskollisuuden ja alamaisuuden osoituksiin ja päässyt heistä vapaaksi, teki hän heistä pilkkaa piirustellen pöydän päässä ivakuvia heistä, ylenkatseellinen hymy huulillansa. Niinpä oli hän kerran piirustanut Branizzan kalastajakunnan vanhimman, leveänaamaisen, italialaisen ukon, jonka paksut posket riippuivat leukapieliä alempana ja jonka pyöreistä, säikähtyneen höperösti mulkoilevista silmistä kyöneleet tippuivat leu'alle. Tämä mestariteos kierteli seuraavana päivänä ympäri aamiaispöydässä, jolloin kaikki nauroivat sille ja säestivät toisiansa leikkisillä ihmettelyhuudahduksilla.

Vanhan herttuankin linnunnokka kurtistui tavattoman hyvän tuulen merkiksi eikä hän muuten mikään kansanystävä ollutkaan. Boscovitsh nauroi äänekkäästi alamaisinta hyväksymistänsä ja ojensi piirustuksen sitten Méraitille. Tämä katseli sitä hetkisen ja antoi sen naapurillensa sanaa sanomatta. Kuningas, joka istui pöydän päässä, huomautti silloin julkealla nenä-äänellensä:

»Teitä ei naurata, Mérait ... ja kuitenkin on ukko sangen hauskan näköinen vai mitä?»

»Minua ei tosiaankaan naurata, armollinen herra ... sillä tuo on kuin isäni muotokuva.»

Vähän myöhemmin sai Elysée tahtomattansa olla todistajana kohtauksessa, joka täydellisesti valaisi Kristianin luonteen ja hänen suhteensa kuningattareen.

Oli eräs sunnuntai. Iltamessu oli päättynyt. Kuninkaallinen palatsi oli pukeutunut juhla-asuun: rautaiset ristikkoportit Herbillonin kadulle päin olivat avatut ja kaikki livreepukuiset lakeijat ja palvelijat seisoivat kuin paraatissa viheriöitsevilla kasveilla koristetussa porraskäytävässä. Tänäpäin odotettiin tärkeitä vieraita: Illyrian valtiopäivien kuningasmielisen puolueen lähetystö, johon kuuluivat ryhmän etevimmät ja vaikuttavimmat miehet, olivat ilmoittaneet saapuvansa vakuuttamaan kuninkaallensa uskollisuutta ja alamaisuutta ja neuvottelemaan hänen kanssansa, mihin toimenpiteisiin heidän oli ryhdyttävä lähimmässä tulevaisuudessa kuninkaan eduksi ehkä toimeenpantavan valtiokeikauksen suhteen. Tapaus oli siis sangen tärkeä, kaivattu ja asianomaisessa järjestyksessä kuninkaallisille ilmoitettu.

Juhlatilaisuutta suosi ihana talvinen päivänpaiste, joka säteillensä kultasi suuren, tyhjän vastaanottosalin, kuningasta varten valtaistuimeksi asetetun korkeaselkäisen nojatuolin ja kimaltavia säkeniä välkkyvät hallitsijan kruunun rubinit, safirit ja topasit.

Sillä välin kuin kaikkialla oltiin alinomaan liikkeessä ja silkkilaahukset kahisivat eri kerrosten porraskäytävissä, puettiin pikku prinssi pitkiin punaisiin sukkiin, samettipukuun ja venetialaisilla pitseillä koristettuun kaulukseen, toimitus, jonka aikana hän muistutteli itsellensä viikon kuluessa opetettua juhlapuhettansa. Herttua Rosen seiso i täydessä univormussa, rinta kunniamerkeillä melkein peitettyinä ja asennoita suurempana ja jäykempänä kuin koskaan ennen odottaen hetkeä, jolloin hänen oli saatettava lähetystö sisään. Mérait, joka tahallisesti pysyi loitompana tästä komeudesta, istui tällä välin työhuoneessa miettien lähestyvän vastaanoton seurauksia. Vilkkaassa, etelämaalaisessa mielikuvituksessansa näki hän kuninkaallisen perheen juhlasaatossa palaavan Laibachiin kanuunain

paukuessa, kellojen soidessa ja katujen kukitettuna iloitessa. Hän näki kuninkaan tulevan kuningattarensa kanssa ja heidän edessään pikku Zaran, hänen mieltävän, vakavan, rakkaan oppilaansa, jota tämä hänen lapselliselle iällensä liian mahtava tapaus ajattelutti, tämän kansakunnalle annetun tulevaisuuden toivon tieltä, joka kohotti vanhempainkin suuruutta, väistyivät nämä jo nuorina syrjään esi-isiensä joukkoon. Ihanan kaunis sunnuntaipäivä ja iloiset kellot, joiden ääni väristen kaikui kirkkaassa päivänpaisteessa, lisäsivät hänen toiveitansa tästä juhlatilaisuudesta, joka ehkä saisi Frédériquen äidillisestä ylpeydestä tyytyväisenä lähettämään hänellekin jonkun hymyilyn lapsukaisen pään ylitse.

Pian kuului suurelta hiekoitetulta pihalta, missä kellojen kilinällä ilmoitettiin vieraiden tulo, hovivaunujen raskas kolina: lähetystä hotellista noutamaan lähetetyt vaunut palasivat takaisin. Sitten lyötiin vaunujen ovet kiinni ja pylväseteisen ja salin matoilla kuului askelia, joihin sekausi kunnioittavan puheen humua. Seurasi pitkä vaihtelu. Méraut ihmetteli, sillä hän odotti saavansa kuulla kuninkaan nenä-äänellensä pitävän tervehdyspuheen. Mitä siellä siis tapahtui? Ja miksi tämä keskeytys juhlamenojen määrätystä kulussa?

Samassa näki hän miehen, jonka hän otaksui olevan vierashuoneessa virallisessa vastaanottopuhissa, tulevan jäykin, väsynein askelin vilunkirkkaan puutarhan tummaa puistokujannetta ikäänkuin muurin seinämiä varaten. Nähtävästi oli hän hiipinyt sisään Daumesnilin kadun puolella kasvavain murattiköynnösten peittämän takaportin kautta ja lähestyi nyt verkallensa ja vaivalloisesti taloa. Elysée otaksui ensin hänen joutuneen tähän tilaan jonkun kaksintaistelun tai muun onnettomuuden kautta. Hetkisen kuluttua kuuli hän jonkun yläkerroksessa kaatuvan maahan kolistellen kotvan huonekaluja ja viistellen seinäverhoja, kunnes tuo »joku» vaipui lattialle vetäen pudotessansa alas joitakin esineitä. Tämä vakuutti Mérautin äskeisessä otaksumisessa.

Hän riensi nopeasti ylös kuninkaan luo. Kristianin kamari, joka oli puoliympyränmuotoinen ja sijaitsi palatsin päärakennuksessa, oli lämmin, tivistetty silkkikankailla ja verhottu purppuraisilla tapeteilla; pitkin seiniä, joilla riippui vanhoja aseita, nähtiin divanisohvia ja matalia tuoleja, joiden edessä leijonan ja karhunnahkoja. Tämän melkein itämaisesti veltostuttavan ylellisyyden keskellä nähtiin yksinkertainen, pieni telttasänky. Kuningas seurasi tässä vanhaa, spartalaisen yksinkertaista perheen tapaa, jota miljonanomistajat ja hallitsijat mielellänsä noudattavat.

Ovi oli auki.

Hattu takaraivolla, turkiksilla päärmätty päällystakki puoleksi avattuna, niin että rutistunut, tahrautunut paidanedus ja avautuneen kaulaliinan riippuvat päät näkyivät, seisoi kuningas Kristian seinää vastaan nojautuen, niin täydellisesti ryvettyneen näköisenä kuin yönsä hummannut mies olla voi. Suorana ja ankarana seisoivat kuningatar hänen edessään ja hänen matala, toruva ja kovin vapiseva äänensä osoitti, kuinka kovasti hän ponnisteli säilyttääksensä mielenmalttinsa:

»Sen täytyy ... sen täytyy tapahtua... Tulkaa nyt!»

Hiljaa ja häpeisen näköisenä vastasi Kristian:

»Minä en voi... Näettehän, ett'en voi... Myöhemmin ... minä vannon...»

Sitten soperteli hän lapsen äänellä jotakin anteeksi pyynnöksi, ja hymyili hupsun typerää hymyä... Juonut hän ei ollut... Oh! Ei suinkaan, vaan ... ilma ja kylmä vaikuttivat pahoin ... päivällisen jälkeen.

»Niin, niin... Tiedän kyllä... Mutta sama se! Teidän täytyy tulla alas... Kunhan he vain saavat nähdä teidät!... Kyllä minä puhun heille ... ja tiedän myöskin, mitä heille on puhuttava.»

Mutta kun kuningas pysyi hievahtamatta paikallansa ja vaikenen unen painosta, joka alkoi vetää harsonsa noille hirmuisen raukeille kasvoille, ei kuningatar voinut enää hallita itseänsä:

»Mutta ettekö te ymmärrä, että tässä on kysymyksessä koko teidän tulevaisuutenne?... Kristian, tällä hetkellä pelaat sinä pois sekä oman että poikasi kruunun!... Kas niin, tule nyt ... minä pyydän ... minä tahdon sen.»

Kuningatar oli mainio tuossa voimakkaassa asennossaan ja hänen säihkyvät silmänsä tenhosivat ihan kuninkaan. Hän hallitsi tämän pelkällä katseellansa, jolla hän koetti voimistaa puolisonsa, auttoi hatun hänen päästäänsä ja riisui hänen yltänsä tuon viiniltä ja sikarin sauhulta tuoksahtavan päällystakin. Kuninkaan onnistuikin nousta raukeille jaloillensa ja astua muutamia horjuvia askelia eteenpäin kuningattaren avulla, jonka marmorikylmiin käsiin hän tarttui omilla kuumeisillansa.

Yht'äkkiä tunsikin kuningatar hänen sittenkin alkavan vajota permannelle, jolloin taluttajatar peljästyneenä peräysi taapäin ja tyrkkäsi hänet voimakkaasti inholla luotansa, niin että hän vaipui pitkällensä sohvalle. Heittämittä sen koommin silmäystäkään tuohon liikkumattomaksi mykertyneeseen

ja jo kuorsaavaan möhkäleeseen, poistui hän kamarista kulkién suorana ja puoleksi suljetuin silmin aivan Elyséen ohitse, tätä kuitenkin huomaamatta, ja mutisten unissakävijän tajuttomalla, surullisella äänellä:

"*Alla fine sono stanca de fare i gesti de questo monarcaccio...*" [Minä olen jo väsynyt tekemään tuonlaisen kuningasrentun liikkeitä...]

V.

J. Tom Lewis, ulkolaisten asioitsija.

Pariisin kaikista luolista ja Ali-Baban salaperäisiä onkaloita muistuttavista holvirakennuksista, joita suurkaupunki kätkee, on Lewisin asioitsijatoimisto epäilemättä omituisin ja huvittavin.

Tietysti tunnette te sen, sillä senhän tuntevat kaikki ainakin ulkoapäin. Se on Royalekadun varrella, Faubourg-Saint-Honorén puistokadun kulmassa ja siis juuri sillä tiellä, jota kaikki Boulognen metsään päin aikovaiset tai sieltä tulevat käyttävät; kaikkien huomion vetää tämä kalliiksi sisustettu alakerros puoleensa jo yksistään upean porraskäytävänsä, ja korkeiden, kokonaisten akkunainsa kautta, joissa näemme Europan tunnetuimpain valtakuntain vaakunat kotkinensa, leopardinensa, ykssarvaisinensa ja muine vaakunatieteen salaperäisestä kokoelmasta kopituine eläiminensä.

Noin kolmenkymmenen metrin pituudelta eli toisin sanoen koko tuon puistokatuun verrattavan kadun leveydeltä loistaa Lewisin asioimisto vähimminkin uteliaan ja katseluhaluisen ohikulkijan silmiin. Jokaisen täytyy pysähtyä ihmettelemään: »mitähän kaikkea tässä myydään?» Mutta pikemmin saatte kysyä: »mitä tässä ei myydä?» Sillä kultaisilla kirjaimilla luumme eräässä akkunaruudussa: »viinejä, liköörejä, ruokatavaroita, pale-alea, rakia, kiimmel-viinaa, kaviaria, Provencen kabeljoa», toisessa taas ilmoitetaan: »vanhan- ja uudenaikuisia huonekaluja, lehtikoristeilla koristettuja tapetteja, Smyrnan ja Ispahanin mattoja», kolmannessa: »mestarien tauluja, pystykuvia marmorista tai terrakottasta, koruaseita, mitaleja ja haarniskoita», neljännessä: »rahanvaihto- ja diskontto-konttori», viidennessä: »kirjakauppa kaikenkielistä kirjallisuutta ja kaikkien maiden sanomalehtiä varten», heti vieressä taas: »myydään ja vuokrataan metsästysmaita, rannikkoseutuja ja maatiloja» sekä vihdoin lopuksi: »kaikenlaisia tiedusteluja toimitetaan nopeasti ja hienotuntoisesti.»

Tämä ilmoituskirjoitusten ja loistavien vaakunoiden vilisevä paljous häiritsi rakennuksen julkipuolta ja esti katselijaa näkemästä tarkempaan akkunoihin asetettuja tavaroita. Epäselvästi nähdään näissä muodoltansa ja väriltänsä oudompia pulloja, koristeleikkauksilla varustettuja tuoleja, tauluja, eläinten nahkoja, kultaraha-pötkyjä ja paperirahanippuja. Mutta kirjava päävarasto on kuitenkin oikeastaan n.k. maakerroksessa, jonka ristikkoakkunat ovat kadun tasalla ja joka tavallansa muistuttaa Lontoon keskikaupungin eli Cityn luotettavia myymälöitä samalla kun ne ovat yhtä taitavasti ja siroasti järjestetyt kuin myymäläin akkunat Madeleinen bulevardin varrella. Täällä maakerroksessa nähdään kaikellaisia tavaroita: rivittäin viinitynnöreitä, vaatepakkoja, päällekkäin ladottuja arkkuja, kirstuja ja ruokasäilykelaatikkoja oli kasattu sinne summattoman paljo, jonka vuoksi se muistutti lähtövalmiin rahtilaivan avonaista ruumaa sellaisena kuin se kannelta katsoen lastauksen päättyessä näyttää.

Kaikki on siis järjestetty sekä suurten että pienten kalojen pyyntiä varten ja niin hyvin on haavi Pariisin parhaimpaan väenvirtaukseen viritetty, että siihen käyvät Seinejoen vähäpätöisimmätkin kalansikiöt. Jos kuljette siitä ohi noin kolmen aikana iltapäivällä, niin näette sen olevan väkeä täpöisen täynnä.

Lasiavilla varustetun, korkean ja valoisan portin edessä Royale-kadun puolella, jonka yläpuolella näemme puuleikkauksilla koristetun frontonin, on sisäänkäytävä muoti- ja »uutuus»-osastolle; portin edessä seisoo talon sotilaallisesti puettu »metsästäjä», joka painaa ovinappia teidät nähtyänne ja tarjoo ajopeleistä myymälään aikoville ostajattarille sateenvarjon suojaa, jos tarvis vaatii. Astuttuanne sisään tulette tavattoman suureen saliin, joka salpa-aitauksilla ja pienahäkeillä on jaettu useampiin osastoihin eli neliömäisiin, säännöllisiin »box'eihin». Häikäisevä valo läikkyy vahatuilla parkettipermannoilla, puuleikkauksilla ja sirojen, kaunismuotoisten puotipalvelijain moitteettomilla, pitkillä takeilla ja käherretyillä suortuvilla; viimeainitut ovat kuitenkin ulkolaisten näköisiä ja puhuvat murtaen ranskaa. Näiden joukossa näette öljypuun karvaisia kasvoja, suippoja pääkalloja, kapeita, aasialaisia olkapäitä, pitkillä poskiparroilla varustettuja, sinisilmäisiä amerikalaisia ja punakkanaamaisia saksalaisia, niin että puhukoonpa ostaja mitä kieltä tahansa, ymmärtää joku näistä hänen puheensa, sillä asioimistossa puhutaan kaikkia kieliä, paitse venäjää, joka muuten onkin joutava taito Pariisissa, koskapa venäläiset

puhuvat siellä kaikkia muita kieliä, paitse omaansa.

Eri osastojen häkkiaukkojen ympärillä kiertää alinomainen ostajain jono, keveillä tuoleilla istuu matkapukuisia herroja ja naisia odotellen, astrakanilaiset tai skotlantilaiset päähineet päässä, pölyviitat tai muut molemmille sukupuolille yhtäläiset, mukavat kaaput yllä ja matkalaukut käsissä — sanalla sanoen yleisö on täällä samanlainen kuin rautatieasemain odotussaleissa; kaikki puhuvat ääneen ja huihtoon niinkuin oudot ihmiset vieraassa maassa tekevät, ja tästä syntyy sellainen eri kielten surina, ettei sitä osaa juuri verrata muuhun kuin lintujen seka-ääniseen kuoroon Gèvresin rantasillalla tavattavissa häkeissä. Olut- ja viinipullon korkit paukkuvat ja kultarahat helisevät pienillä kassapöydillä. Alinoma soivat sähkökellot ja huudetaan puhetorviin. Tuossa läiskäytetään auki kartta talon kaikista kerroksista, tässä lyödään koetettavan pianon koskettimia, tuolla seisoo joukko samojeedeja töllistellen ja ääneensä ihmetellen summattoman suurta valokuvaa j.n.e.

Puotipalvelijat juoksentelevat hymyilevinä ja kiireellisinä toisesta osastosta toiseen, kysellen milloin hintoja, milloin jonkun henkilön tai kadun nimeä käydäksensä taas äkkiä juhlallisiksi, kolkoiksi, välinpitämättömiksi ikäänkuin ei heitä liikuttaisi ollenkaan minkäänlaiset liikeasiat, kun joku hämmentynyt ja toiselta luukulta toiselle sysätty poloinen kumartuu heihin päin kuiskataksensa heille jotakin salaperäistä, jota he eivät voi olla ihmettelemättä. Harmistuneena siitä, että häntä töllistellään kuin mitään vesipatsasta tai maahan pudonnutta meteoria, voi levottomaksi käynyt ostaja äkkiä vaatia saada puhutella J. Tom Lewista itseänsä, koska hän epäilemättä tietää, mistä kysymys on. Mutta ylevästi hymyillen vastataan hänelle että se ei käy laatuun... Tom Lewisilla on par'aikaa ylhäisiä vieraita!... Ei hän välitä tuollaisista joutavista asioista kuin teidän on ... eikä mokomasta pikkuväestä kuin te olette, miesparka!... Mutta katsokaas tuonne perälle! Ovi avataan juuri ja Tom Lewis itse ilmestyi hetkeksi kynnykselle majesteettillisempänä kuin koko hänen palvelijakuntansa yhdessä. Tähän vaikutti hänen juhlallinen pyöreä pönkömahansa ja kalju päänsä, joka kiilsi kuin parkettilattia, hänen taapäin nojautuva asentonsa, viidentoista askeleen päähän viskaava katseensa, lyhkäisten käsivarsien käskevät liikkeet ja tuo juhlallinen ääni, jolla hän — englanniksi murtaen — huutaa niin kovaa, että koko sali kaikuu: »joko tavarat hänen kuninkaalliselle korkeudellensa Walesin prinssille on lähetetty?» samalla kuin hän vapaalla kädellensä pitää kiinni vastaanottohuoneensa ovea osoittaaksensa että tuolla sisällä olevaa ylhäistä vierasta ei sopinut häiritä millään tekosyillä.

Meidän tarvinnee tuskin lisätä, ett'ei Walesin prinssi ikinä ollut käynyt koko asioimistossa eikä hänelle mitään lähetettävää ollut. Mutta myymälässä sattumalta olevaan väkijoukkoon teki tämän nimen julkinen mainitseminen vaikutuksensa samoin kuin vastaanottohuoneessa vartovaan vieraaseen, jolle Tom ulospistäytyesssä oli sanonut: »anteeksi ... hetkinen vain ... kysäisen vain pientä asiaa tuolla ulkona.»

Silmänlumeiksi! Yhtä vähän kuin Walesin prinssi kunnioittaa liikettä käynneillensä löytyy mitään rakia tai kummelia akkunoihin asetetuissa, omituisissa pulloissa, englantilaista ja wieniläistä olutta maakerrokseen säilytetyissä tynnyreissä. Eikä noissa komeissa, vaakunoilla ja kultauksilla koristetuissa vaunuissa, jotka kirjaimilla J. T. L. varustettuina nopeasti kiitävät Pariisin hienoimmilla kaduilla, ole ollenkaan mitään, vaan ovat ne vain »puhveja» Tom Lewisin liikkeelle ja hoidetaan niitä sillä innolla ja nokkeluudella, joka on ominainen kaikille Tom Lewisin liikkeen palvelijoille ja kätyreille. Ja jos joku köyhä raukka, kullanhimon valtaamana, keksisi lyödä akkunan rikki, jossa näemme kulta- ja paperirahoja, ja ahnaasti kurottaa noihin aarteihin, niin mitä hän saisi? Pelimarkkoja ja sen kahdenkymmenen viiden frangin setelin, joka on liimattu kirjepaperista tehdyn »setelitukon» päällykseksi. Ei mitään akkunoissa, ei mitään maakerroksessa, ei mitään, ei mitään, ei sitä... Entäs tuo porteri, jota englantilaiset tuolla juovat? Entäs rahat, jotka tuo venäläinen ylimys vaihtaa ruplillansa? Entäpä pronssinen pystykuva, joka juuri on pakattu tätä naista varten Kreikan saaristosta? Hyvä Jumala, asia on varsin yksinkertainen selittää. Englantilainen olut tuodaan lähimmäisestä kapakasta; kultarahat rahanvaihtajalta bulevardilla ja pystykuva taidekauppiaalta Quatre-Septembren kadun varrella. Kaikki toimitetaan muutamassa tuokiossa parin kolmen hankkijan avulla, jotka maakerroksen huoneustossa odottavat käskyjä puhetorvien kautta. Kaupungille pujahtavat nämä lähimäisen talon pihan kautta, palaavat muutamien minuuttien kuluttua takaisin, kiiruhtavat rappusia yläkertaan varaten sievästi koristeltuihin kristallinupulla päättyviin käsipuihin, ja silmänräpäyksessä on vaadittu esine taatusti pakattu ja varustettu alkukirjaimilla J. T. L. Elkääkää suinkaan ujostelko lähettää tavaraa takaisin, jos se ei teitä miellytä. Se vaihdetaan tuokiossa. »Tavaramme ovat hyvin lajiteltuja.» Tosin saatte täällä maksaa pari kolme kertaa kalliimmin kuin muualla missään. Mutta onhan kuitenkin parempi saada ne täältä kuin juosta kyselemässä myymälöistä, joissa kukaan ei ymmärrä puhettanne, vaikka ilmoituksessa luetaankin »english spoken» (puhutaan englantia) tai »man spricht deutsch» (puhutaan saksaa). Bulevardimyymlöissä ei puujattava ja piiritetty ulkolainen saa koskaan muuta kuin tähteitä kotelojen pohjalta, hylkytavaraa tai vanhanmuotisia ja pilautuneita esineitä, jotka pitkät ajat ovat olleet akkunoissa päivän ja pölyn raiskattavina. Voi noita pariisilaisia kauppiaita! Toisinaan ollaan matelevaisen kohteliaita, toisinaan taas röyhkeitä kuin mitkään!... Ei, niiden kanssa eivät ulkolaiset enää tahdo olla tekemisissä. Nämä ovat vihdoinkin kyllästyneet siihen, että heitä noin julkeasti

nyljetään, eikä ainoastaan myymälöissä, vaan hotellissa, missä he asuvat, ravintolassa, missä he syövät, ajurein käsissä kadulla ja välittävään piletinmyyjäin luukuilla, joissa heidät petkutetaan haukottelemaan tyhjiä teattereissa. Lewisin kekseliäessä ulkolaistoimistossa, missä saatte kaikki mitä vain haluatte, voitte ainakin luottaa siihen, ett'ei teitä petetä, sillä J. Tom Lewis on englantilainen ja englantilaisten luotettavuus kauppa-asioissa on tunnettu molemmissa maanosissa.

Ja englantilainen J. Tom Lewis olikin, siinä määrässä kuin koskaan on ollut luvallista olla, englantilainen kvekarikenkiensä leveistä päistä alkaen pitkään takkiinsa ja viheriäruutuisiin housuihinsa ja kapealaitaiseen, pyramidinmuotoiseen hattuunsa saakka, jonka alta paistoi hänen punakka ja sävyisiä naamansa. Englantilainen rehellisyys näkyi jo pihvipaisteilla rakennetusta, paksusta ihonahasta, korviin saakka levenneestä suusta, vaaleanpunaisista, pitkistä ja pehmeistä poskiparroista, joista toinen oli kulunut lyhemmäksi alituisesta hypistelemisestä jonkun selkkauksen sattuessa; se näkyi myöskin hänen lyhyistä käsistensä, punakarvaisista, sormuksilla koristelluista sormistansa. Rehelliseltä näytti katsekin suurten, kulturekheksisten silmälasien läpi, rehelliseltä vielä silloinkin, kun J. Tom Lewis sattui valhettelemaan — mikä muuten voi tapahtua parhaimmallekin — jolloin hänen silmäteränsä pyörivät hermostuneesti kuin pienet, gyroskopin perspektivissä kiihtyvät pyörät. [Gyroskopi on kone, joka näyttää maan pyörimisen napansa ympäri. Suoment. muist.]

J. Tom Lewisin englantilaisen leiman täydensi hänen lontoolaiset kiessinsä eli »cabinsa», joka oli ensimmäinen laatuansa Pariisissa; se olikin tämän omituisen ilmiön luonnollinen kuori kuin näkinkenkä. Jos sattui joku sotkuisempi asia, joita liikealalla ei voi välttää ja joissa ihminen tuntee itsensä ahdistuneeksi ja alakuloiseksi, niin oli Tomin tapa sanoa: »minäpä lähdän ajelemaan cabillani, niin keksin jonkun varman keinon.» Ja tässä istuessaan hän harkitsee, miettii ja punnitsee asian pariisilaisten katsellessa tuota matalien pyörien päälle asetetussa, läpinäkyvässä kotelossansa kiitävää miestä, joka alinomaan tiukasti punoo oikeanpuolista poskipartaansa. Tässä »cabissansa» mietti Tom parhaimmat liikekeinottelunsa keisarikauden loppuaikoina. Oi, noita hyviä aikoja! Pariisi vilisi ulkolaisia, eikä ainoastaan läpimatkestavia, vaan tänne asettuneita pohattoja, jotka toivat tarumaisia rahasummia haluten rakastella ja mässätä.

Silloin asuivat täällä turkkilainen Hussein-Bey ja Mehemed pasha Egyptistä, kaksi kuuluisaa fezi-herraa Boulognen metsälammikon rannoilta, samoin ruhtinatar Verkatshev, joka heitti kaikki Uralivuorten rikkaudet boulevardi Malesherbesin varrella sijaitsevan asuntonsa neljästätoista akkunasta, ja amerikalainen Bergson, jolta Pariisi nieli kaikki ne äärettömät summat, jotka petroleumiöljylähteet hänelle tuottivat.

Ja entäs kaikki nuo eriväriset, itä-intialaiset ruhtinaat, joita saapui laivoilla, kelta-, ruskea- ja punaihoisia ylimyksiä, jotka rehentelivät kävelypaikoilla ja teattereissa ja joilla näytti olevan erityinen kiire menettää ja hurvitella rahansa ikäänkuin olisivat he aavistaneet, että tuon suuren ja touhuavan ravintolan eli maailmankaupungin varastot olivat tyhjennettävät, ennen kuin kauhea räjähdys ehti rikkoa sen katot, seinät ja akkunat.

Huomatkaamme, että Tom Lewis oli kaikkien näiden huvitusten välttämätön välittäjä ja että hän soukensi jok'ikisen kultarahan, minkä nämä itsellensä vaihtoivat. Paitse näitä ulkolaisia liikeystäviä oli hänellä useita pariisilaisiakin ystäviä, jotka elivät kallista elämää, rakastivat harvinaista metsänriistaa, metsästelivät mielellänsä luvattomilla mailla ja kääntyivät Tom Lewisin puoleen pitäen tätä hienoimpana, taitavimpana ja luotettavimpana auttajana, sillä hänen englantilais-ranskalainen sekamelskansa ja vaikeatajuinen puhetapansa säilyttivät parhaiten heidän salaisuutensa. Melkein kaikki häväistysjutut keisarikauden lopulla kävivät sinettimerkillä J. T. L. Juuri Tom Lewisin nimessä tilattiin aina suljettu aitiö n:o 9 Opera Comiquessa, missä paronitar Mills joka ilta istui tuntikauden kuuntelemassa tenori-rakastajaansa, jonka hikinen ja lyijyvedelle haiseva nenäliina kerran erehdyksestä joutui hänen hameensa pitsien sekaan. Tom Lewisin nimessä vuokrasivat veljekset Sismondo — samaa naista varten — tuon tunnetun pikku palatsin Clichyn boulevardin varrella, veljesten ja pankkirikumppanusten, jotka eivät koskaan voineet yht'aikaa poistua konttorista, tietämättä mitään toisistansa, vaikka kumpikin sai maksaa puolet vuokrasummasta. Asioimiston sen aikuiset konttorikirjat kertovatkin kauniita romaneja muutamilla riveillä:

»Kahdella sisäänkäytävällä varustettu asuntorakennus Saint-Cloudin tiellä. — Vuokra, huonekalusto ja hyvitys omistajalle» ... tekee ... niin ja niin paljo.

Alempana luettiin:

»Kenraalin välitys hyvitetään» ... sillä ja sillä summalla. Toisessa paikassa taas:

»Maatalo Petit-Valtinin luona, lähellä Plombièresia. — Puutarha, vaunuvaja, kaksi sisäänkäytävää, hyvitys entiselle vuokralaiselle, joka suostuu heti muuttamaan pois, tekee...»

Ja aina sama lisäys: »kenraalin vaivannäkö tekee» ... sen ja sen summan. Tämä kenraali mainitaan

lukemattomissa asioimiston laskuissa.

Jos Tom silloin ansaitsikin paljon rahaa, niin menetti hän myös paljon, ellei juuri peliin, hevosiin ja naisiin, niin muiden hullujen ja lapsellisten oikkujen tyydyttämiseksi, hurjan mielikuvituksen kujeellisimpien keksintöjen toteuttamiseksi, sillä tie unelmasta toteutukseen oli hänen aivoissansa kovin lyhyt. Kerran halusi hän akasia-kujannetta maatalonsa kulkutien varteen. Kun nämä puut ovat kovin hidaskasvuisia, niin ei tuota Tomin päähänpistoa voitu heti toteuttaa muuten kuin hankkimalla täys-kasvaneita puita; sen vuoksi kulki pitkä jono suuria kuormakärryjä viikkokauden pitkin Seinen alastonta ja ainoastaan tehtaanpiipuilla koristettua rantaa kuljettaen yksitellen noita kauniita puita, joiden vihreät latvat kärryjen liikkeestä häilyvine oksinensa heittivät väräjäviä varjojansa veden pinnalle. Englantilaisten pörssiylimysten tapaa noudattaen asui Tom Lewis kaupungin ulkopuolella olevalla maatilallansa koko vuoden; maatalo oli alussa muuten ainoastaan pieni, yksikerroksinen ja vinnillä varustettu rakennus, mutta komistui vähitellen suuremμοiseksi ja vaati vuosittain hirmuisia kustannuksia. Sikäli kuin asiat laajenivat ja menestyivät laajentui maatilakin, toinen rakennus ostettiin lisää toisensa jälkeen, erityinen puisto istutettiin uusille tiluksille, joita pian taas lisättiin ostoilla puistosta alkavia peltoviljelyksiä varten. Koko maatalo sai hänen persoonallista kauneusaistiansa, turhamielisyyttänsä ja englantilaista taipumustansa lioitteluun, johon sekausi myöskin poroporvarillisuutta ja taiteellisia haaveita. Oikeastaan oli talo rakennettu tavalliseen tyyliin ja niin että jäljestä päin koroitettujen lisäkerrosten päälle oli tehty marmorikäsi- ja nurkissa götiläisillä torneilla varustettu tasakatto italialaiseen tyyliin. Tältä tasakatolta vei silta toiseen sveitsiläistyyliin, parvekkeilla, puuveistoksilla ja murattiköynnöksillä koristeltuun rakennukseen, joka oli tiilimuureiksi laastittu; muuten oli rakennus runsaasti koristeltu pikku torneilla, hammasharjanteilla, tuuliviireillä y.m. Puistossa taas vilisi paviljonkeja, näköalatorneja, kasvihuoneita ja vesisäiliöitä, joita paitse vesinostolaitosta varten rakennetun suuren ja tumman linnoituksen yllä kohosi tuulimylly, jonka ohuet, heikommallekin tuulenpuuskalle alttiit siivet alinomaa läiskyivät ilkeästi vikisten pyöriessään.

Sillä kapealla kaistaleella, jota myöten Pariisin laiteita kiertelevät junat kulkevat, näette rautatievaunujen akkunasta joukon omituisia huviloita vilisevän ohitsenne harhanäkyinä ja haavekuvina, jotka alkuaan olivat syntyneet jonkun kauppiaan vallattomissa ja sekavissa aivoissa. Näiden joukossa oli yksi, joka kilpaili Tom Lewisin huvilan kanssa: sen omistaja oli Lewisin naapuri Spricht, tunnettu naisräättäli Spricht. Hänkin oleskeli Pariisissa ainoastaan sen aikaa, minkä liikeasiat välttämättä vaativat s.o. kolme tuntia ehtoopäivällä, jolloin hän suuressa huoneistossansa bulevardilla vastaanotti pukuasioista neuvottelevia liikeystäviänsä palataksensa heti sen jälkeen takaisin Courbevoiseen. Salaperäiset syyt tähän syrjään vetäytymiseen kävivät esille siitä kirjekokoelmasta, jonka tämä kaikkein naisten »rakas» tai »kallis» hra Spricht säilytti lyonilaisten tehtaittensa silkkipangas-näytteiden seassa laatikoissansa; tämä huolellisella käsialalla ja suurkaupungin hienoimmin hansikoiduilla kätösillä hoidettu kirjeenvaihto osoitti selvästi onnellisella naisräättälillä olevan hyviä tuttavuuksia, joiden laatu kuitenkin katkaisee kaikki suhteet hänen ja toisten ammattiveljien välillä. Täällä maalla eläkin hän vallan yksin lukuunottamatta muutamia köyhiä omaisia, joita hänelläkin nousukkaana oli ja jotka täällä vapaasti nauttivat hänen sukulaistrakkaudestansa. Ainoa huvitus hänen maalaiselämässään, joka muistutti eläkkeelle asetetun teloittajan vanhuuden lepoa, oli kilpailu naapurin J. Tom Lewisin kanssa; toisiansa kohtaan tunsivat nämä naapurukset muuten ylenkatsetta ja vihaa tietämättä oikein syytä tähän poistamattomaan epäsopuun.

Kun Spricht rakentaa jonkun tornin — Spricht on saksalainen ja rakastaa kaikkea romantista, kuten keskiaikaisia linnoja, torneja ja raunioita — niin rakentaa Tom Lewis jonkun lasiverannan. Kun Tom revittää maahan jonkun muurin, tekee Spricht samoin kaikille aituuksillensa. Kerran rakensi Tom sivupaviljongin, joka riisti Sprichtiltä näköalan St. Cloudiin päin. Heti paikalla kohotti Spricht saman verran kyyhkylakkansa yläosaa. Tom vastasi koroittamalla koko asuntorakennustansa lisäkerroksella. Spricht ei sillä ollut nolattu. Molemmat jatkoivat talojensa asteittaista koroittamista hankkien lisää työväkeä ja tiiliä, kunnes myrsky eräänä yönä vaivatta kaatoi kummankin omistamat rakennukset, jotka olivat liian huonokuntoista tekoa. Toisen kerran iaas oli Spricht tuonut Italiasta palatessa mukansa oikean venetialaisen gondolivenheen, joka sai sijansa sitä varten kartanon läheisyyteen tehdyssä venhevajassa. Viikkoa myöhemmin kuului ankara puhkutus Tomin puolelta ja savua tupruttava höyryalus lähti liikkeelle hänen laiturinsa nenästä piesten potkureillansa veteen heijastuvia kartanon kattoja, torneja ja hammasharjannetta.

Tällaista loistoa ylläpitämään tarvittiin juuri keisarikauden liike-aika; mutta se ei, sen pahempi, ijäinen ollut, vaan loisti ja hävisi. Sota, piiritys ja ulkolaisten poistuminen aikaansai mahdollomia vaurioita molemmille kauppiaille. Olletikin kärsi Tom Lewis siitä; saksalainen sotaväki hävitti hänen maakartanonsa, jota vastoin Spricht säästyi kaikilta onnettomuuksilta. Rauhanteon jälkeen jatkui kilpailu naapurusten välillä sentään edelleen, vaikka heidän varallisuutensa ei enää ollutkaan yhtä suuri. Naisräättäli voitti liikeystävänsä takaisin, mutta Tomin rikastuttajat olivat ainaiseksi hävinneet. Kukaan ei juuri välittänyt enää Tomin »nopeudella ja vaiteliaalla hienotunteisuudella toimitetuista

tiedusteluista» eikä tuota salaperäistä kenraalia enää nähty asioimistossa nostamassa epäiltäviä osinkojansa. Muut olisivat Lewisin sijassa jo supistaneet menopuolta. Mutta tällä peevelin miehellä oli voittamaton tottumus menettää paljo ja näyttipä siltä kuin ei hän olisi voinut pitää rahoja kädessään.

Ja sitä paitse oli Spricht yllyttämässä, vaikka hän sotatapahtumain jälkeen olikin synkkä kuin maailman lopun ennustus ja rakennutti puistonsa perälle Pariisin kaupungintalon tulipalossa mustuneita muureja jäljittelevän raunion. Sunnuntai-illoin valaistiin tämä torni bengalitulella ja kaikki Sprichtiläiset kertyivät vaikeroimaan sen ympärille. Se vasta synkkää oli! J. Tom Lewis taas, joka vihasta kilpailijaansa kohtaan oli liittynyt tasavaltalaisiin, juhli uudesta syntyneen Ranskan kunniaksi toimeenpanemalla kilpa-ajoja, kilpapurjehduksia ja ruusukuningatarten seppelöimisjuhllisuuksia. Erästä tällaista tilaisuutta varten noudatti hän muutamana suviehtona iloisen mielialansa puuskauksessa soittokunnan Elyséen kentiltä, missä par'aikaa oli konttoritunti, kotiinsa Courbevoieen, minne se saapui hänen laivallansa täysissä purjeissa ja iloisesti matkalla soitellen.

Tämä elämä kartutti Tomin velkoja, mutta englantilainenpa ei näistä välittänyt. Kukaan ei ymmärtänyt paremmin, juhlallisemmin ja hävyttömämmin vaimentaa ärtyviä velkoja kuin hän. — Ei edes asioimiston hyvin opetetut kauppapalvelutkaan voineet uteliaammin tutkia heille lähetettyjä laskuja kuin Tom, joka sitten viskasi ne ylevällä kädenliikkeellä laatikkoon. Kukaan ei ollut niin nokkela kuin hän keksimään maksuhetkellä verukkeita ajan voittamiseksi. Juuri ajan voittaminen oli Tom Lewisin menettelyn tarkoitus, sillä hän toivoi yhäti jotakin tuottavaa tilausta, jotakin »suurta kaappausta» niinkuin sitä »rahajoutolaisten» kuvakielellä nimitetään. Mutta turhaan valjastutti hän »cabinsa» eteen ja ajeli avoimin silmin ja suu ammollansa ympäri Pariisin katuja vainuten ja vakoillen kenen hän kitaansa niellä voisi: vuodet vierivät, eikä tuota onnen potkausta kuulunut.

Kun asioimisto eräänä iltana surisi väkeä täynnä tuli pääluukulle eräs pitkä, velton ja ylhäisen näköinen nuori mies, jonka katse oli ivallinen, kasvot kalpeat ja vähän turvonneet ja ohuet viikset siroisti kierrettyt. Hän tahtoi puhutella Tom Lewista. Erehtyen ylvään kysyjän tarkoituksesta luuli kauppapalvelija häntä joksikin saamamieheksi, koska hän esiytyi niin mahtavasti, ja koetti vuorostansa vääntää kasvonsa niin ylenkatseelliseen hymyyn kuin mahdollista. Mutta terävällä äänellä, jonka nenäsointu vaikutti melkein hävyttömästi, käski herrasmies silloin »mokoman pöyhön» heti paikalla rientää ilmoittamaan isännällensä, että Illyrian kuningas halusi puhutella häntä. »Ooh! anteeksi, sire...» Sisällä olevan, eri kansallisuuksiin kuuluvan väkijoukon keskuudessa syntyi huomattava uteliaisuus nähdä Ragusan sankari. Kaikista avonaisista osastoista syöksi parvi liikeapulaisia saattamaan hänen majesteettiansa Tom Lewisin luo; tämä ei ollut vielä saapunut, mutta tuokiassa täytyi hänen olla täällä.

Tämä oli ensimmäinen kerta, kun Kristian itse kunnioitti asioimistoa käynnillensä. Muuten oli näet herttua de Rosen toimittanut pikku hovitalouden kaikki asiat. Mutta tällä kertaa oli kysymys niin tuttavallista ja arkaluontoista laatua, ettei kuningas uskaltanut uskoa sitä edes hidasveriselle ja vaiteliaalle ajutantillensakaan... Hän aikoi vuokrata pienen huoneiston erästä sirkusratsastajatarta varten, jonka hän oli koroittanut Amy Fératin sijalle, ja tarvitsi kalustetun asunnon, palvelijat, tallin ja helpon sisäänpääsyn — kaikki vuorokauden kuluessa. Kysymys oli siis voimanponnistus, josta ainoastaan Lewisin asioimisto voi kunnialla suoriutua.

Odotussalissa oli ainoastaan pari nahalla päällystettyä nojatuolia, kapea kaasu-uuni, jonka hiljainen tuli näyttää heittävän heijastuksensa loitompaa, sinisellä pöytälinalla peitetty pieni pöytä ja sillä Bottinin osoitekalenteri. Toinen puolisko huoneesta, joka oli eristetty korkealla ristikkoseinällä ja sinisillä verhoilla, oli kalustettu pulpetilla, jolla hiekkarasiain, viivottimien, kääntöveitsien ja kynänpyyhkeiden vieressä oli kirjahylly samankokoisine, viheriäkantisine konttorikirjoinensa, jotka seisoivat siinä säännöllisessä rivissä kuin preussilaiset sotilaat paraatissa. Tässä pikku huoneessa vallitseva järjestys ja huonekaluston siisteys tuotti kaikkea kunniaa tilapäisesti poissaolevalle, vanhalle kasörille, joka täällä vietti pelonalaiset päivänsä.

Kuningas istuutui odottelemaan ja venyttelihe turkki yllä nojatuolissa, nenä pystyssä taivastellen korkeuteen, kun hän äkkiä kuuli kynän rapinaa väliseinän takaa. Joku oli siis tullut pulpetin ääreen muita teitä, sillä myymälöihin vievä ovi ei ollut käynyt eikä esiripun tapaisiin oviverhoihin oltu koskettu. Konttoripulpetti näytti varta vasten tehdyn vanhaa harmaapäätä kasöriä varten, mutta ... kas, siellähän istui ihanin nainen, joka koskaan on konttorikirjoja selailut. Kristian ei voinut olla äännähtämättä hämmästyksestä, jolloin nainen samassa katsahti ylös työstänsä suloisella ja hitaalla silmäyksellä. Koko huone näytti iloisemmalta tuon katseen kirkkaasti tuikkivassa valossa, ja nainen sanoi hieman väräjävää soittoa muistuttavalla äänellensä: »Anteeksi, sire, että mieheni odottaa itseänsä näin kauvan!...»

Mieheni! Tom Lewis hänen puolisonsa! Sellainen aviomies tuolla suloisella, kalpealla ja hienopiirteisellä naisella, jonka kauniit ja täyteläiset muodot muistuttivat tanagra-laista pystykvua!... Kuinka oli hän joutunut tänne yksinäiseen häkkiin selailemaan noita paksuja konttorikirjoja, joiden valkeat lehdet näyttivät lainanneen värinsä naisen kalpeilta poskilta?... Eihän hänen ohuet sormensa jaksaneet käännellä kirjan lehtiäkään, saatikka...! Täällä täytyi siis tuon poloisen istua yksin, kun ulkona

paistoi ihana helmikuun päivä, heloitti pitkin bulevardveja, jotka vilisivät vilkkaita sulottaria, siroja pukuja ja hymyileviä kävelijöitä. Nämä tunteet liikkuvat kuninkaan mielessä, kun hän naista lähestyen sanoi tälle pienen kohteliaisuuden; mutta enempää puhua hän ei voinut, sillä sydän löi niin ankarasti hänen povessansa, jossa syttyi niin raju ja voimakas kiihko omistaa tuo nainen, ettei tuo hemmoiteltu ja voipunut lapsi muistanut koskaan ennen moista tunteneensa. Tuo kahdenkymmenen viiden tai korkeintaan kolmenkymmenen vuotias nainen oli näet hänelle vallan uusi tyyppi, joka täydellisesti erosi pikku Colette de Rosenin vallattomasta olennosta, Amy Férat'in julkeasta käytöksestä, maalatuista ruusuista ja rohkeista silmäyksistä samoin kuin kuningattarenkin vaivaavasta juhllisuudesta ja surullisesta ylhäisyydestä. Ei mitään veikeilyä, ei julkeutta, ei hillittyä ylpeyttä eikä rahtuakaan niistä ikävistä ominaisuuksista, joita hän oli tavannut ylhäisemmässä seuraelämässä ja hienomman »puolimaailman» keskuudessa. Tuo ihana olento oli rauhallisen ja kotoisen näköinen; välkkyvän mustasta, sileäksi kammatusta tukasta ja vaatimattomasta violettivärisestä villahameesta päättäen olisi jokainen otaksunut hänen olevan tavallisen myymäläneidin, ellei hänen korvissansa olisi säteillyt suuret jalokiviset korvarenkaat. Sellaisena kuin hän nyt istui tuossa pulpettinsa ääressä näytti hän luostariristikon takana istuvalta karmelitalaisnunnalta taikka joltakin itämaiselta orjattarelta, joka anojan katsannolla täyhystelee kullatulta parvekkeeltansa. Orjatarta muistuttivat hänen alistuvainen katseensa ja nöyrä asentonsa samalla kuin tuo hiusmarrolta bernsteinin karvainen ihoväri, suoraviivaiset kulmakarvat ja hieman avonainen suu taas vihjaili aasialaista syntyperää. Häntä katsellessa muisti Kristian hänen kaljupäisen ja apinamaisen aviopuolisonsa. Kuinka oli tuollainen nainen joutunut mokoman ivakuvan valtaan? Sehän oli ilmeinen varkaus ja julkein hävyttömyys!

Suloisella äänellensä jatkoi nainen anteeksipyyntöjensä:

»Sangen ikävää... Tom ei tule... Mutta jos teidän majesteettinne suvaitsi sanoa minulle asian, joka tuottaa meille kunnian ... ehkä voisin minä...»

Kuningas punastui hieman häveten asiaansa. Kuinka voisi hän noin avomielisen näköiselle naiselle ilmaista arveluttavan huoneiston vuokra-asiansa?

Mutta nainen kehoitti häntä yhä hymyillen:

»Teidän majesteettinne voi olla huoletta ... minä hoidan asioimiston kaiken kirjanpidon.»

Hänen merkityksensä talossa näkyikin selvään: joka hetki ilmestyi joku konttoristi sen »häränsilmän» aukolle, joka välitti puhelua kasörin pulpetin ja asioimishuoneistojen kanssa, ja selitti kuiskaamalla mitä kummallisimpia tilauksia.

»Täällä on asiamies, joka kysyy rva Karitidesin flygelipianoa... Se mies hôtel de Bristolista on taas täällä» j.n.e.

Hän näytti olevan täydellisesti perehtynyt talon liikeasioihin ja vastaili mitä erilaatuisimpiin kysymyksiin, niin että kuningas alkoi vihdoin kummastella olikohan tämä eterinen »puoti-enkeli» ehkä perillä englantilaisen kaikista salakujeista ja vehkeistä.

»Ei, rva Lewis, asiani ei ole niin kiireellistä laatua ... taikka oikeammin, sillä ei enää ole niin kiire... Tämän tunnin kuluessa ovat mielipiteeni melkoisesti muuttuneet...»

Tämän sopersi hän ristikkoon nojautuen ja liikutettuna, mutta enempää ei hän saanut sanotuksi, sillä hän soimasi rohkeuttansa tämän hiljaisen ja toimeliaan naisen suhteen, jonka pitkät silmäripset melkein koskettivat kirjan lehtiä, kun hän antoi kynän lentää säännöllisiä riviä myöten. Oi, kuinka mielellänsä kuningas olisi vapauttanut hänet vankeudestansa, temmannut hänet syliinsä ja vienyt kauvas pois viihdyttäen häntä hellillä kuiskeilla niinkuin pikku lapsia viihdytetään! Houkutus kävi niin voimakkaaksi, että hänen täytyi paeta ja äkkiä sanoa jäähyväiset näkemättä vilahdustakaan J. Tom Lewis'ista.

Ilta hämärtyi usvaisena ja kolkkona. Vaikka kuningas muuten oli viluinen, ei hän sitä tällä kertaa muistanutkaan, vaan lähetti pois vaununsa ja lähti jalkaisin kävelemään suurelle klubille niitä leveitä katuja pitkin, jotka johtavat Madeleinein bulevardilta Vendôme-torille. Hän tunsu itsensä niin innostuneeksi ja iloiseksi, että hänen täytyi puhua ääneen itseksensä ... tuossa kun hän käveli kiharat valahtaneina silmille, joiden edessä liekit näyttivät karkeloivan.

Joskus lienette kai tekin tavanneet kadulla noita ylenpalttisen onnellisia ihmisiä, jotka kävelevät kevein askelin ja pää pystyssä ja sivu mennessänsä melkein heittävätkin fosforia puvullenne. Tällainen onnellinen mielentila oli Kristianilla vielä klubille tullessakin, vaikka nuo suuret salongit muuten olivat kolkon tyhjiä, sillä toistaiseksi oli tänne kokoutunut ainoastaan muutamia. Kaikki täällä näytti vielä niin epämääräiseltä ja kuolleelta ja kaikkialla väikkyy alakuloisuuden varjo, joka on niin ominainen tällaisille puolijulkisille huvihuoneistoille, joissa ei ketään asu ja joilta sen vuoksi puuttuu kaikkea kodikkaisuutta.

Lamput tuotiin juuri sytytettynä paikoilleensa. Hiljaisuutta häiritsi silloin tällöin jonkun biljardipelin norsunluisten pallojen kalke ilmoittaen, että muutamat välinpitämättömät olivat jo alkaneet pelinsä, tuolla kuului joku iltalehden lukija lyövän auki sanomalehtensä, suuressa salongissa taas kuorsasi joku sohvalla kaikessa rauhassa, kunnes hän heräsi kuninkaan saapuessa, ojenteli kauvan laihtuneita käsivarsiansa haukotellen hampaattomalla suullansa ja kysyen raukealla äänellä:

»Mässätäänkös tänä iltana vai —?»

Kristian huudahti ilosta sanoen:

»Ah, teitä minä juuri etsin, prinssi...»

Haukottelija oli Axelin prinssi, tutulta nimeltänsä »Kukonpyrstö», joka kymmenisen vuotta oli vetelehtinyt Pariisin katukäytävillä, tunki ne alusta loppuun, pitkin ja poikki, Tortonin rappusilta aina Seinejokeen asti, ja voi siis epäilemättä antaa kuninkaalle ne tiedot, joita tämä nyt halusi. Kristian tunki muuten luotettavimman keinon saada hänet puhetuulelle ja keventää tuota raskautettua sielua, joka huokaili sitehissänsä ja kahleissansa saamatta niitä auki viineillä yhtä vähän kuin ne käydessänsä jaksavat räjäyttää auki raskaita, rautavanteilla kiristettyjä tynnyrejänsä: hän ehdotti korttipeliä. Samoin kuin Molièren sankarittaret elpyivät eloon löyhyttimen saatuaan virkosi Axelin prinssikin hilpeäksi vasta korttipakan ääressä. Suistunut majesteetti ja epäsuosioon joutunut kruununperillinen alkoivat siis jo ennen päivällisiä pelata »bezigueä», joka parhaiten sopii »kumipäille», sillä se ei henkisesti rasita ketään, mutta antaa taitamattomalle pelaajalle tilaisuuden menettää suurimminkin omaisuuden.

»Tom Lewis on siis naimisissa?» kysyi Kristian välinpitämättömän näköisenä, sekoittaen kortit ja jakaen. Prinssi tuijotti häneen ilmeettömillä punareunaisilla silmillänsä:

»Ettekö te sitä ole ennen tiennyt?»

»En ... kuka hänen vaimonsa on?»

»Señora Leemans, eräs kuuluisuus, joka...»

Kuningas vavahti Señora-nimen kuullessansa ja kysyi:

»Hän on siis juutalainen?...»

»Luultavasti...»

Seurasi lyhyt vaitiolo. Tarvittiin todellakin Señoran tekemä voimakas vaikutus, hänen soikeat, himmeät ja itämaisesti kauniit kasvonsa, säteilevät ja viehkeät silmänsä, sileä tukkansa kukistamaan sitä ennakkoluuloa, jota kuninkaalla slavilaisena ja katolilaisena oli ollut juutalaisia kohtaan aina lapsuudesta saakka, jolloin hän oli kuullut tämän rodun rosvouksista ja pirullisista ilkitöistä Illyriassa. Hän jatkoi tiedustelujansa.

Onnettomuudeksi menetti prinssi pelissä, jonka vuoksi hän kiintyi siihen kokonaan ja murisi harmistuneena pitkään kellertävään partaansa:

»Mutta tosiaankin!... Minä typerryn, minä ... minä typerryn...»

Mahdotonta oli saada häntä sen koommin juttelemaan.

»Sepä hyvä! ... tuolla tulee Wattelet... Tulehan tänne, Wattelet!» huudahti kuningas pitkälle herrasmiehelle, joka juuri tuli sisään rattoisana ja meluavasti sääriänsä oikoen kuin mikäkin koiran pentu.

Wattelet oli Suuren klubin ja hienoston suosima taidemaalaja, joka kaukaa katsoen näytti jotenkin pulskalta, mutta jonka kasvoissa lähemmältä tarkastaessa näkyi rasittavain elämäntapojen liian selvät jäljet. Hän oli uusiaikaisen taiteilijan perikuva, joka ei juuri ollut heinäkuun monarkian (1830) loistavien esikuvain mukainen. Ollen puvussansa ja tukkansa hoidossa erittäin huolellinen seurusteli hän ahkerasti salongeissa ja teatteripiireissä, joissa hän oli menettänyt ulkonaiset ammattityypilliset ominaisuutensa ja esiytyi hoikkana ja ryhdikkäänä kuin moitteettomin maailmanmies. Hänen puhetavassansa ja äänesssänsä oli jotakin salonkimaista huolettomuutta, ja suun muoto todisti veltostunutta leikinlaskijaa. Kerran oli hänelle uskottu klubin ruokasalin koristaminen ja silloin osasi hän esiytyä niin miellyttävästi ja osavasti kaikkien jäsenten kanssa, että hän pian kodistui talossa, järjesti klubin erityishuvit ja suuret juhlallisuudet, jotka ennen olivat olleet kovin yksitoikkaisia, mutta joihin hän omituisella mielikuvituksellansa ja kaikkiin seurapiireihin tottuneella käytöksellensä loi uutta elämää. Kaikkialta kuului: »Rakas hra Wattelet ... hyvä hra Wattelet...» Kaikki häntä tarvitsivat. Hän oli hyvä tuttava kaikkien klubin jäsenten, heidän vaimojensa ja rakastajattariensa kanssa. Kerran piirusti hän kortin selkäpuolelle mallin herttuatar de W:n puvulle lähettilästanssijaisia varten ja toisen kerran

hän taas piirsi herttuan pienen vesirotan nti Alziren vaaleanpunaisen tanssijatarpuvun nurealle puolelle.

Torstaisin vastaanotti hän atelierissansa ylhäiset tuttavansa, joita miellytti täällä vallitseva vapaus, luontevuus ja puheliaisuus samoin kuin tapettien, kokoelmien ja kiilloitettujen huonekalujen värähtelevät, vienot värit, mutta enin huvitti heitä tietysti katsella hänen taulujansa, joiden tekotapa selvästi muistutti tekijää: se oli sievä, vaan samalla hieman julkea. Hänen nais-muotokuvansa olivat enimmäksensä suoritettut pariisilaisella veikeydellä: iho kaunistettu, tukka vallattomasti laitettu ja puku loistava, kallisarvoinen, monivärinen, »puhvitettu» ja laahuksella varustettu, jonka vuoksi Spricht kerran sanoikin nousukaskauppiaan alentuvaisella ylpeydellä maalaajalle itsellensä:

»Tuo nuori mies on ainoa, joka osaa oikein maalata naiset, jotka käyvät minun tekemissäni puvuissa!»

Kuningas oli tuskin ehtinyt sanoa sanaakaan, kun Wattelet alkoi nauraa:

»Monseigneur tarkoittaa siis pikku Señoraa...»

»Tunnetko hänet?»

»Perinpohjaisesti.»

»No, annas kuulua!...»

Sillä välin kuin peli jatkui edelleen, istahti Wattelet kahareisin tuolille, sangen mielissäänsä kahden niin ylhäisen herran tuttavallisuudesta, ojentausi mukavaan asentoon, yskäsi ja alkoi äänellä, joka muistutti jonkun markkinakojun taideselittäjää:

»Señora Leemans on syntynyt Pariisissa kahdeksantoista sataa neljäkymmentä viisi, kuusi tai seitsemän... Hänen vanhemmillansa on puku-, taide- ja antikviteettikauppa Eginhardin kadulla, se vähäinen ja pahanpäiväinen katu Marais-korttelissa, joka kulkee Charlemagnen solan ja P. Paavalinkirkon välitse; tämä seutu vilisee juutalaisia ... kuten teidän majesteettinne voi huomata, jos joskus kääntää ajurinsa ajaa St. Mandésta niitä kapeita, risteileviä katuja, jotka mutkittelevat tässä kaupunginosassa. Silloin saisi teidän majesteettinne tutustua sellaiseen osaan suurkaupunkiamme, joka todellakin herättää kummastustamme: eriskummallisia taloja, omituisia naamoja ja kielellinen sekamelska, jossa elsassilainen murre ja heprean kieli kaikuu suloisessa sopusoinnussa! Myymälät eli paremmin sanoen luolat ovat täynnä kaikenmoista roskatavaraa ja jokaisen portin edessä näette suuria lumppukasoja, joita köymyneräiset ämmät tutkivat ja penkivät vanhoilla sateenvarjoilla, kaikkialla koiria, syöpäläisiä ja paha haju, sanalla sanoen todellinen keskiaikainen 'ghetto' eli juutalaiskortteli senaikuisine rakennuksineen, rautaparvekkeineen ja korkeine, ulkonevine akkunoinensa.

»Ukko Leemans ei kuitenkaan ole juutalainen, vaan belgialainen Gentistä ja uskonnoltansa katolilainen. Señoralla on tosin juutalainen nimi, sillä äiti on juutalainen, ja näin on hän saanut sekarotuisen juutalaisen ihovärin ja silmät, mutta hänen nenänsä ei ole petolinnun nokan näköinen, vaan päinvastoin mitä sievin suora nenä. Luoja ties, kuinka hän sen lieneekin saanut, sillä ukko Leemansilla on oikea palleroinen naama. Mutta juuri hänen palleroisella naamallansa voitin minä ensimmäisen näyttelymitalini...

»Ihan totta, ukko voi pahanpäiväisessä hökkelissä Eginhardin kadun varrella, jota hän nimittää taidekaupaksensa, näyttää vielä tänäkin päivänä Watteletin nimellä merkityn kokokuvan itsestään ... eikä se minun huonoimpiani olekaan. Tämän keksin minä päästäkseni sillä tavoin talon tuttavaksi ja voidakseni mielistellä Señoraa, jota kohtaan olin tuntenut 'imevän' viettiä...»

»Mitä?» kysyi kuningas, jonka mielestä tämän pariisilaisen sanasto toisinaan tuntui oudolta... »Ah, niin ... ymmärrän ... jatka!»

»Pientä rakkauden taipumusta, tarkoitan. Enkä minä suinkaan ollut ainoa liekehtivä, sen minä näin. Joka päivä keräytyi la Paix-kadun myymälään kokonainen liuta hänen ihailijoitansa; ukko Leemansilla oli näet siihen aikaa mainitulla kadulla toinen myymälä. Ukko oli kyllin viisas käsittämään, että yleisön maku viimeisten kahdenkymmenen vuoden kuluessa oli muuttunut. Tuo romanttinen 'mustan kaupunginosan' taidekauppias Hoffmannin, jopa Balzacin henkeen oli ollut pakotettu muuttamaan uusiaikaiseksi 'harvinaisten esineiden' kauppiaksi, jolla täytyi olla valaistu myymälänsä ja näyttelyakkunansa jollekin Pariisin hienommalle kadulle päin. Itseänsä ja taiteenharrastajia varten säilytti ukko kuitenkin vanhan ja lahon myymälänsä Eginhardin kadulla avaten sitä paitse suurta yleisöä varten, joka pysyttelee yleisillä valtakaduilla, komean antikviteettikaupan la Paix-kadun varrella, jossa vanhain kulta- ja hopeaesineiden ja vanhanaikaisten jalokivikoristeiden loisto ja hienot, ajan ruskettamat pitsit melkein veivät voiton muilta uusiaikaisilta ja loistavilta jalokivikaupoilta.

»Señora oli silloin vain viisitoista vuotias. Noiden muinaismuistojen rinnalla vaikutti hänen nuorekas

kauneutensa sangen eduksensa. Ollen hyväpäinen tyttö perehtyi hän nopeasti tähän alaan ja pian oli hän yhtä tarkka kuin isänsäkin arvioimaan vähäpätöisenkin esineen todelliseen arvoonsa. Ostajia kävi joukottain ja useita huvitti kai kumartua yhdessä hänen kanssansa katselemaan tiskillä olevia lasilaatikoita ja tulla johonkin kosketukseen noiden hienojen sormien ja hänen kauniiden suortuviensa kanssa. Äiti oli jo verrattain iäkäs iliminen, jonka silmien ympärillä näkyi jokseenkin selvä, tumma reunus ikäänkuin olisi hän käyttänyt mustakehyksisiä silmälaseja, muuten hän ei ollut ostajille miksikään rasiukseksi, vaan istui tavallisesti syrjässä parsien vanhoja pitsejä, muinaisaikaista pöytäliinaa tahi mattoa, välittämättä mitään tyttärestänsä. Ja mitäpä varten hän tätä olisikaan vartioinut? Señora oli niin tasainen ja vakainen tyttö, ettei mikään juuri voinut houkutella häntä pois oikealta tieltä.»

»Todellakin?» huudahti kuningas tyytyväisenä.

»Tuomitkoon teidän majesteettinne siitä itse. Äiti nukkui yönsä tässä myymälässä, jota vastoin tytär joka ilta klo 10 palasi kotiinsa Eginhardin kadulle, ettei ukko Leemansin olisi kovin ikävä. Tuon ihailun impyen, jonka kauneus oli yleisesti tunnettu ja kaikissa sanomalehdissä mainittu, olisi tarvinnut vain sanoa sananen taikka nyökäyttää myöntymystä, niin olisi hänen eteensä maan povesta ilmestynyt Cendrillonin vaunut, mutta hän odotti joka ilta raitiovaunuja Madeleinen bulevardin kulmassa ja palasi suoraan isänsä yökkömajaan. Kun raitiovaunut eivät vielä kulkeneet hänen uloslähtiessänsä, niin käveli hän myymälään jalkaisin, huolimatta ilmasta ja vedenpitävä kauhtana mustan pukunsa suojana. Ja kuitenkin uskallan vakuuttaa, ett'ei ainoakaan niistä monista kalvakoista ja sievistä myyjätärneideistä, jotka hattu päässä tai paljain päin tepsuttelevat tähän aikaan St. Antoinein tai Rivolin katuja, nauraen tai yskien aamuvilussa ja aina joku ihailija kintereillä, ett'ei ainoakaan näistä, sanon minä, voinut kilpailla hänen kanssansa ihanuudessa».

»Mihin aikaan aamulla oli hänen tapansa mennä ulos?» kysyi prinssi, joka näkyi jo alkavan virota.

Kristian kävi levottomaksi.

»Sallikaahan hänen lopettaa... Entä sitten?»

»Minun onnistui päästä talon tuttavaksi ja siellä työskentelin kaikessa rauhassa voittaakseni päämääräni. Sunnuntaisin panin minä toimeen pieniä arpajaisia muutamien romukauppiaiden kanssa Charlemagnen pasaasista... Kaunista seuraa!... Joka kerran palasin minä sieltä kirppuja vaatteissani. Näissä tilaisuuksissa istuin aina Señoran vieressä painaen häntä pöydän alla polveen, jolloin hän aina katsoi minuun sellaisella enkelimäisen kirkkaalla silmäyksellä, että minun olisi heti pitänyt ymmärtää hänen viattomuutensa ja tosihyveeseen perustuva vilpittömyytensä... Eräänä päivänäpä sattui kuitenkin, että koko talo oli mullin mallin minun tullessani, äiti itki ja isä raivosi puhdistessaan vanhaa kivääriä, jolla hän aikoi tehdä lopun hävyttömästä naisen ryöväristä. Señora oli nimittäin karannut paroni Salan, ukko Leemansin rikkaimpaan ostajapiiriin kuuluvan herrasmiehen kanssa; myöhemmin sain kuitenkin tietää, että isä itse oli kaupannut tytön pois kuin minkäkin kauppatavaran... Pari kolme vuotta osasi Señora kätkeä onnellisen olinpaikkansa ja rakkautensa oleskellen tuon seitsemättäkymmentä käyvän ukon kanssa milloin Sveitsissä, milloin Skotlannissa n.k. sinisten järvien rannoilla. Sitten sain äkkiä kuulla, että hän oli palannut takaisin Pariisiin ja piti 'perhehotellia' Antinin puistokadun varrella. Minä riensin sinne. Tapasin entisen rakkauteni esineen yhäti ihastuttavana ja rauhallisena istumassa omituisen ruokapöydän päässä, seuranansa brasilialaisia, englantilaisia ja 'naikkosia'. Sillä aikaa kun ruokavieraat toisessa päässä pöytää söivät sallaatia, sysäsivät toiset pöytäliinan pois ja aloittivat baccarat-pelin toisessa päässä. Täällä tutustui Señora Tom Lewisiin, joka ei juuri ole kaunis eikä nuori mies ja silloin jo oli köyhä kuin rotta. Millä hän siis Señoran mielen voitti? Ilmeinen arvoitus. Totta vain on, että Señora hänen vuoksensa möi hotellinsa, meni Tomin kanssa naimisiin ja oli hänelle avuliaana asioimisliikkeen perustamisessa, joka aluksi menikin mainiosti, mutta sittemmin joutui rappiolle; seuraus tästä oli että Señora, joka jonkun aikaa oli kätkössä muulta maailmalta Tom Lewisin rakentamassa omituisessa palatsissa, sukelsi jälleen esille viehättävimmän pikku kirjanpitäjättären muodossa.

»Hiisi vie, mikä vaikutus tällä oli! Klubien parhaimmisto alkoi käyttää tätä asioimistoa Royale-kadun varrella. Kassahäkillä mielistellään nyt aivan samoin kuin ennen taidekaupassa ja 'perhehotellin' numeroiduissa suojissa. Mitä minuun tulee, en minä enää hänestä välitä, vaan päinvastoin pelkään jo häntä. Aina sama, vallan sama kuin kymmenen vuotta sitten, ilman vähintäkään kurttua tai juovaa kasvoissa, aina sama kiilto silmissä, aina yhtä uusi ja nuorekas ... ja kaikki tuota naurettavaa Tom Lewista varten, jota hän, ihme kyllä, yhä rakastaa. Sellainen voi karkoittaa hänen sulojensa rakastuneimmankin ihailijan loitolle!»

Kuningas hieroi rajusti kortteja huudahtaen:

»Vai niin! Onko se mahdollista?...»

»Mokoma ruma apina ja hupelo kuin Tom Lewis!... Sitä paitse kaljupää ... viisitoista vuotta vanhempi ... ja taskuvaras mongertaja!...»

»Sellaisiakin ihmisiä näkyy löytyvän, sire.»

Uneliaalla roistonäänellänsä sanoi kruununprinssi:

»Sille naiselle ei kukaan voi mitään. Minäkin olen kyllin kauvan puhaltanut sille kiekolle... Ei syty ... tie on tukossa...»

»Te niin, hiisi vie, kyllä minä jo tunnen teidän tapanne 'puhaltaa kiekolle'», sanoi Kristian niin pian kun hän käsitti tämän puheenparren, jonka ylhäiset kumipäät olivat mekanikoilta lainanneet. »Teiltä puuttuu kärsivällisyyttä!... Teille pitää olla avonaiset paikat... 'Suuren 16:n' sohva... Tynnyri, nuori oksa ja sitten harpatkaamme, hahahaha! Mutta minä otaksun, että mies, joka todella näkee vaivan rakastua Señoraan eikä pelkää hänen hiljaista, ylevää tapaansa ... voi suorittaa asian kuukauden kuluessa. Enempää en tarvitse.»

»Lyönpä vetoa, ett'ei se onnistu», sanoi Axelin prinssi.

»Paljostako?

»Neljästäkymmenestä tuhannesta frangista.»

»Sovittu!... Wattelet, tuo vetokirja!»

Kirja, johon Suuren klubin vedonlyönnit merkittiin, oli yhtä omituinen laatuansa kuin Tom Lewisin kirjanpito alallansa oli. Ranskan jaloimmat nimet tavataan siinä omituisimpien ja tuhmimpien vedonlyöntien yhteydessä; niinpä sitoutui esim. herttua Courson-Launy ajamaan pois jokaikisen karvan kaikkialta ruumiissansa, josta seuraus oli se, ettei hän pariin viikkoon voinut käydä eikä istua. Muita vieläkin hullumpia vedonlyöntejä siinä mainittiin.

Korkeiden vedonlyöjien ympärille keräytyi useita klubin jäseniä seisoen kunnioittavina, vaiteliaina ja juhlallisina todistajina tälle tapahtumalle. Tällainen veto olisi ehkä vielä ollut ymmärrettävissä nuorten, humaltuneiden pilkkakirvesten seurassa, mutta tässä ympäristössä tuntui se säälittävän naurettavalta, olletikin kun vanhempia, yhteiskunnalliselta asemaltansa korkeita virkamiehiä oli läsnä. Vedon allekirjoittajain suuret, ikivanhat, historialliset nimet antoivat tälle tapahtumalle kansainvälisen sopimuksen leiman, josta Europan kohtalo voi riippua.

Veto kirjoitettiin seuraavaan muotoon:

»Helmikuun 3 p. 1875 löi hänen majesteettinsa Kristian II vetoa kahdesta tuhannesta louisdorista, että, hän kuukauden kuluessa nukkuu Sefora L:n kanssa.

»Hänen kunink. korkeutensa, monseigneur Axelin prinssi hyväksyi vedon.»

»Tässä tapauksessa olisivat he voineet käyttää liikanimiänsä Rigoloa ja Kukonpyrstöä», arveli Wattelet viedessään takaisin vetokirjan. Ja hienoston huvittelijan kasvoilla värähteli ilkeä hymy.

VI.

Maanpakolaiset »mustalaiset».

»Niin! Niin! Tuon nuotin me jo tunnemme!... *'Oh! Yes!... Goddam... Shocking!...*' Tuota rahaa käytätte te, kun ette tahdo maksaa ettekä vastata mitään... Mutta Bibin kanssa se ei enää käy laatuun... Tehkäämme välit selviksi, vanha veijari...»

»Mutta, mestari Lebeau, te puhutte todellakin minulle niin kiivaasti, että...» intti toinen englanniksi murtaen.

Sanoaksensa tuon sanan »kiivaasti», jonka hän ylpeydellä säilytti sanavarastossansa, käyttäen sitä pari kolme kertaa peräkkäin, ojentautui J. Tom Lewis ta'apain, että rintapitsistö vetäysi ylös suurta, valkoista kaulaliinaa kohti, joka hänellä aina oli kierrettynä kaulan ympärille kuin milläkin

englantilaisella papilla. Samalla alkoivat hänen avonaisten silmiensä terät pyöriä tehden mahdolliseksi lukea hänen ajatuksiansa; peittäen luihun ja luikertelevan katseensa puoleksi suljettujen silmäluomiensa ta' a vastasi vastustaja englantilaisen veijarin kaunopuheliasuuteen kujeillen leukansa kapeaksi ja sileäksi kärpänkuonoksi. Vaaleine, käherrettyine ja hyvin kammattuine tukkinensa ja vakavine, mustine pukuinensa muistutti kamaripalvelija Lebeau kaikissa suhteissa huolellisen asunsa takia jotakin tuomaria vanhasta Chateletista. Mutta kun ihmisen todellinen luonne juuri riitaisuuksissa ja vihan purkauksissa parhaiten ilmenee, näytti tämä hyvin kasvatettu ja kynsiläänkin siisti entinen hovilakeija, joka oli ollut niin suosittu mies Tuileriesin kuninkaallisissa eteishuoneissa, pian tapansa osoittautuen kauhean ahneeksi, saaliinhimoiseksi ja omanvoitonpyyteiseksi veitikaksi.

Ollaksensa suojassa keväiseltä sateelta, joka pieksäen huuhtoi pihamaata, olivat nämä kaksi veijaria vetäytyneet suureen, valkeaksi laastittuun vaunuvajaan, joka sisäpuolelta oli vuorattu paksuilla olkimatoilla, jotta paremmin säilyisivät kosteudelta sinne sysätyt upeat ajopelit alkaen kullatuista ja useilla lasiakkunoilla varustetuista loistovaunuista aina keveihin metsästysvaunuihin ja kuningattaren pikku rekeen saakka, jossa hän — järven joskus jäätyessä — teki aamuiset ajoretkensä.

Kaikki täällä oli komeaa ja upeaa kuten viereisessä tallissakin, josta kuului hevosten korskuntaa ja kavioiden kopsetta puulattiaa ja seinälaudoitusta vastaan. Ylellisyyden ja ylhäisyyden leiman antoi kokonaisuudelle siisti satulakammio, jonka kiiltävän puhtaalla permannolla seisovat satulatelinet ja jonka seinillä sopivassa järjestyksessä riippui ruoskia ja uusia, teräkseltä välkkyviä siloja, suitsia ja päitsiä.

Satulakamarin ovi oli jäänyt ra'ollensa.

Tom ja Lebeau riitelivät eräässä vaunuvajan kolkassa. Molemmat olivat he kovaäänisiä, olletikin talossa kodistunut kamaripalvelija, joka huusi täyttää kurkkua. »Voiko kukaan käsittää tuollaista roistomaisuutta?» huusi hän Tomille vasten naamaa. »Ja kuka olisi voinut uskoa asiain näin kääntyvän? Kun heidän majesteettinsa päättivät jättää Hôtel des Pyramidesin ja muuttaa tänne, niin kuka tämän asian ennakolta valmisti? Teinkö sen minä, Lebeau, teinkö sen vai en, häh? Minä tein sen, vaikka kaikki muut olivat vastaan ja selvästi osoittivat vastenmielisyytensä teitä kohtaan... Ja paljoko piti minun saada vaivoistani Tom Lewisilta? Eikö meidän pitänyt jakaa tasan voitto kaikista tilauksista ja viinitynnöreistä, jotka te tähän taloon hankitte? Oliko sopimus sellainen vai mitä?»

»Oh, yes... Niin se oli...»

»No, miksikäs te petätte minut?»

»No, no, ... minä en petä koskaan», tenäsi Tom Lewis käsi rintapitsistöllä.

»Vai niin, vanha lurjus!... Kaikki hankkijat maksavat teille neljäkymmentä prosenttia, siitä olen hankkinut todistukset... Ja kuitenkin olette te sanonut minulle saavanne ainoastaan kymmenen... Siitä miljonasta, jonka muutto hotellista tänne maksoi, olen minä saanut ainoastaan viisi prosenttia eli viisikymmentätuhatta, silloin kun te olette nylkenyt kolmekymmentäviisi, te! Siis olette te pistänyt taskuunne seitsemänkertaisesti sen summan, minkä minä sain, eli kolmesataaviisikymmentätuhatta frangia! Ymmärrätekö: kolmesataaviisikymmentätuhatta frangia?»

Tässä oli Lebeau vallan läikähtyä, sillä tuo pitkä luku tuntui tarttuvan hänen kurkkuunsa kuin kalanruoto. Tom koetti rauhoittaa häntä. Ensiksikin on joku liioitellut summan ... ja sitä paitsi olivat muuttokustannukset todellakin tavattoman suuret... Vuokraa Royale-kadun varrella oli juuri kohotettu ... hänellä oli ylen paljo saamisia, joita hän ei tahtonut saada perityksi... Sitä paitse tuotti tuo muutto hänelle voittoa vain yhden ainoan kerran, jota vastoin Lebeaulla oli tilaisuus ottaa osinkonsa kaikesta, mitä pitkin vuotta ostettiin tähän kuninkaalliseen talouteen, joka tiettävästi maksaa yli kaksisataatuhatta frangia vuodessa...

Mutta kamaripalvelija ei näyttänyt tyytyvän tähän Tomin käsitykseen asiasta. Hänen yksityiset asiansa eivät ketään liikuta, intti hän, eikä hän missään tapauksessa aikonut antaa tuollaisen ruokottoman englantilaisen nylkeä itseänsä, se oli varma!

»Herra Lebeau, te olette hävytön mies ... teidän kansanne minä en tahdo enempää keskustella», sanoi Tom omituisella englantilaisella murteellansa.

Ja sitten näytti Tom Lewis aikovan ovelle. Mutta toinenpa salpasi häneltä tien.

»Vai aikoisitte te livahtaa tiehenne mitään maksamatta? Ohoh, sepä ei käy laatuun, ystäväni...»

Lebeaun huulet olivat käyneet kalpeiksi. Hänen kärppämäinen kuononsa ikäänkuin piteni kiihtymyksestä ja vavisten astui hän yhäti vallan rauhallisen englantilaisen eteen, jonka häiriytymätön kylmäverisyys harmitti kamaripalvelijaa niin, että hän vihdoin, kaiken malttinsa menettäen, ärjäsi

törkeän haukkumasanan heristäessään nyrkkiänsä aivan hänen nenänsä edessä. Mestarimiekkailijan nopealla kädenliikkeellä, joka enemmän muistutti rajasuutaria kuin englantilaista »boksaria», löi Tom heristetyt nyrkin alas ja sanoi leveällä ja puhtaalla Antoinen etukaupungin murteella:

»Ei sitä, Liisa kulta ... taikka täältä läiskähtää!»

Näillä sanoilla oli ihmeellinen vaikutus. Ällistyneenä katseli Lebeau ympärillensä ikäänkuin vakiutuaksensa siitä, ett'eivät nuo sanat muualta tulleet kuin Tomin suusta, sitten katsoi hän sangen pitkään englantilaista, jonka kasvot olivat sävähtäneet tulipunaisiksi ja jonka silmäterät mulkoilivat pahemmin kuin koskaan ennen, ja vihdoon rähähti hän ihan hulluun nauruun, johon sekoittui hänen äskeisen vihansa väristykset; pian tarttui tämä hilpeys Tomiinkin, jonka täytyi nauraa mukana.

»Voi, mikä veijari ... mikä kirottu veijari ... te olette!... Olisihan minun pitänyt arvata se heti... Sitä parempi englantilainen te siis ette ole!»

Tätä naurua nauroivat he yhä vallan hengästyneinä, kun satulakammion ovi heidän takanansa äkkiä avautui ja kuningatar astui sieltä ulos.

Hän oli palannut ratsastusretkeltä ja vienyt itse mielihevoseensa talliin pilttuuseensa. Näin oli hän kuullut keskustelusta jok'ikisen sanan. Itse petoksesta ei hän välittänyt, sillä se tuli liian alhaalta. Hän tiesi jo aikoja sitten, millainen veitikka tuo ulkokullattu kamaripalvelija oli, joka oli ollut todistajana kaikille hänen nöyryytyksillensä ja kurjuuksillensa. Tuota toista »cabissänsä» ajelijaa hän tuskin tuns: Tom oli hänelle vain urakkamies, ei muuta. Mutta nämä miehet olivat antaneet hänelle vakavan opetuksen. Muutto hotellista tänne oli siis maksanut kokonaisen miljonan! Heidän elämänsä, joka kuningattaren mielestä oli niin supistettu ja vaatimaton, maksoi siis kaksisataatuhatta frangia vuosittain, vaikka heillä tuskin oli neljääkymmentätuhatta menettä! Kuinka oli hän voinut näin kauvan pysyä tietämättömänä hovin menoista ja heidän omien tulojensa riittämättömyydestä? Kuka oli siis avustanut heitä tuollaisten menojen mahdollisuuteen? Kuka maksoi siis heidän puolestansa tämän ylellisyyden, talouden, hevoset, vaunut, jopa hänen pukunsa ja yksityiset hyväntekeväisyyslahjoituksensa?... Nämä ajatukset nostivat häpeän punan hänen poskillensa ja tällaisena kiiruhti hän sateessa suoraan pihan yli intendenttirakennuksen rappusia kohti.

Herttua Rosen, joka juuri lajitteli kultarahakasoja erinäisten laskujen viereen, hämmästyti kuningattaren äkkituloista ja nousi paikalla seisoallensa.

»Ei, istukaa vain», sanoi kuningatar lyhyesti; nojautuen sitten herttuan työpöydän ylitse vielä hansikoidun oikean kätensä varaan jatkoi hän päättävästi, nopeasti ja käskävästi:

»Rosen, mistä me olemme nämä kaksi viimeistä vuotta eläneet?... Oh, ei mitään verukkeita!... Minä tiedän, että kaikki täällä, mitä olen pitänyt vain vuokrattuna, onkin ostettu meidän nimissämme ja maksettu rahalla... St. Mandé yksistään kuuluu maksaneen yli miljonan, vaikka meillä tietävästi ei ollut enempää Illyriasta lähtiessämme... Olkaa siis hyvä ja sanokaa minulle, kuka meitä jo alusta alkaen on auttanut ja kenenkä almuista me elämme?...»

Vanhuksen hämmentynyt ulkomuoto ja noiden lukemattomien kurttujien väristys ilmaisi Frédériqueille totuuden:

»Teidän siis!... Te olette siis...?»

Sitä ei kuningatar olisi voinut ikinä uskoa. Herttua pyyteli anteeksi sopertaen jotakin »velvollisuudesta ... kiitollisuudesta ... ja entisen takaisin maksamisesta...»

»Hra herttua», sanoi kuningatar kiihoittuneena, »kuningas ei ota takaisin, mitä hän kerran antanut on ... eikä kuningatarta ylläpidetä niinkuin jotakin tanssijatarta.»

Pari kyyneltä herahti hänen säteilevistä silmistänsä, pari ylpeyden kyyneltä, jotka eivät poskille tipahtaneet.

»Oi, anteeksi ... anteeksi, kuningatar...» Herttua parka näytti niin nöyrältä ja suuteli hänen sormiensa päitä niin surullisena ja katuvaisten ilme kasvoillansa, että kuningatar jatkoi hieman lauhtuen:

»Tehkää luettelo kaikesta, mitä olette omistanne maksanut, rakas Rosen. Te saatte velkakirjan siitä summasta ... ja kuningas on sen maksava ensi tilassa... Mitä taas tulee vastaisiin menoihimme, otan minä pitääkseni niistä huolen. Ne eivät saa nousta yli vuotuisten tulojemme, siitä vastaan minä. Hevoset ja vaunut me myymme pois. Palvelijakuntaa me taas voimme vähentää. Maanpaossa olevien hallitsijaan tulee tyytyä vähään.»

Nyt oli herttuan vuoro kiihtyä.

»Nyt te erehdytte, armollinen rouva... Juuri maanpaossa on kuninkuuttansa kaikilla tavoin ylläpidettävä. Oi, jospa minun neuvoani olisi noudatettu, eivät teidän majesteettinne asuisi täällä etukaupungissa ja tavalla, joka käy laatuun ainoastaan kylpypaikoissa. Minä olisin halunnut nähdä teidät jossakin Pariisin ylimystön keskellä sijaitsevassa palatsissa, sillä tiedänhän, että valtaistuimensa menettäneiden kuninkaallisten tulee etusijassa olla varuillansa sitä välinpitämättömyyttä vastaan, joka syntyy, jos hallitsijat vedetään heille sopimattomaan tasa-arvoon muiden kanssa. Tiedän kyllä, että minua on usein pidetty naurettavana sen täsmällisyyden takia, millä olen vaatinut hovitapoja noudatettavaksi: minä olen muka liian vanhanaikainen ja pikkumainen. Mutta nämä muodollisuudet ovat nyt tärkeämpiä kuin ennen, sillä niiden avulla säilyy se ylväs ryhti, joka vastoinkäymisessä muuten häviää. Se on kuin sotilaan jäykkä varustus, joka voi pitää hänet pystyssä vielä kuolettavasti haavoitettunakin.»

Kuningatar viivytti hetken vastausta ja mietti. Sitten kohotti hän päänsä pystyyn sanoen:

»Mahdotonta!... Löytyy ylpeys, joka on tuota korkeampi... Toivon, että asiat jo tänä iltana muuttuvat niinkuin sanoin.»

Yhä kiivaammin ja melkein rukoillen vastasi herttua:

»Mutta teidän majesteettinne arvaa, mitä hevosten ja vaunujen myynti jo merkitsee... Se olisi jo tavallansa kuninkaallinen vararikko... Mikä isku ja häväistys!»

»Nykyinen asiain meno on vielä suurempi häväistys.»

»Ken siitä tietää! Kuka edes epäilee jotakin? Kuka aavistaisi, että tuo vanha saituri Rosen...? Tehän ette tahtonut itsekään sitä uskoa äsken!... Oi, armollinen rouva, minä rukoilen teitä vastaanottamaan tämän todistuksen uskollisuudestani ja alttiudestani... Sitä paitse olisi tahtonne ehkä mahdoton toteuttaa. Niin, jospa te vain tietäisitte... Teidän koko vuositulonne riittäisi tuskin kuninkaan pelimenoihin.»

»Kuningas ei saa enää pelata, hra herttua.»

Tämän sanoi hän sellaisella äänellä ja katseella, että...! Rosen lakkasi inttämästä vastaan. Kuitenkin uskalsi hän vielä lisätä:

»No, minä teen niinkuin teidän majesteettinne tahtoo. Mutta minä pyydän teidän majesteettianne pitämään mielessänne, että kaikki omaisuuteni on teidän käytettävänä ja että te onnettomuuden ja tarpeen vaatiessa ensi sijassa käännytte minun puoleeni. Sen olen minä mielestäni ansainnut.»

Hän tiesi näet, ettei siihen kauvan aikaa kului.

Seuraavasta päivästä pantiin sovitut uudistukset toimeen. Puolet palvelijakunnasta sai eronsa ja kaikki tarpeettomat ajopelit lähetettiin Tattersallin huutokauppaan, missä kaikki muut myytiin jokseenkin edullisesti paitsi loistovaunut, jotka liiallisen komeutensa vuoksi eivät soveltuneet yksityisille ihmisille. Myydyiksi saatiin sentään nekin. Äskettäin Pariisiin saapunut amerikalainen sirkusseurue, joka levitti mitä suurellisimpia ilmoituksia, osti nuo upeat vaunut, jotka Rosen oli teettänyt säilyttääksensä hallitsijoillensa jonkun verran loiston varjoa ja kaukaista toivoa Laibachiin palaamisesta; niitä käytettiin historiallisia kulkueita ja juhla-ajoja varten à la Franconi taikka myöskin kiinalaisten kääpiöiden, kesytettyjen apinain y.m. esiytyessä. Näytäntöesitysten lopulla nähtiin näiden vaunujen, joista kuninkaalliset vaakunatkaan eivät olleet aivan poistettut, orkesterin soittaessa kiertelevän kolme kertaa ympäri hiekoitettua sirkus-tannerta irvisteleväin apinain tai jonkun lyhyttukkaisen, punaiseen silkkipukuun puetun, kuuluisan voimistelijan hiestä sekä tukkarasvasta kiiltävänä tervehtiessä yleisöä vaunun akkunoihin. Niin vedettiin nämä kuninkuuden komeat perinnöt alas todistamaan kukistuvasta suuruudesta elefanteille ja kouluutetuille hevosille! Mikä varoittava enne kuninkuudelle!

Tietysti herätti tämä vaunujen myynti Tattersallissa jonkun verran huomiota samoin kuin yht'aikaa nurkissa ilmoitettu Galizian kuningattaren jalokivien myynti Drouotin kadun varrella olevissa suurissa, julkisissa huutokauppahuoneistoissa.

Mutta kauvaksi aikaa ei Pariisi jää samoja asioita miettimään: sen ajatukset seuraavat sanomalehtien rientävää lentoa. Näistä molemmista merkellisistä huutokaupoista puhuttiin joku vuorokausi. Seuraavana päivänä olivat ne jo unhottuneet. Vastustelematta suostui Kristian II kuningattaren vaatimiin supistuksiin. Edellisen, surkean kohtauksen jälkeen esiytyi kuningas nyttemmin hänen edessänsä aina hieman hämmentyneenä ja ikäänkuin olisi hän tahtonut vihjata tuonoisen tekonsa tahallista lapsellisuutta, jonka nimiin hänen poikamainen elämänsä muka oli luettava. Mitä häntä muuten liikuttivat nämä taloutta koskevat supistukset? Ulkona kaupungillahan hän eli, oleskeli ja huvittelihe. Ihmeellistä kyllä ei hän kuuteen kuukauteen turvautunut ensinkään Rosenin

rahakukkaroon. Se kohensi häntä jonkun verran kuningattaren silmissä, joka tunsikin itsensä erityisesti tyytyväiseksi siitä, ettei tuon englantilaisen omituiset ajopelit enää seisoskelleet heidän pihansa nurkissa ja ettei hänen enää tarvinnut nähdä rappusissa tuon imartelevan velkojan matelevaista hymyä.

Tästä huolimatta menetti kuningas edelleen paljon rahaa, »juhlien» enemmän kuin koskaan ennen. Mistä mahtoihaan hän saada varoja tähän? Elysée sai sen tietää omituisella tavalla ukko Sauvadonilta, tuolta kunnan mieheltä, jolle hän ennen oli käynyt antamassa »ajatuksia eri asioista». Tämä tuttavuus oli näet ainoa, jonka Méraut entisistä tuttavapiiristään säilytti vielä senkin jälkeen, kun hän oli alkanut toimensa Herbillonin kadun varrella. Silloin tällöin kävi hän syömässä ukon kanssa aamiaista Bercyssä kertoaksensa hänelle uutisia Colettestä, jota ukko valitti ei enää ensinkään tapaavansa.

Colette oli näet hänen ottolapsensa ja samalla rakastetun, mutta köyhän veljen tytär, jota veljeänsä ukko Sauvadon oli autellut tämän kuolemaan saakka. Myöhemmin oli hän aina pitänyt huolta Colettestä, kustantanut hänen elämänsä ristiäisistä alkaen samoin kuin koulunkäynnin aikana eräässä Pariisin parhaimmassa luostarilaitoksessa. Colette oli hänen heikkoutensa ja elävä turhamielisyytensä, ja tätä kaunista nukkea hän koristeli kaikella mahdollisella tavalla nousukkaan miljonanomistajan sivistymättömässä mielikuvituksessa. Ja kun pikku Colette aivan hiljaa kuiskasi sedällensä tähän tapaan:

»Tuon tytön äiti on paronitar ... tuon herttuatar ... ja tämän taas markisitar», niin vastasi upporikas setä, leveitä hartioitansa kohauttaen: »Tehdään sinusta vieläkin ylhäisempi!»

Ja kahdeksantoista vuotiaana pikku Colette olikin ruhtinatar. Myötäjäisiä vaanivia ylimyksiä ei Pariisissa puutu. Tom Lewisin asioimistossa oli näitä kokonainen valikoima; tarvitsi ainoastaan hinnoittaa tämä kokoelma. Sauvadonin mielestä ei kaksi miljonaa ollut liian korkea hinta siitä nautinnosta, mikä hänellä voi olla nurkkapaikasta nuoren ruhtinatar Colette Rosenin vierassalongissa, missä hänellä sen nojalla oli oikeus näytellä puurovadin kokoisia, leveästi hymyileviä poskiansa ja vanhanaikaisia poskipartojansa kuningas Louis Philippen malliin. Pienet, harmajat, vilkkaat ja nokkelat silmät — Coletten silmät — lievensivät jossakin määrin sitä teeskentelemätöntä, vaan samalla kömpelöä ja vasenkätistä vaikutusta, jonka ukko Sauvadon muuten teki paksuine huulinensa ja leveine, hevosenkengän muotoisine suu-aukkoinensa; sitä paitse todistivat hänen turpeat, neliskulmaiset kämmenensä hienosti hansikoituinakin selvästi miehen entisestä toiminnasta tynnyrien vierittäjänä Bercyn laivarannassa. Alussa oli hän varovainen eikä puhunut paljon mitään, jonka vuoksi hänen mykkä olentonsa kummastutti, melkein pelotti ihmisiä. Hitto vie, kaunista salonkikieltä ei juuri opita Bercyn varastohuoneella, missä ukko Sauvadon oli ollut sekoittamassa eteläranskalaisiin viineihin punaväriä ja kampeshepuun väriä. Kiitos olkoon Mérautille, sai hän vähitellen muutamia täysvalmiita mielipiteitä asioista, rohkeita väitelmää päivän tapahtumista ja suosituimmasta kirjallisuudesta. Ukko alkoi ottaa osaa keskusteluihin ja suoriutui tästä yrityksestään verrattain hyvin, lukuunottamatta muutamia kamalia ja mahdottomia kielivirheitä; niinkään hämmästytti tämä entinen vesitynnöreihin kantaja valkoliiveissään koko salonkia esittämällä liian omituisella tavalla eräitä de Maistren tapaisia mielipiteitä.

Mutta sitten riisti Illyrian kuningaspari häneltä sekä »ajatusten antajan» että keinon esiytyä niillä seuralämässä. Colette ei näet hovin seuranaiseksi jouduttuansa liikkunut enää paljon mihinkään St. Mandésta. Ja hovin »talous- ja sotaministerin», vanhan herttua Rosenin hän taas tunsikin hyvin luopuaksensa kaikista toiveista tulla esitetyksi Illyrian hoville. Eikä hän ollut rohjennut siitä edes mainitakaan. Kuvitelkaahan vain herttuaa saattamassa ukkoa ylpeän kuningatar Frédériquen puheille! Tavallista viinikauppiasta Bercystä! Eikä edes liikkeensä lopettanutta kauppiasta, vaan päin vastoin yhä täydessä toimeensa olevaa. Sillä miljonistansa huolimatta työskenteli ukko Sauvadon vielä päiväkaudet ulkona varastohuoneella tai laivasillalla käyskellen avopäin, kynä korvan takana ja valkea tukka pörröllänsä ajurein ja rantajätkäin keskellä, jotka lastasivat ja tyhjensivät laivoja, taikka kuljeskeli hän silvotun ja raikatun puistonsa suurten ja ikivanhojen puiden alla, missä hänen runsaat varastonsa olivat sijoitettuna lukemattomiin viinivajoihin.

»Jos lopettaisin liikkeen, niin minä epäilemättä kuolisin», sanoi hän. Itse teossa tunsikin hän elävänsä vasta pyörivien viinitynnysten melussa ja siinä kirpeässä hajussa, jota uhosivat hänen suuret varastohuoneensa ja kosteat kellarinsa, joissa hän — neljäkymmentä viisi vuotta sitten — oli alkanut elämänsä tynnyrisepän oppipoikana.

Tänne saapui Elysée toisinaan tapaamaan entistä oppilastansa ja syömään aamiaisen, jonka veroista ei saa paljon muualla kuin Bercyssä, puiston suurten puiden alla tai jossakin kellariholvissa, missä tuores pöytäviini lasketaan suoraan tynnyristä, kalat hyppivät säiliöissä ja kalamuhennos valmistetaan merimiesten tapaan yhtä hyvin kuin Languedocin etäisimmässä kolkassa tai Vosgesissa.

Nyt ei enää ollut kysymys »ajatuksista ja erinäisistä asioista», kun hän ei enää esiintynyt Coletten salongissa; mutta ukko kuuli mielellänsä Mérautin keskustelua ja nautti, kun näki ruo'an ja juoman hänelle maistavan. Ukon mielestä oli hän yhä vain nälkäinen ylioppilas Monsieur-le-Prince-kadun

varrella ja hän kohtelikin Mérautia kuin todellisen haaksirikon kärsinyttä poloista. Tämä oli liikuttavaa osanottoa miehen puolelta, joka itse oli nähnyt nälkää, toista poloista kohtaan, jonka hän tiesi köyhäksi.

Méraut kertoi hänelle uutisia Colette Rosenista, hänen elämästensä St. Mandéssa, ja toi hänelle heijastuksen tuosta suurellisesta menosta, jonka ukko sai maksaa niin kalliisti pääsemättä koskaan sitä omin silmin näkemään. Tietysti oli hän ylpeä veljensä tyttärestä, joka hovin seurana isena söi päivällistä kruunattujen hallitsijain ja kuningattaren kanssa, mistä kaikesta hän sydämessensä iloitsi. Mutta hän ikävöi pikku Colettea ja tyhjensi pahan tuulensa ja vihansa maljan vanhan Rosenin ylitse, joka oli hänet sedästensä vieroittanut.

»Mistä on hän muka niin hiiden ylpeä? Nimestänsä ja herttua-arvostansako? Minähän ne olen rahallani maksanut... Risteistänsä, nauhoistansa ja kunniamerkeistensäkö?... Saisin niitä minäkin, jos haluaisin... Te ette todellakaan tiedä, rakas hra Méraut, te ette vielä tiedä mikä onni minua on kohdannut sen jälkeen kun viimeksi tapasimme!...»

»No, mikä, setä?»

Elysée kutsui häntä »sedäksi», kuten Etelä-Ranskassa on tuttavain tapana sanoa, jos tahtoo osoittaa erityisempää ystävyyttä vanhempaa miestä kohtaan; Méraut tunsikin näet todellista myötätuntoisuutta tuota kömpelöä kauppiasta kohtaan.

»Niin, rakas ystäväni, minä olen saanut Illyrian leijonaritariston komentajan ristin... Ja herttua, joka on niin hiivatin ylpeä suuresta kunnianauhastansa!... Kun minä ensi uudenvuoden päivänä menen häntä onnittelemaan, niin istutan minä tuon kunniamerkin rinnalleni ... ja opetan sen vietävän kunnioittamaan...»

Elysée ei ottanut uskoaksensa tuota. Leijonaritariston kunniamerkin! Europan vanhimpia ja halutuimpia ritarimerkkejä ... annettu ukko Sauvadonille, 'setä-ukolle'!... Mistä hyvästä?... Siitäkö, että hän on myynyt värjättyä viiniä Bercyssä?

»Asia on varsin yksinkertainen», selitti ukko räpytellen pieniä, harmaita silmiänsä. »Minä maksoin komentajaritarin arvon rahalla samoin kuin ostin pikku Colettelle ruhtinaan... Jos olisin summaa lisännyt hieman, olisin saanut leijonaritariston suuren nauhankin, sillä kaupaksi se oli sekin...»

»Missä sitten?» kysyi Elysée kalveten.

»Tom Lewisin asioimistossa, Royale-kadun varrella... Sen pahalaisen englantilaisen kautta voitte saada, mitä tahansa... Minun kunniaristini maksoi kymmenen tuhatta frangia... Suuri nauha olisi maksanut viisitoista tuhatta... Ja tunnenpa erään, joka sen summan maksoi... Arvatkaas kuka?... Biscarat, se tunnettu tukankähertäjä Capucines'in bulevardin varrella... Niin, hyvä Méraut, sen salaisuuden tuntee koko Pariisi... Menkäähän Biscaratin luo, niin saatte nähdä sen suuren salongin perällä, missä hän kolmenkymmenen apulaisensa kanssa näyttelee mahdollisimman suurta valokuvaakin itsestensä Figarona, partaveitsi kädessä ja suurkomentajan nauha olkapään yli sidottuna. Tämä kuva tavataan pienoiskoossa liikkeen kaikkien pullojen nimilipuissa. Jos kenraali Rosen sen näkisi, niin kivertäisi hän viiksensä nenään asti, olettehan huomannut hänen näin tekevän, jos...»

Ja sitten koetti ukko matkia herttuan menettelyä, vaikka tämä jäljittely jäikin verrattain epäonnistuneeksi, kun ukkoparalla ei ollut ensinkään mitään viiksiä.

»Teillä on siis myöskin merkkiä seuraava ritarivaltakirja, setä? Tahtoisitteko ehkä näyttää sitä minulle?...» Elysée toivoi tässä olevan jotakin väärennystä ja petosta, jota Lewisin asioimisto häikäilemättä harjoitti asianomaisten tietämättä. Mutta ei! Kaikki oli täydessä järjestyksessä: valtakirja oli kyhätty tavallisen kaavan mukaan, varustettu Illyrian vaakunalla, Boscovitshin allekirjoituksella ja kuningas Kristian II:n omakätisellä nimimerkillä. Mitään väärennystä ei tässä voinut epäillä. Kauppa kunniaristeillä ja -nauhoilla harjoitettiin siis nähtävästi kuninkaan suostumuksella. Paremmaksi vakuudeksi meni Méraut — Pariisiin palattuansa — heti tapaamaan hovineuvosta hänen virkahuoneeseensa.

Suuren salin nurkassa, palatsin ylimmäisessä kerroksessa, joka samalla oli myöskin kuningas Kristianin työhuone, vaikka tämä ei siellä koskaan työskennellyt, ja joka myös oli tarkoitettu käytettäväksi miekkailu- ja voimistelusalina ynnä kirjastona, istui Boscovitsh kaikellaisten lippaiden ja paksujen paperikasojen ympäröimänä kuivaillen keräilemiänsä kasveja. Tänne asetuttuansa oli hovineuvos näet alkanut puuhata uutta herbariota kokoillen kasveja Vincennesin ja Boulognen metsistä sekä muista Pariisin ympäristöistä, joiden kasvisto tietävästi on Ranskan rikkaimpia. Tämän herbarionsa lisäksi oli hän ostanut erään äskettäin kuolleen kuuluisan kasvientutkijan jälkeenjättämät kokoelmat, joita tutkimaan hän nyt oli kerrassaan vajoanut. Hänen kalpeat kasvonsa, joista oli vallan mahdoton päättää mitään hänen iästänsä, kumartuivat pöydän yli, kun hän suurennuslasilla tutkisteli

noita varovaisesti avattuja paperi-arkkeja, joiden väliin kuivatut ja reunoilta vaalenneet kasvit olivat liimatut. Hän huudahti ilosta ja ihastuksesta huomattavasti jonkun kasvin olevan runteleemattoman ja hyvin säilyneen, ja katseli sitä sitten kauvan aikaa lukien kostuneita terälehtiä, lausuen ääneen kasvien latinalaisen nimen ja alareunaan liimatulle lipulle kirjoitetun selityksen. Toisin vuoroin hän taas murahti suuttumuksesta huomattavasti jonkun kasvin vahingoittuneeksi ja sen pienen madon syömäksi, jonka kasvientuntijat hyvin kyllä tuntevat: se syntyy kasvien tomusta ja elää siitä ollen muuten kasvikoelmain pahana vaarana, useinpa ihan täydellisen tuhonaiheena. Varsi pysyy kyllä koossa, mutta paperiarkkia liikutellessa karisee ja varisee kaikki, kukat, lehdet ja juuret hienoksi pölyksi.

»Kas, mato se on ... mato se on», huudahti Boscovitsh suurennuslasi silmässä epätoivoisen näköisenä, vaikka samalla keksinnöstänsä ylpeänä; samalla näytti hän pienen puumadon syömän läventäpöisen rei'än, jonka hirviö oli aikaansaanut.

Elyséeltä katosi kaikki epäily. Tuo kiihkosielu oli mahdoton kaikkeen alhaisuuteen, mutta myöskin kaikkeen vastusteluun.

Miesparka alkoi vavista heti paikalla, kun Méraut otti kunniamerkit puheeksi, ja vilkuili pelonalaisena ja arkana sivulle suurennuslasinsa ylitse... Mitä tuo utelija oikeastaan tarkoitti?... Totta kyllä, että kuningas viime aikoina oli kirjoittanut hänellä joukon erilaisia kunniamerkki-kirjelmiä ja käskenyttä jättää nimen kohdat täyttämättä; mutta muuta ei hän näistä tiennyt eikä olisi ikinä katsonut sopivaksikaan niistä enempää tiedustella.

»Vai niin, no silloin voin minä ilmoittaa teille, hra hovineuvos», sanoi Elysée vakavasti, »että hänen majesteettinsa näyttää kauppaavan kunniamerkkejänsä Lewisin toimiston kautta.»

Sitten kertoi hän jutun kerskuvan parturin kunnianauhasta, jolle koko Pariisi nauro. Boscovitsh päästi pienen, naismaisen huudahduksen. Mutta itse teossa ei asia näyttänyt häntä kovinkaan kummastuttavan; häntä ei oikeastansa huvittanut mikään muu kuin kasvikuunta. Isänmaa oli hänelle melkein sama kuin Laibachiin jäänyt kasvikoelma ja maanpakoa Ranskassa edusti hänen uusi kasvionsa.

»Mutta onhan arvotonta», huudahti Méraut, »että ... teidän kaltaisenne mies lainaa kätensä noin alhaisiin kujeihin.»

Boscovitsh joutui pahalle tuulelle siitä, että häneltä väkisin tahdottiin avata silmät sellaisiin asioihin nähden, joita hän ei halunnut huomata:

»*Ma che ... ma che...* mitä minä sille voin, hyvä hra Méraut? Kuningas on kuningas... Kun hän sanoo: Boscovitsh, kirjoita niin ja niin, tottelee käteni arvelematta ... semminkin kun hänen majesteettinsa on niin hyvä ja antelias minua kohtaan. Nähtyänsä, kuinka epätoivoinen minä olin menetettyäni entisen herbarioni, lahjoitti hän minulle tämän... Sattumalta sai hän sen tuhannesta viidestä sadasta frangista... Kasviota seurasi sitä paitse loistopainos Linnén teosta *Hortus Cliffortianus*.»

Näin paljasti tuo kurja raukka sisäisen ihmisensä vallan naivisti ja kyynillisesti. Kaikki oli hänessä kuivaa ja kuollutta kuin vanhassa kasviossa. Hänen ainoa intohimonsa, joka oli yhtä julma kuin kasveja tuhoava, näkymätön mato, oli kaiken jyränyt ja nakertanut muru muruselta. Asia ei häntä liikuttanut ennen kuin Méraut uhkasi kertoa sen kuningattarelle. Vasta silloin pudotti hän suurennuslasinsa ja alkoi matalalla äänellä ja ripitettävän uskovaisen huokauksilla tunnustaa kaikellaista. Täällä tapahtui paljo asioita, sanoi hän, joita hän ei voinut estää, vaikka ne häntä suuresti surettivat... Kuninkaan seurakumppalit eivät olleet mallikelpoista väkeä... *E poi che volete?* Hänellä ei ollut hallitsijan kutsumusta ... eikä taipumusta istua valtaistuimella... Eikä hänellä ollut koskaan ennenkään sitä ollut... »Niinpä esimerkiksi, odottakaas ... muistan erään tapauksen ... siitä on jo kauvan aikaa ... vanhan kuningas Leopoldin ajoilta... Tällä oli jo ollut ensimmäinen halvauskohtauksensa heti aterialta noustua... Kun Kristianille, joka silloin oli tuskin kaksitoistavuotias poikanen ja joka sattui pelaamaan palloa kuninkaallisen linnan pihalla, tuotiin sanoma että hän luultavasti piankin saisi astua isänsä valtaistuimelle, alkoi lapsi itkeä ja sai todellisen hermokohtauksen.

»'Minä en tahdo olla kuningas, minä en tahdo hallita', huusi hän, 'valitkaa orpanani Stanislaus minun sijalleni'. Myöhemmin olen usein muistanut tämän tapahtuman nähdessäni Kristianin silmissä saman pelokkaan ja ahdistuneen ilmeen, joka hänellä tuona samaisena aamuna oli, jolloin hän todellisen ahdistuksen vallassa puristi pallonuijansa vartta ikäänkuin olisi hän peljännyt, että hänet saatetaan valtaistuinsaliin, ja huusi: 'Minäpä en tahdo olla kuningas'.»

Tämä pieni tarina selitti koko Kristian II:n luonteen. Mikään ilkeä mies ei hän tietysti ollut, vaan lapsekas mies, joka liian nuorena oli joutunut naimisiin ja jolla muuten oli voimakkaat intohimot ja perinnölliset viat. Se elämä, jota hän eli viettäen yönsä klubilla, juhlaillallisilla ja naikkosten seurassa,

on eräissä piireissä aviomiesten tavallista menoa. Mutta Kristianin suhteen oli kaikki sitä raskauttavampaa, kun hänen olisi ollut ylläpidettävä kuninkaan arvokkaisuutta, jota hän ei voinut tehdä, sillä siihen edesvastaukselliseen asemaan puuttui häneltä tarpeellista voimaa; seuraus oli, että maanpako saattoi hänet vähitellen rappiolle. Voimakkaammatkaan luonteet kuin mitä hänen oli eiväts usein jaksaa kantaa elämäntapojen täydellistä äkkimuutosta, alinomaista epävarmuutta, mielettömiä toiveita ja tuskia sekä hermostuttavaa odotusta. Maanpaolla on horroksensa samoin kuin merellä tyynensä: se heikontaa ja uuvuttaa. Se on jonkunlaista ylimenon tilaa. Pitkällisten merimatkojen ikävyyttä ei voi vastustaa muuten kuin järjestetyllä työllä ja säännöllisillä lukutunneilla. Mutta millaisella työllä voi aikansa kuluttaa kuningas, joka on menettänyt alamaisensa, ministerinsä ja neuvostonsa, jolla ei enää ole mitään päätettäviä ja allekirjoitettavia asioita ja joka lisäksi on liian älykäs ja epäilevä tyytyäksensä näiden tehtävien valheelliseen apinoimiseen samoin kuin hän myöskin voi olla liian oppimaton kuluttaaksensa aikansa jollakin henkisellä ahkeruudella? Maanpako, joka voidaan verrata mereen, voi siten muodostua myöskin haaksirikoksi, joka viskaa etuoikeutetut ensi luokan matkustajat sekaisin toisten kannella ja tähtitaivaan alla matkustavaisten ihmisten kanssa. Siihen tarvitaan ylväs kunniantunto ja oikea kuninkaan mielenlaatu, ettei maanpakoon tuomittu hallitsija tuttavallisemman ja alentavan sekasorron aikana tee itseänsä syyppäksi tekoihin, joita hänen myöhemmin täytyy punastua tai katua, vaan pysyy mieleltänsä kuninkaana puutteissansa, hädässänsä ja sanoisimmeko niissä lokaisemmissa sieluntiloissa, jotka tässä kurjassa ihmiskunnassa sekoittavat ja hämmentävät yhteiskunnallista luokitusta.

Se rappeutumuksen »mustalaistila», jota herttua de Rosen suurilla uhkauksilla oli niin kauvan jaksanut vastustaa tämän maanpaon aikana, alkoi nyt olla Illyrian kuningasperheen ovella. Kuningas oli pakotettu turvautumaan kaikellaisiin keinoihin hankkiaksensa rahaa »mässäykseensä». Hän alkoi kirjoittaa persoonallisia velkakirjoja kuin rikkaan perheen perillinen pitäen tätä tapaa, jossa J. Tom Lewis oli hänelle avulias, yhtä yksinkertaisena, jopa mukavampanakin kuin »käsikassastamme maksettavia määräyksiä», jotka hän ennen osoitti hovinsa talous- ja sotilasasian ministerille. Kun nämä velkasitoumukset lankesivat maksettaviksi ja kasvoivat nopeasti useiden uudistusten kautta, keksi Tom Lewis rahattomuudessaan tuon kauniin kunniamerkkien kauppaamisen, koska alamaisia ja siviilistää puuttuvalla kuninkaalla ei juuri muitakaan apukeinoja ollut.

Niinkuin muukin alempi karja tuli Illyrian poloinen jalopeura nyt silvotuksi ja neliömuotoiseksi kappaleiksi hakatuksi, huutokaupassa tai teurastuspöydällä myydyksi harjoinensa ja risoinensa, kylkinensä ja käpälinensä.

Tämä oli vasta alkua tämä. Jouduttuansa kerran J. Tom Lewisin keveään »cabiin» ei kuningas enää hevillä siitä päässyt. Se juuri selvisi Mérautille laskeutuessa alas Boscovitshin luota. Hän oivalsi varsin hyvin, ett'ei häneen ollut luottamista missään suhteessa, vaan oli hän helposti taivutettavissa niinkuin jonkun kiihkön riivaamat ihmiset aina ovat. Itse hän taas oli liian vastatullut ja outo mies talossa voidaksensa millään lailla vaikuttaa Kristianin tekoihin. Entä jos hän kääntyisi vanhan Rosenin puoleen? Mutta jo ensimmäisen viittauksen johdosta heitti tämä häneen sellaisen silmäyksen kuin olisi hän loukannut uskonnonpyhyttä. Olkoonpa kuningas vajonnut kuinka syvälle tahansa, pysyi tämä hänen silmissänsä aina kuninkaana. Munkin — isä Alphéen — puolelta ei myöskään ollut mitään kannatusta odotettavissa; hänen kalpeat kasvonsa ilmestyivät nyttemmin hovissa ainoastaan pitkien väliaikojen jälkeen ... hieman ennen tai jälkeen jonkun matkan ... ja aina entistänsä ahavoittuneempina ja laihempina...

Entä kuningatar? Jo muutamia kuukausia oli hän aina ollut kovin surullisen ja kuumeisen näköinen, ja aina oli hänen kaunis otsansa huolten pilvissä, kun hän saapui oppitunneille, joita hän enää kuunteli vain hajamielisenä, mietteisiinsä vajonneena ja käsi hervottomana työnsä yli riippuen. Oudot, vakavat ajatukset vaivasivat häntä, rahahuolet ja nöyryytys olla varoja vailla eikä voida millään täyttää alhaalta häntä kohti kohotettuja, anovia käsiä. Tarvitsevaiset ja hankkijat, heidän kumppalinsa maanpaossa ja onnettomuudessa, pitivät heitä yhäti hallitsijoina, vaikka heillä ei mitään oikeuksia enää ollut. Kaikki ne, jotka onnellisempina aikoina olivat tottuneet tulemaan anojina »hoviin», odottivat nyttemmin tuntikausia etuhuoneissa mennäksensä vihdoinkin tiehensä väsyneinä odotukseen ja muristen tyytymättömiä sanoja, joiden sisällyksen kuningatar kuulemattakin arvasi, sillä nämä poloiset olivat jo kolmannen kerran täällä.

Tosin koetti hän toden teolla saada järjestystä talon uuteen elämän menoon, mutta onnettomuudeksi oli rahoja huonosti sijoitettu ja arvopaperit olivat laskeutuneet. Täytyi odottaa tai menettää kaikki. Poloinen kuningatar luuli jo tunteneensa kaikki maailman kärsimykset, mutta vielä ei hän tiennyt niistä persoonallisuutta kuolettavista ahdistuksista, joilla jokapäiväinen ja ankara arkielämä voi ihmistä kiusata ja haavoittaa. Olipa öitä kuukausien lopulla, jolloin hän väristen valvoi ja mietti talousasioita kuin mikäkin kauppahuoneen päämies. Kun palvelijat joskus eivät olleet saaneet palkkojansa ja jotakin käskyä ei heti paikalla täytetty, oli hän jo huomaavinansa heidän silmissänsä röyhkeämmän katseen tai tyytymättömyyden ilmeen. Vihdoinkin sai hän tutustua velkautumiseen, vähitellen hätyyttäviin ja hävyttömiksi käypiin velkoihin, jotka rynnistävät korkeimpia ja parhaimminkin kullattuja ovia vastaan.

Vakavana ja mykkänä vakoili vanha herttua kaikkia kuningattarensa tuskia pyörien hänen ympärillensä aivan kuin olisi hän tahtonut sanoa: »olenhan minä käytettävänänne». Mutta hän oli vakavasti päättänyt käyttää kaikki muut mahdollisuudet ennenkuin suostuisi peruuttamaan sanansa ja kääntymään miehen puoleen, jonka hän oli masentanut niin ylpeällä läksytyksellä.

Eräänä iltana valvoi hoviseura suuressa salongissa; aika kului kovin yksitoikkoisesti ja kuningas oli tietysti poissa, kuten tavallisesti. Pelipöytä järjestettiin, hopeaiset kynttilälajalat asetettiin pöydälle ja niin alettiin whistipeli, jota seurue oli ruvennut kutsumaan »kuningattaren peliksi»: herttua vastapäättää kuningatar ja rva Eleonore vastapäättää Boscovitchia. Ruhtinatar istui pianon ääressä soitellen hiljaa muutamia »illyrialaisia kaikuja», joita kuningatar ei koskaan erityisesti halunnut kuulla; pienimmänkin suosionosoituksen johdosta oli ruhtinatar valmis muuttamaan soittonsa sotalauluiksi ja suorittamaan ne kaikella taidollansa. Nämä muistutukset kotimaasta, jotka nostivat pelaajain kasvoille kyynelisen hymyn ja sankarillisen ilmeen, olivat muuten ainoat »soraäännet», jotka häiritsivät maanpakoon alistuneiden totuttuja tapoja tässä majesteettien rikkaalta näyttävässä, vaikka porvarillisessa salongissa.

Kello löi kymmenen.

Tavallisesti nousi kuningatar tällä hetkellä aina ylös ja hävisi huoneistoonsa antaen näin muillekin lähtömerkin; nyt katseli hän hajamielisenä ympärillensä sanoen:

»Te voitte jo poistua levolle. Minun pitäisi työskennellä hiukan teidän kanssanne, hra Méraut.»

Elysée, joka oli selaillut ja lukenut erästä lentokirjasta uunin luona, sulki kumartaen kirjasensa ja hävisi heti lukuhuoneeseen noutaaksensa kynän, mustetta ja paperia.

Hänen palatessansa takaisin istui kuningatar jo yksin kuunnellen, kuinka vaunut poistuivat pihalta, suuri portti suljettiin ja palatsin käytävissä ja portaissa juostiin ylös ja alas niinkuin suuressa hotellissa aina ennen maatapanoa tehdään. Vihdoin hiljeni hälinä; kahden lieun pituinen metsä oli myöskin tuulen vaimentuessa vaiennut, mutta sen verran lehdet kuitenkin ääntä pitivät, ettei Pariisin kaukaista humua juuri kuulunut. Tuo tyhjä salonki, joka vielä oli täydellisesti valaistu, näytti autiossa rauhallisuudessaan olevan kuin valmistettu murhenäytelmällistä kohtausta varten. Kuningatar istui pöydän ääressä käsivarassa ja sanoi lykäten luotansa Mérautin tuomat kirjoitusvehkeet:

»Ei, ei... Ei minulla ole mitään kirjoitettavaa tänä iltana ... se oli vain tekosyy... Istuutukaa, niin voimme sen sijaan jutella...»

Sitten lisäsi hän hiljempaa:

»Minulla olisi jotakin kysyttävää teiltä...»

Kuningattaren näytti olevan sangen vaikea saada sanottavaansa sanotuksi, sillä hetkisen aikaa istui hän suu ja silmät puoleksi suljettuina kokoillen ajatuksiansa kovin vanhentuneen ja surullisen näköisenä, jommoisena Elysée oli nähnyt hänet toisinaan; hänen mielestensä oli kuningatar silloin entistensä kauniimpi, kun hänen puhdaspiirteisillä kasvoillansa kuvastuivat kaikki uhraukset, kieltämykset ja hallitsijattaren sekä naisen jaloimmat tunteet. Tällaisena herätti hän Mérautissa vallan uskonnollisen kunnioituksen... Kooten kaiken rohkeutensa kysyi Frédérique vihdoin hiljaa, arasti ja verkkaan lausutuin sanoin kuin pelonalaisin askelin hiipivä poloinen, tiesikö Méraut ehkä jonkun sellaisen paikan Pariisissa ... sellaisen laitoksen, jossa rahoja voi lainata panttia vastaan...

Olipa sekin kysymys vanhalle ylioppilaalle, joka tunsikin kaikki suurkaupungin panttilaitokset ja oli niitä käyttänyt ainakin parikymmentä vuotta hätäapunansa! Sinnehän hän aina oli vienyt kesävaatteensa talven ajaksi ja talvivaatteensa kesän ajaksi! Josko hän siis tunsikin »le clou» ja »ma tante» nimiset panttilainauskonttorit? Kun hänelle äkkiä johtui mieleen nämä nuoruuden muistot ja sen aikuiset nimitykset, täytyi hänen hymyillä kuningattarelle vastaukseksi. Koettaen varmistaa ääntänsä jatkoi tämä edelleen:

»Haluaisin näet jättää teidän tehtäväksenne viedä sinne jotakin ... esim. jalokiviä... Sattuu näet joskus vaikeitakin hetkiä ja...»

Samalla loi hän ylös ihanat silmänsä, joissa heijastui rauhallisen, yliluonnollisen surumielisyyden syvä kuilu.

Voi, kuinka paljon nöyryytettyä suuruutta tämä kuninkaallinen kurjuus näytti sisältävän! Oliko se ensinkään mahdollista?...

Méraut nyökkäsi päällensä merkiksi siitä, että hän oli heti paikalla valmis täyttämään kuningattaren toivomuksen.

Jos hän olisi yrittänyt sanoa sanankaan, olisi hänen täytynyt itkeä, ja jos hän olisi hiukankaan liikahtanut, olisi hänen täytynyt heittäytyä tuon ylhäisen ja huolestuneen naisen jalkoihin. Pian heltyi hänen ihailunsa sentään jo sääliksi. Kuningatar näytti hänestä nyt menettäneen hieman suuruudestaan vaipuessaan tavallisten elämänhuolien tasalle; tuntui kuin olisi hänen surullisessa tunnustuksessansa ollut jotakin »joutolaismaista», mikä näytti olevan lankeemuksen alkua ja toi hänet Elyséetä lähemmäksi.

Äkkiä nousi kuningatar ylös ja meni noutamaan vuorikristallisessa laatikossa säilytettyä vanhaa ja unohduksiin joutunutta kruunua, jonka hän laski pöydälle kuin ainakin kaikkialle säteilevän kalliin koristeen.

Elysée vavahti... Kruunu?

»Niin, kruunu», sanoi kuningatar, »kuusisataa vuotta ovat Illyrian kuningassuvun jäsenet sitä kantaneet... Kuninkaita on kaatunut ja paljo ylimysten verta vuotanut tuota kruunua puolustaessa... Nyt täytyy sen pelastaa meidät taloushäädästä. Muita kalleuksia meillä ei enää ole...»

Se oli erittäin kaunis, suljettu kruunu, taottu vanhasta kullasta; ulkopuolelta jalokivillä koristetusta vanteesta lähti päällelleen kaartuva ristikko, jonka sulki tulipunainen, silkkinen kalotti. Vanteessa ja hiipassa nähtiin jäljennettyjä kultaisia apilanlehtiä, joiden keskessä — samoin kuin näitä kannattavissa, läpipistellyissä kultareunoissa — loisti kaikenlaatuisia tunnettuja jalokiviä: kuulakan sinisiä safireja, himmeänsinisiä turkoseja, aamunkoitonvärisiä topaseja, tulipunaisia itämaisia rubineja, lehtysille pirskotettujen kastehelmien lailla hohtavia smaragdeja, kabbalistisia opaleja ja vaaleampia iris-helmiä. Mutta näitä kirkkaammin loistivat kaikkialle siroitellut timantit heijastaen särmissänsä tuhansia eri vivahduksia kuin säteilevä pöly päivän paisteessa melkein lieventäen tämän vuossataisen kruunun loistoa, joka hohti kuin kullatun hopealampun lempeä valo pyhätön perältä.

Vapisevalla sormellansa kosketti kuningatar sitä sieltä täältä:

»Siitä pitäisi irroittaa joitakuuta jalokiviä ... ainakin suurimmat...»

»Mutta millä?»

Molemmat puhuivat hiljaisella äänellä kuin pahantekijät. Vaan kun salongissa ei näkynyt mitään sopivaa työesinettä, sanoi kuningatar:

»Valaiskaa minulle tietä...»

He menivät sitten lasiverannalle, missä Elyséen kantaman lampun satumaiset varjot häilyivät ja pitkä, häipyvä valokuova viskausi öiseen viheriöitsevään puutarhaan.

»Ei ... ei, ei saksilla», kuiskasi kuningatar nähdessänsä Elyséen aikovan hänen ompelukorinsa luo... »Ne eivät kestä ... niillä olen jo koettanut sitä tehdä.»

Vihdoin keksivät he erään hieno-oksaisen, kuutamon huolitettaman granatipuun ruukun luona pienehköt puutarhasaksit, joiden kanssa he palasivat salonkiin. Kuningatar osoitti erästä tavattoman suurta, soikeamuotoista safiria, jota Elysée ryhtyi saksien kärjellä irrottamaan. Mutta juotos oli hyvää ja vankkaa työtä, niin että se piti puolensa: rautasaksit eivät siihen pystyneet. Sitä paitse ei Elyséen käsikään ollut kyllin voimakas eikä varma, sillä koko ajan pelkäsi hän vahingoittavansa itse kiveä ja turmelevansa kultaisen kehyksen, jossa näkyi selvät jäljet edellisestä yrityksestä. Lopuksi kärsi hänen kuningasmielisyytensä siitä, että hänen näin täytyi turmella kuninkaallista kruunua. Hänen tunteensa nousi tätä tekoa vastaan: kruunuhan ihan vapisi, teki vastarintaa ja puolustausi!...

»Minä en voi ... minä en voi», huokasi hän pyyhkien hikeä otsaltansa.

Mutta kuningatar penäsi vastaan:

»Se täytyy saada irti...»

»Niin, mutta sen huomaa jokainen...»

Kuningatar hymyili ivallisesti:

»Huomaa! Eihän sitä kukaan viitsi katsellakaan! Kuka sitä muistaisi ja kuka muu siitä edes välittäisi paitsi ehkä minä?...»

Elysée kävi jälleen työhön käsiksi; pää kumarruksissa, pitkät suortuvat silmille valahtaneina ja kalpeana puristi hän kuninkaallista kruunua polviensa välissä naarmuten ja murrellen sitä voimainsa takaa, sillä välin kun kuningatar, lamppua pitäen, tarkasti hänen yritystensä kylmänä kuin nuo kivet, jotka välkkyivät pöydällä kultamurujen keskellä säilyttäen eheyttänsä ja loistonsa tuon väkivallan

uhallakin.

Koko seuraavan aamupäivän viipyi Elysée ulkona kaupungilla. Vasta kun aamiaiselle jo oli soitettu, saapui hän liikutetun näköisenä ja istahti hämmentyneenä pöytään voimatta ensinkään ottaa osaa keskusteluun, jonka sielu ja sisältö hän muuten aina oli. Tämä hänen mielentilansa siirtyi kuningattareenkin, vaikka tämä muuten istuikin hymyilevänä ja säilytti kirkkaan kontra-altoäänensä.

Vielä aterian päätyttyä istuivat he kotvan aikaa voimatta lähestyä toisiansa ja keskustella vapaasti toistensa kanssa, kun sovinnaisuus ja talon tavalliset hovitavat, joita seuranaan rva de Silvis epäilevin silmin aina tarkkasi, olivat säntillensä noudatettavat. Vihdoin piti oppitunnin alkaman. Sillä välin kun pikku prinssi valmistauti tuntiansa varten noutaen kirjansa, kysyi kuningatar:

»Mikä teidän on?... Tapahtuuko minulle jälleen joku ikävyys?...»

»Oi, armollinen rouva, kaikki jalokivet olivat väärinä.»

»Väärinä?»

»Niin, mutta erittäin huolellisesti jäljiteltäjä... Kuinka on se mahdollista?... Miten ja milloin on se tapahtunut?... Ja kuka sen on tehnyt?... Talossa on siis joku pahantekijä vai?»

Kuningatar kalpeni hirmuisesti kuullessansa sanan pahantekijä.

Hammasta purren ja vihan sekä epätoivon välähdys silmissänsä sanoi hän sitten äkkiä:

»Niin, se on totta. Täällä on eräs rikoksellinen. Me tunnemme hänet kumpikin vallan hyvin.»

Kuumeellisella liikkeellä tarttui hän samassa Mérautin käteen ikäänkuin vahvistaaksensa salaisen sopimuksen, josta muut eivät tietäisi mitään:

»Mutta emmehän me koskaan häntä ilmianna ... emmehän?»

»Emme ikinä», sanoi Elysée kääntäen kasvonsa pois, sillä he olivat jo ymmärtäneet toisensa.

VII.

Kansanhuveissa.

Oli toukokuun ensimmäisen sunnuntain iltapäivä, niin ihana ja valoisa kuin tavallisesti on vasta kuukautta myöhemmin. Ilma tuntui niin lämpimältä, että kuningatar Frédérique, pikku prinssi ja hänen opettajansa Méraut ajelivat avonaisissa vaunuissa ympäri St. Mandén metsää. Kevään ensimmäiset lempeät tuulahdukset, jotka humisivat uudesta-verhoutuneissa puissa, lämmittivät kuningattaren sydäntä ja nostivat eloisat ruusut hänen kasvoilleensa, joita hän sinisellä, silkisellä päivänvarjostimella päivältä suojeli. Hän tunsu itsensä onnelliseksi ilman mitään syytä ja unhotti tämän yleisen lempeyden keskellä joksikin aikaa kärsimyksensä kovina päivinä; nojautuen raskaiden vaunujen nurkkaan piteli hän lasta vierellensä ja antautui turvallisesti tuttavalliseen, jopa ystävälliseen keskusteluun vastapäätä istuvan Elysée Mérautin kanssa.

»Omituista», sanoi hän, »mutta minusta tuntuu siltä kuin olisimme me nähneet toisemme jo ennen kuin tulimme tuttaviksi. Äänenne ja kasvonne herättivät minussa hetimitällä muiston jostakin näkemästä... Mutta missä olemme me toisemme nähneet ensimmäisen kerran?»

Pikku Zara oli muistavinaan sen varsin hyvin, missä se tapahtui. Se oli siellä luostarissa ... siinä maanlaisessa kirkossa, jossa hän oli niin kovin peljästyntyn nähdessänsä hra Mérautin. Eikä tämä taikauskoinen pelko ollut vielääkään aivan hävinnyt, se näkyi siitä arkailevasta ja vienosta katseesta, millä lapsi vilkasi opettajaansa... Mutta ei, ei se ollut ensimmäinen kerta! Jo ennen joulua oli kuningatar ihan varmasti hänet nähnyt.

»Ell'ei se ehkä ole ollut jossakin toisessa, edellisessä elämässä», lisäsi hän melkein vakavasti.

Elysée nauroi.

»Teidän majesteettinne on todellakin oikeassa. Te olette ehkä suvainnut huomata minut, ei juuri toisessa maailmassa, vaan täällä pahassa Pariisissamme ... ja juuri samana päivänä, jolloin te tänne

saavuitte. Kapusin näet Tuileriesin portin korkealle jalustalle ... vastapäätä *Hôtel des Pyramidesia* ja ja...»

»Juuri niin ... ja siitä huusitte te: eläköön kuningas! Nyt minä muistan... Te se siis olitte. Oi, kuinka se huvittaa minua... Te siis olitte ensimmäinen, joka toivotitte meidät tervetulleiksi... Jospa te tietäisitte, kuinka hyvästi tuo huutonni minuun silloin vaikutti...»

»Entäpä minun sitten!» naurahti Méraut. »Siitä oli niin kauvan aikaa kulunut, kun olin saanut tilaisuutta huutaa: eläköön kuningas!... Niin, siitä oli niin kauvan kulunut, että se ihan pyöri huulillani... Se on näet perhemuisto, joka liittyy kaikkiin lapsuuteni ja nuoruuteni iloihin, kotitunteisiin ja uskonoppeihini. Tuo huuto suo minulle aina — sivumennen sanoen — eteläranskalaisen ääntämistapani ja isävainajani äänen ja liikkeen; se tuo aina silmiini saman innostuksen, jonka niin usein isässäni huomasin... Miespoloisessa oli se näet vallan vaistomaista tai, sanalla sanoen, se oli hänen uskontonsa. — Kuljeskelleksensä eräänä päivänä — palausmatkalla Frohsdorfista — ympäri Pariisia sattui hän olemaan Carrousel-torilla, Tuileriespalatsin muurien sisällä, kun kuningas Louis Philippe lähti ajelemaan. Väkeä oli keräytynyt odottamaan lähtöhetkeä ja kapuellut portinpieliin, vaikka kansa muuten oli välinpitämätön ja melkein vihamielinen, niinkuin se hänen hallituskautensa lopulla jo alkoi olla. Kuultuansa, että kuningas piakkoin aikoi ulos, pujottelihe hän toisia pois tieltä tyrkkimällä väkijoukon ensi riviin nähdäksensä ja tarkastellaksensa läheltä ja voidaksensa ylenkatseella loukata ryöväriä ja konnaa, joka oli varastanut laillisesti toiselle kuuluvan kruunun... Äkkiä astui kuningas Louis Philippe ulos, käveli jalkaisin tyhjän pihan poikki raskaan kuolemanhiljaisuuden vallitessa, joka näytti musertavan koko palatsin ja jonka aikana isäni jo oli kuulevansa selvästi kapinallisten lataavan pyssyjä ja lautojen raselehtävän vialle valtaistuimen alla... Louis Philippe oli jo silloin vanha ja ulkomuodoltansa porvarillinen mies, joka lyhvin askelin astua töpöstelivät sateenvarjo kädessä porttia kohti. Ei mitään kuninkaallista eikä ylhäistä koko mieheessä! Mutta tuota porvarillista hänessä ei isäni nähnyt, vaan oli sen sijaan huomaavansa, että hallitsijan pyhää persoonaa ei kohdeltu kyllin kunnioittavasti tämän astuessa ulos Ranskan kunniakkaasta kuninkaallisesta linnasta, vaan näytti tuo hiljaisuus päinvastoin tietävän kansan vihamielisyyttä, jonka vuoksi kuningasmielinen tunne sai hänessä vallan: unhottaen äskeiset aikeensa, paljasti hän päänsä ja huusi liikuttuna: eläköön kuningas! niin voimakkaasti ja vakavassa tarkoituksessa, että vanhus tunsikin itsensä liikuttetuksi ja katsahti häneen varsin kiittolisena.»

»Niin olisi minunkin pitänyt kiittää teitä», sanoi kuningatar ja siinä katseessa, jolla hän nyt Mérautia tarkasti, oli todellakin niin liikuttettu kiittolisuuden ilme, että Elysée tunsikin veren pakenevan poskiltansa. Samalla hetkellä lausui kuningatar, jonka ajatukset näyttivät yhä kiintyneiltä Mérautin äskeiseen kertomukseen:

»Isänne ei kuitenkaan ollut aatelismies?»

»Ei suinkaan ... päinvastoin niin halpasukuinen ja pikkuporvarillinen kuin suinkin ... kankuri vain.»

»Sepä omituista», sanoi kuningatar ajatuksissansa.

Kun Méraut taas vastasi nokkelalla tavallansa, alkoi heidän alituinen väittelynsä uudelleen. Kuningatar ei rakastanut eikä ymmärtänyt kansaa, jota kohtaan hän tunsikin jonkunlaista fyysillistä kauhua. Rahvas oli hänen mielestään raakaa ja törkeää sekä iloitessansa että kostaessansa. Kruunausjuhlan ja kuherruskuukautensakin aikana oli hän peljännyt noita tuhansia käsiä, jotka huitoivat hänelle suosiota ja kuitenkin ikäänkuin uhkasivat häntä vankeudella. Eikä kansakaan ollut koskaan häntä ymmärtänyt. Armon- ja suosionosoituksia sekä lahjoja oli hän kyllä jaellut, mutta ne eivät mitään kansassa vaikuttaneet, vaikka syynä ei suinkaan ollut maanlaadun kovuus ja kylvösiementen hedelmättömyys.

Niiden satujen ja tarinoiden joukossa, joilla rva de Silvis pikku prinssin mielikuvitusta kiusasi, oli eräs kertomus nuoresta syrialaisesta työstä, joka naitettiin — jalopeuralle ja joka hirmuisesti pelkäsi hurjaa puolisoansa, tämän kiljuntaa ja rajua tapaa ravistella harjaansa. Ja kuitenkin oli tämä jalopeura sangen kohtelias ja hellä rakkaudessaan nuorta tyttöä eli vaimoansa kohtaan; niinpä toi se hänelle mitä harvinaisimpia saaliita ja parhainta mettä, valvoen vartijana hänen nukkuessansa, joksi aikaa se pakotti meren, metsän ja eläinkunnan vaikenemaan. Mutta se ei auttanut! Hän säilytti sittenkin vastenmielisyytensä ja loukkaavan pelkonsa jalopeuraa kohtaan, kunnes tämä suuttui ja kiljasi hänelle kauhealla äänellä: »mene sitten tiehesi!» avaten kitansa ja ravistaen harjaansa ikäänkuin aikoi se nielaista hänet sen sijaan että hänelle suotiin vapaus mennä tiehensä.

Tämä tarina muistutti hieman Frédériquen suhdetta kansaan. Turhaan oli Elysée, heti hänen läheisyyteensä tultuansa, koettanut opettaa häntä ymmärtämään sitä hyvän tahtoisuutta, ritarillista alttiutta ja — ehkä vähän sivistymätöntä — hienotunteisuutta, jota kansa niin usein oli kiljumisellansa osoittanut ennen kuin se todellakin ilmaisi sillä ankaran suuttumuksensa... Oi, jospa kuninkaat vain olisivat tahtoneet... Niin, jospa he vain olisivat osoittautuneet vähemmän epäileviksi!

Kun Frédérique epäuskoisena pyöritteli päivänvarjoansa, jatkoi Méraut:

»Niin, minä tiedän kyllä teidän pelkäävän kansaa... Te ette sitä rakasta tai oikeammin te ette sitä tunne... Mutta suvaitkoon teidän majesteettinne silmäillä ympärillensä ja luoda katseensa noiden puiden juurelle tai noille puistokäytävälle... Siellä käyskentelevät ja huvittelevat Pariisin 'peloittavimman' etukaupungin asukkaat, joista vallankumoukset juuri saavat alkunsa, kun nämä lähtevät katukiviyksiä suluiksi rakentamaan. Ja kuinka vaatimattomilta, hyväluontoisilta, luonnollisilta ja naiveilta nuo kaikki sentään näyttävät!... Ja kuinka he täydestä sydämestänsä nauttivat lepopäivästä ja auringon paisteesta!...»

Suurelta puistotieltä, jota vaunut nyt aivan verkallensa vierivät, voi todellakin nähdä lukemattomia aamiaiselle ryhmittyneitä seurueita ohutlehtisten pensaiden alla, missä kevään ensimmäiset villit hyasintit sinipunervina heloittivat. Sinne tänne siroitellut lautaset loistivat valkeina täplinä viheriöitsevällä nurmikolla avattujen kansiniekkain eväskorien vieressä, ja paksut, täytetyt viinilasit hohtivat punaisina pionikukkaisina vihreiden taimien hentojen lehtien välistä. Puitten oksilla taas riippui erivärisiä saaleja ja puseroita ja kaikkialla vilkkui naisia liiveissänsä ja miehiä paitahaisillansa; missä luettiin, missä levättiin, missä istuttiin puunrunkoon nojautuneena ja ahkeroitettiin ompeluksen ääressä j.n.e. Avonaisilla paikoilla taas vilisi iloisia, kirjavia, huokeahintaisia pukuja: täällä oltiin pallosilla, tuolla leikittiin sokkosilla ja tuossa pistettiin äkkiä katrilliksi pensaston ta'a kätkeytyneen ja näkymättömän orkesterin soiton mukaan. Ruokakuntain ja huvittelevain aikaisten ihmisten välillä taas juoksenteli lukuisia lapsiparvia siirtyen toisen perheen luota toisen luo, tepastellen, huudellen ja meluten niin että koko kajava metsä visersi kuin tuhansien pääskyisten livertäessä, joiden nopeita liikkeitä heidän alinomainen oikullinen juoksentelunsa ja puihin kiipeilynsä muistuttikin. Ollen täydellinen vastakohta siistitylle, hoidetulle ja pienillä aitauksilla suljetulle Boulognen metsälle näytti Vincennesin metsä vapaine puistoteinensä, vihreine, tallattuine ruohokenttineensä, taipuisine ja kestävine puuistutuksineensa olevan aiottukin juhlihan kansan temmelyspaikaksi; muuten oli itse luontokin täällä ikäänkuin eloisampi ja lauhkeampi. Puistotien mutkassa lehahti äkkiä raittiimpi ilma ajajia vastaan ja välkähti heihin päivän heijastus lammen pinnalta, jonka pengertyneiltä rantaääräiltä metsä oli pois raivattu; pikku prinssi ihan huudahti ihastuksesta. Maisema olikin ihana katsoa! Vaikutus oli melkein sama, minkä saamme, kun bretagnelaisen kylän kivitöllien välitse luikertelevia kapeita ja sotkuisia katuja kierrellyämme saavumme viimeiselle solakadulle ja äkkiä näemme aavan meren vallan edessämme. Kaikkialla näkyi risteileviä liputettuja venheitä, joissa reippaat, sini- ja punapukuiset soutajat välkyttivät hopealta hohtavia airojansa pirskoittaen ilmaan tuhansia kimaltelevia vesipisaroihin. Kaakattavia ankoja souteli pitkissä jonoissa ulos järvelle, jota vastoin juhlallisemmat ja hiljaisemmat joutsenet purjehtivat myötätuulella rantoja pitkin keveät siivet hajallansa. Järven toiseen päähän, vihertävän saaren suojaan oli soittokunta asettunut kajahuttaen ilmaan iloisia säveliä, joille järven pinta sai olla kaikupohjana.

Yli kaiken tämän väikkyi iloisen epäjärjestyksen leima, tuulen ja laineiden virkeä leikki, hulmuavien lippujen lepatus, venemiesten huudahdukset, iloiset ryhmät siellä täällä mäkirinteillä, sikin sokin juoksentelevat lapsiparvet, hyörinä ja pyörinä kahden, rinnakkain melkein pä veden päälle rakennetun vähäisen ravintolan ympärille, joiden siltapalkit alinomaan lonkkuivat kävelijäin jalkojen alla.

Parempia ajopelejä ei näkynyt ainoatakaan; joskus ajoi kuitenkin joku ajuri ohitse sulhaisparin kanssa, joksi sen voi päättää miehen uudesta juhlatakista ja naisen kirkasvärisestä saalista; myöskin sattui, että jotkut noista välkkyvillä kylteillä varustetuista liikevaunuista, jotka viikon kuluessa ajelevat pitkin Pariisin katuja kuljetellen tavaramakasinein lähetyksiä, eksyivät tänne lihaviin, kukitettujen ja hattupäisten muijien kanssa, jotka ylevällä säälillä katselivat jalkaisin tallustelevia väkiryhmiä. Mutta enin näkyi täällä noita pieniä lastenvaunuja, jotka ovat naineen työmiesperheen ensimmäinen ylellisyystavara, noita kuljetettavia kehtoja, joissa sieviin myssyihin puettut, pienet lasten päät häilyivät onnellisina hymyillen ja »nukkumattia» turhaan odotellessansa avosilmin tähystellen puitten oksien välistä vilkkuvaa sinitaivasta.

Kaikkien näiden pikkuporvariin ohitse eivät Illyrian vaakunalla koristetut komeat vaunut valjakkoinensa ja livreeajurineensa voineet päästä herättämättä jonkun verran hämmästyksiä; kuningatar ei näet muuten koskaan ajanut tätä tietä sunnuntaisin. Ihmiset tyrkkivät toisiaan kynnärpäällä ja kun vaunujen kolina alkoi kuulua kävelijäin takana vetäytyivät nämä sivulle hiljaisina ja pyhävaatteistansa vaivautuneina katsellaksensa kuitenkin ohiajajien jälkeen, jolloin myöskin kuului ihastuksen ja ihailun huudahduksia kuningattaren ylevästä kauneudesta ja pikku Zaran ylimyksellisestä ulkomuodosta; joskus tapahtui myöskin, että joku pikku veitikka rohkaisi itsensä ja astui vaunujen luo huudahtaen kuningattarelle: »hyvää päivää, rouva!» Oliko se Elyséen äskeitä sanojen, ihanan ilman vaiko ehkä vapaan ja kirkkaan näköpiirin vaikutusta, jota tehtaiden savupilvet eivät tänään sumenteaneet, vai olisiko ohikuljijain ystävällisesti hymyilevät kasvot sen tehneet? Kuningatar tunsikin tunsikin jonkunlaista myötätuntoisuutta *tätä* pyhäistä liikuttavan siististi pukeutunutta työkansaa kohtaan, jonka käytös sentään todisti työn alinomaista ankaruutta ja lepoheikkien harvinaisuutta. Pikku Zara taas ei ottanut pysyäkseen paikoillansa, vaan tömisteli jaloillansa vaunujen pohjaa ja vapisi halusta saada

hypätä alas, pehtaroida ruohikossa toisten kanssa ja soudella venheessä vesillä.

Vaunut saapuivat nyt vähemmän mieluisille teille, joiden varsille asettuneet sunnuntaiviettäjät lueskelivat, loikoivat penkeillä tai kävelivät hellinä pariskuntina metsänlaiteita. Maisema oli täällä varjoisampi ja saiaperäisempi, raittiit lähdesuonet pulppusivat ja todellisia metsätuoksua tuulahteli vastaan. Lintuset visertelivät puiden oksilla. Mutta sikäli kuin vaunut loittonivat järven luota, jonka ympärillä melu oli suurin, alkoi toiselta juhkakentältä kuulua selvä hälinä: pyssyjen pauketta, rumpujen ja tamburinien pärinää, trumpettien ääntä ja kellojen soittoa kuului suuren melun seasta, joka nousi taivaalle kuin mahtava humupilvi. Kuulusti kuin olisi joku kaupunki ollut ryöstöalainen.

»Mitä se on?... Mitä kummaa tuolta kuuluu?» kysyi pikku prinssi.

»Piparikakkumarkkinat, armollinen herra», vastasi vanha ajuri kääntyen istuimellansa kysyjään päin. Ja kun kuningatar suostui siihen, että ajettaisiin lähemmäs juhkakenttää, jättivät vaunut puiston taaksensa ja poikkesivat pienille katukujille ja vielä keskeneräisille puistokaduille, joiden varsilla kohosi uusia kuusikerroksisia kivimuureja kurjien hökkelien rinnalla taikka oli kuljettava avonaisten navettapihujen ja keittiöpuutarhujen ohitse. Kaikkialla pieniä ulkoravintoloita tynnyripöytinensä ja tuolinensa, hyppylautoinensa ja samanlaisine vihreine keinupylväinensä. Kaikkialla kuhisi kansaa, joukottain sotilaita, tykkiväkeä sotilaslakeissansa ja valkeissa hansikkaissa. Mutta hälinä ei ollut niin äänekästä. Ihmiset kuuntelivat kuljeskelevaa harpunoittajaa, joka oli saanut luvan asettua ravintolapöytien keskeen ja rämpytti jotakin ariaa *Favoritesta* tai *Trubadurista*; pariisilainen kansanmies ihailee näet alakuloista soittoa ja uhraa siihen mielellään roposen huvitusretkellä ollessansa.

Äkkiä vaunut pysähtyivät. Niillä ei näet voinut päästä edemmäs kuin missä n.k. Cours de Vincennes alkaa; tämän leveän huviajokentän laidalla juuri olivat nuo piparikakkumarkkinat, joiden taustana Pariisiin päin kohoavat pölyistä etukaupungin ilmaa vastaan »Valta-istuintorin» molemmat korkeat pylväät. Tämä näky — tavattoman suuri ihmislauma kuljeskellen kaikessa vapaudessansa suurten, kaduiksi ryhmitettyjen markkinakojujen välillä — herätti pikku Zarassa sellaisen uteliaisuuden, ettei kuningatar voinut vastustaa hänen pyytävää katsettansa, vaan suostui laskeutumaan alas vaunuista. Tämä kehoitus muuten niin ylpeän kuningattaren puolelta, että pyhäpäivänä lähdetäisiin jalkaisin tuollaiseen ihmisjoukkoon, hämmästytti Elyséeta siinä määrässä, että hän näytti empivän.

»Olisiko se teistä siis vaarallista?»

»Ei suinkaan, rouva. Mutta jos lähemme markkinapaikalle, on parasta, ett'ei palvelija meitä seuraa. Hänen livreepukunsa vuoksi joutuisimme ehkä liiallisen huomion alaisiksi.»

Kuningattaren käskystä kapusi pitkä kamaripalvelija, joka jo oli aikeissa lähteä heitä seuraamaan, takaisin ajurin viereen; vaunujen oli näet odotettava tässä hänen majesteettinsa palaamista. Tietysti eivät he aikoneetkaan kiertää ympäri koko markkinapaikkaa, vaan ottaa muutattamia askelia katsellaksensa ensimmäisiä kojuja.

Aivan kujanteen suussa oli jo pieniä siirrettäviä telineitä ja valkealla liinalla katettu pöytä ja kaikki, mitä maaliin-ampumista varten tarvittiin. Ihmiset menivät välinpitämättöminä sen ohitse. Sitten seurasi paljaan taivaan alle tehty paistimo, josta levisi väkevä kärvennetyn rasvan katku ja näkyi suuria, punaisia liekkejä nousevan korkeuteen; ympärillä hääräsi valkopukuisia kyökkipoikia paistaen kasoittain sokeroituja omenaviipaleita. Vierellä seisoi altea-leivosten tekijä venyttäen ja kiertäen valkeaa, manteliilta tuoksuvaa taikinaa jonkunlaisissa jättiläisrenkaissa!... Pikku prinssi katseli tätä kaikkea hämmästyneenä. Se oli näet kuin uutta hänelle, poloiselle häkkilintuselle, joka oli kasvatettu palatsin korkeissa suojissa ja sen puiston kullattujen ristikkoporttien takana ja joka oli kasvanut keskellä kauhuja ja kapinoita, aina liikkunut seurueen paimentamana näkemättä kansanelämää sen lähempää kuin mitä hän palatsin parvekkeelta tahi sotilassaaton ympäröimistä vaunuista oli nähnyt. Alussa oli hän pelonalainen, pitäen kävellessänsä lujasti kiinni äitinsä kädestä; mutta vähitellen huumausi hän hälinästä ja juhla-ilmasta. Posetivien yhtäläinen vingutus häntä niinkään kiihoitti. Hän näytti saaneen hurjan juoksuhalun, sillä hän veti äitiänsä eteenpäin ihan väkisin pysähtyen alinomaan katselemaan jotakin, mutta sitten taas lähtien taivaltamaan yhä kauvemmas ja kauvemmas sinnepäin, missä melu oli suurin ja väkijoukko taajin.

Huomaamattansa loittonivat he näin lähtöpaikalta aivan kuin uimari, jota virta työntää eteenpäin. Osaksi lienee siihen vaikuttanut myöskin se, ettei heitä väkijoukossa paljon huomattu, sillä näiden kirjaviiden pukujen vilinästä ei kuningattaren puku — hänen hameensa, kappansa ja hattunsa olivat kellertävät — pistänyt silmiin enemmän kuin pikku prinsinkään; Zaran suuri, alaskäännetty paidankaulus, paljaat nilkat ja lyhyt takki saivat kuitenkin jonkun sävyisän eukon huomauttamaan vierustoverillensa: »tuo on englantilainen, tuo...» Zara käveli äitinsä ja Elyséen välillä, jotka hymyilivät hänen ilollensa.

»Kas, äiti, katsokaapa tuota!... Mitä ne nuo tuolla tekevät, hra Méraut?... Mennään katsomaan!...»

Ja heidän täytyi seurata häntä toiselta puolen kenttää toiselle omituisesti viistoillen, joten he joutuivat yhä kauvemmas taajanevan väkijoukon keskeen ollen vihdoin pakotettuja seuraamaan ihmisvirran mukana.

»Entäpä jos palaisimme jo takaisin?» ehdotti Elysée.

Mutta lapsi oli vallan haltioissaan. Hän rukoili ja veti äitiänsä kädestä ja tämä taas oli niin onnellinen nähdessänsä pienen, uneliaan poikansa kerrankin heräävän horrostilastansa... Ja sitä paitse oli yleinen kansan-ilo saanut kuningattarenkin vilkkaammalle tuulelle, jonka vuoksi he kävelivät yhä edelleen ... ja edelleen.

Päivä kävi yhä helteisemmäksi, ikäänkuin olisi laskeva päivä säteillensä houkutellettu myrskyn esille. Ja mikäli taivas muutti valaistustansa, sikäli sai tuo tuhatvärinen juhla satumaisemman leiman. Näytännöt alkoivat. Kaikki sirkustaiteilijat ja muiden kojujen taiturit astuivat nyt telttakatoksen alle, kylteiksi maalattujen esirippujen eteen, joille kuvatut eläimet — petoeläimet — voimistelijat ja painijat näyttivät kaikki virkoavan eloon ja liikkeeseen, kun tuuli alkoi kangasta hulmuttaa. Nyt alkaa suuri sotilaskulkue, joka tapahtuu Kaarle IX:n ja Ludvig XV:n aikakausien puvuissa. Mikä kiväärien ja pyssyjen vilinä, mikä paljous kankipalmikkoja ja häilyviä töyhtösulkia! Torvisoittokunta puhalsi marseljeesia saattosoitoksi. Vastapäätä taas oli sirkus, jonka edessä olevalla lavalla näytellään nuoria, valkeilla suitsilla ohjattavia hevosia, jotka esittävät kaikellaisia temppuja, laskevat kavioillansa ja tervehtivät katselijakuntaa harjaansa heilauttamalla. Sen vieressä on toinen markkinakoju, jossa esiytyy nuoralla tanssijoita ruutuiseen puseroon ja muotojanoudattaviin sääryksiin puettuna pajazzon johdolla. Hänen kanssansa esiytyy pitkä-kasvuinen, ruusunpunaiseen tanssijapukuun puettu, ahavoittunut tyttö, joka esittää jonglöritemppuja kullatuilla ja hopeoiduilla kuulilla, pulloilla ja tinaveitsillä, jotka välkkyvät ja kalisevat ilmassa hänen lasinuppuisilla tukkaneuloilla ylös kiinnitetyn hiuslaitteensa yläpuolella.

Pikku prinssi vaipui täydellisesti katselemaan tätä kaunista naista, jolle äkkiä esiytyi kumppali, todellinen satukuningatar välkkyvä kruunu päässä ja hopealta hohtavasta harsokankaasta tehty, lyhyt liivihame yllä; jalat toistensa yli heitettyä istui hän siinä käsipuihin nojautuneena, kun Zara hänet huomasi. Hän olisi vaipunut taas tätä tarkastamaan, ell'ei hänen huomionsa olisi kiintynyt tavallista omituisempaan orkesteriin, joka ei ollut kokoonpantu ranskalaisista kaartilaisista eikä ruusunvärisiin trikoihin puettuista voimistelijoista, vaan todellisista ylimyksistä; niinpä suvaitsi eräs pehmeitä kenkiä käyttävä, lyhytpartainen ja voidetukkainen herrasmies soittaa varsikornettia eli vetopasunaa samalla kun eräs hieno nainen — melkein yhtä juhlallinen kuin rva de Silvis — seisoi silkkimantilja yllä ja häilyvillä kukkasilla koristeltu hattu päässä katsellen hajamielisenä ympärillensä ja lyöden suurta rumpua niin voimakkailla käsiliikkeillä, että mantiljan rimsut heilahtelivat aina hattukukkasiin saakka. Mitä mahtoivat nuo olla? mietti Zara. Ehkä olivat nekin jonkun karkoitettun ja onnettoman kuningasperheen jäseniä?...

Mutta markkinakentällä oli paljon muutakin ihmeteltävää.

Loppumattomassa ja alituisesti vaihtuvassa panoramassa nähtiin tanssivia ketjukurhuja, melkein alastomia neekerejä, piruja ja piruttaria purppuraiset päähineet päässä, huitovia painijoita ja mainioita voimataiteilijoita, jotka käsi lanteilla tarjosivat trikoosääryksiä sille, joka halusi mittailta voimiansa heidän kanssansa; täällä esiytyi miekkaileva, naamioitu sankaritar, haarniska yllänsä, jaloissa punaiset, kultajuovaiset sukat ja käsissä pitkät nahkahansikkaat, tuolla taas Kolumbusta tai Kopernikusta esittävä, mustaan samettipukuun puettu herrasmies, joka timanttinuppuisella ratsuruoskalla piirusteli ilmaan salaperäisiä ihmeempyröitä. Kaikki nämä esiytyivät samalla tavalla. Lavan takana taas sijaitsi Garelin eläinhuone, jonka heti tunsu sieltä leviävästä inhoittavasta tallihajusta ja petoeläinten kiljunnasta. Näiden elävien merkillisyyksien ohessa nähtiin kaikellaisia kuvia, esim. jättiläisnaisia tanssijaispuvussa, olkapäät paljaina, käsivarret vaaleanpunaisella untuvalla ja käsissä tiukasti napitetut hansikkaat, tulevaisuuteen näkeviä unissaennustajia istuen side silmillänsä mustapartaisen ihmelääkärin vieressä, hirviöitä, epäsikiöitä, kaikellaisia eriskummallisuuksia ja luonnon omituisia sattumia, joiden edessä toisinaan riippui nuoralla ylös kiinnitetyt verhot ja näiden eteen asetetulla tuolilla säästölaatikko.

Ja kaikkialla, jokaikisellä askeleella kaikenlaatuisia ja kaikenmuotoisia piparikakkuja, jotka näiden markkinain varsinainen kauppatavara olivat ja joita myytiin punaisiksi verhotuissa ja kultahetaleilla koristetuissa myymälöissä; näissä löytyi maalatuilla kuvilla koristettuun satini-paperiin käärittyjä piparikakkuja, silkkinauhoilla sidottuja piparikakkuja, erityisesti suosittuja sokerileivoskuvioilla ja kärvennetyillä manteleilla koristettuja kakkuja, kaikellaisia ukkoja ja Pariisin kuuluisuuksia piparikakkutaikinasta, »Amandan» rakastajan kuva, prinssi Kukonpyrstö ja hänen ainainen kumppalinsa Rigolo; piparikakkuja nähtiin myytävän koreissa ja siirrettävissä kojuissa, joista kaikista levisi miellyttävä meden ja paistettujen hedelmäin tuoksu verkallensa kuljeskelemaan väkijoukkoon, joka

muutamin paikoin oli niin laaja, että se melkein salpasi tien.

Palata takaisin omia jälkiänsä oli mahdoton. Täytyi seurata tätä oikullista ihmisvirtaa, astua eteenpäin, peräytyä, kulkea milloin yhdelle, milloin toiselle kojulle, sillä väkijoukko koettaa turhaan keksiä jotakin ulospääsyä sivulle päin tästä yleisestä valtavylystä. Kuuluu naurua ja leikkipuheita tässä loppumattomassa ja eteenpäin sysätyssä ihmistulvassa. Näin läheltä ei kuningatar ollut koskaan kansaa nähnyt. Vaikka työmiesten hengitys melkein sattui häneen ja vankat hartiat koskettivat toisinaan kovasti hänen olkapäitäänsä, ei hän — ihme kyllä — tuntenut pelkoa eikä vastenmielisyyttä, vaan lipui toisten mukana eteenpäin empivin, verkkaisin askelin, joissa hänestä oli jotakin juhlarassin tapaista, olletikin kun ainoitakaan ajoneuvoja ei näillä teillä nähty.

Ihmisten hauska käytös saattoi kuningattaren rauhalliselle tuulelle ja häntä huvitti pikku Zaran ylenpalttinen riemu sekä nuo lukuisat lastenvaunut, jotka liikkuvat tämän sullotun väkijoukon keskellä. »Elkää tyrkkikö ... näettehän, että siinä on lapsi», varoitettiin toisiansa. Eikä tässä ollut kysymys yhdestä pienokaisesta, vaan oli niitä täällä kymmenittäin ja sadoittain äitien sylissä tai isäin voimakkailla hartioilla. Kuningatar hymyili ystävällisesti huomattessansa noiden monien lasten joukossa jonkun samanikäisen kuin hänen omansa oli. Mutta niin levollinen kuin kuningatar ei Elysée ollut, sillä hän tiesi tämän saman kansan, joka nyt oli rauhallinen ja hiljainen, äkkiä voivan muuttaa hahmoansa. Tarvitsi vain tuon paksun pilvenlongan taivaalla purkautua äkkisateeksi, niin syntyisi tässä ehkä jo mitä pahin epäjärjestys. Vilkkaassa mielikuvituksessaan johtui hän jo ajattelemaan onnettomuutta Karusellitorilla, jota siihen aikaan vielä kutsuttiin Ludvig XV:n toriksi, missä useita ihmisiä tukehtui ja rutistui kuoliaaksi, vaikka leveille, tyhjille kaduille oli ainoastaan muutamia askelia; niille eivät nuo poloiset sillä hetkellä näet voineet päästä.

Pikku prinssi, joka käveli edelleen äitinsä ja opettajansa välissä, alkoi nyt valittaa, että hänen tuli liian kuuma ja ett'ei hän voinut nähdä mitään. Elysée keksi silloin seurata työmiesten esimerkkiä: hän nosti prinssin olallensa; ja nytkös tämä ihastuneena riemuitsi! Ylhäiseltä asemaltansa näki hän niin laajalti ja kauvas eteenpäin! Hän voi erottaa pylväät »Valtaistuintorilla» ja koko markkinakentän kirjavine väkijoukkoinensa, iltapäivän hohteessa hulmuavat liput pitkin kojukujanteita ja koreiden koju-esirippujen tuulessa häilyvät liepeet. Suurissa keinuissa, jotka aina olivat väkeä täynnä, lensivät istujat korkealle ilmaan ja kiiltäväksi maalattu jättikaruselli pyöri ympäri jalopeuroinensa, leopardinensa ja lohikäärmeinensä, joiden seljissä ratsasteli poikia ja tyttöjä jäykkänä kuin pahvinuket. Yhteensidottuja punaisia ilmapalloja väikkyi ilmassa lukemattomien kullalta välkkyvien pahvilelujen kerällä ja yli väkijoukon näkyi sadottain pikku päitä, joiden ympärillä hulmusi vaaleat kiharat niinkuin pikku prinssinkin suortuvat olivat.

Tämän näyn eloisuutta lisäsi osaltansa mailleen laskeutuvan auringon vaaleanpunainen säteikkö taittuen tummia pilviä vastaan ja vuoroin valaisten, vuoroin varjostaen esineitä. Valaistus lankeaa myöskin Pierrotille ja Colombinelle, jotka valkeina, vastakkain liehuvina täplinä kuvastuvat lavan mustaa taustaa vastaan; alempana seisoo pitkä ja kumara näytäntöjen toimeenpanija, kreikkalaisen paimenen suippolakki päässä, ja liikuttelee käsiänsä kuin leipuri leipiänsä uuniin pannaessa, koettaen näin häätää kojuunsa markkinakansaa, jota portaat vilisevät mustanaan. Hänellä on suu ammollansa; varmaankin hän huutaa ja mölisee, mutta hänen ääntänsä ei voi kuulla. Yhtä vähän voi Zara kuulla lavan sivulla riippuvan kellonkaan ääntä, vaikka joku näkyi sitä hurjasti läikyttävän, ja kiväärien pauketta, vaikka hän näki kuinka niillä tähdättiin ja kuinka savu pelmahti ilmaan. Kaikki näet häviää yleiseksi, suureksi, epäsointuiseksi markkinahumuksi, johon yhtyy raikkujen rätinä, ruokopillien vihellys, rumpujen pärinä, kiinalaisten »gongien» kumea ääni, torvien toivotus, posetivien soitto, petoeläinten kiljunta ja höyrykoneiden vihellykset. Samoin kuin mehiläisiä pyydetessä melutaan niin paljo kuin mahdollista, koettivat kaikki täällä olla toisiansa kovaäänisempiä vetääksensä näin yleisön huomion puoleensa; korkealle ilmaan heiluvista keinuista kuului kimeitä huutoja ja joka kymmenes minuutti huhkasi juna ohitse niin läheltä, että sen aikaansaama ankara vinkuminen hetken aikaa kuului yli muun markkinamelun.

Äkkiä tunsikin kuningatar, joka oli kävelystä väsynyt ja väkijoukon hikiuhosta tukehtumisillansa ja johon mailleen painuvan, lukemattomiin kimmeltäviin esineihin heijastuvan ilta-auringon paiste oli painostavasti vaikuttanut, itsensä niin kovin voimattomaksi, että hän kerralla yritti vaipumaan maahan. Tämän huomattessansa tarttui hän samassa silmänräpäyksessä kovasti kiinni Elyséen käsivarteen ja nojautui suorana, vaikka kalvenneena häneen sopertaen: »ei se ole mitään ... ei ollenkaan mitään...» Mutta samassa vaipui hänen päänsä Mérautin olkapäätä vastaan ja vallan hervotonna lyyhistyi hän saattajansa varaan. Tätä ei tosin kestänyt kuin muutaman minuutin ... mutta tätä tuokiota ei Méraut koskaan unhottanut.

Se menikin jo ohi. Frédérique toipui jo. Tuulahdus, joka vilvoitti hänen otsaansa, virkisti myöskin hänen voimansa. Elyséen käsivarteen hän sentään edelleenkin nojautui ja kun tämä nyt käveli kuningattaren kanssa käsikoukussa tuntien tuon pienen kätösen keveän ja lämpimän painalluksen, joutui miespoloinen vallan hämmennyksiinsä. Hän unhotti vaaran, väkijoukon, markkinat ja koko

Pariisiin. Hän oli joutunut unelmain valtakuntaan, jossa nämä tenhollansa hallitsivat koko mielikuvituksen. Hän käveli ihmisjoukon läpi näkemättä ja kuulematta mitään; olipa kuin vaeltaisi hän pilven keskessä, joka hänet ympäröi, varasi ja kuljetti eteenpäin, kunnes huomaamatta oli saavuttu puistotielle.

Vasta sille tultua heräsi hän täyteen tajuntaansa. Kuningattaren vaunuja ei näkynyt ... ja päästä takaisin sinne, mihin ne olivat jääneet odottamaan, oli vallan mahdoton. Heidän täytyi siis lähteä jalkaisin palausmatkalle Herbillonin kadulle päin ja kulkea — jo alkavassa hämärässä — pitkin leveitä puistoteitä ja katuja, joiden varsilla olevat kapakat kuhisivat väkeä. Elämä täällä alkoi tosin jo olla vallatonta, mutta kukaan ei näyttänyt huomaavan tätä heidän outoa palausmatkaansa. Niinkuin muutkin lapset, jotka ovat saaneet nähdä ja kuulla paljo uutta, oli pikku prinssikin tavattoman puhelias koettaen lakkaamatta pukea sanoihin kaiken, mitä hän oli nähnyt ja miettinyt. Kuningatar ja Elysée sitä vastoin kulkivat äänettöminä rinnatusten. Elysée tunsi olevansa liikutettuna ja koetti vuoroin muistella, vuoroin muistostansa karkoittaa sitä suloista hetkeä, jolloin hänelle selvisi tuo ikuisiksi onnettomuudeksi koitua salaisuus; kuningatar taas mietti mitä kaikkea outoa ja uutta hän oli nähnyt. Ensi kerran elämässään oli hän tuntenut »kansan sydämen sykintää»; hän oli nojannut päänsä tuon väkevän jalopeuran olkapäätä vastaan ja säilytti sisässään valtavan ja samalla suloisien tunteen: oli kuin voimakkaat käsivarret olisivat hellästi ympäröineet hänet ja samalla suojelleet häntä.

End of Project Gutenberg's Kuninkaita maanpaossa I, by Alphonse Daudet

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK KUNINKAITA MAANPAOSSA I ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”

- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.